

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Jale Nejdet Erzen

Kent Yaşam

idealkent

Kent Yaşam

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://arney.org>

KENT YAŞAM

•

Jale Nejdət Erzen

İdealkent Yayınları: 39

Jale Nejdet Erzen
Kent Yaşam

Yayın Editörü: Emir Osmanoğlu
Konsept Danışmanı: Yusuf Sunar
Dizgi-Mizanpaj: Seda Tokuroğlu
Kapak: Büşra Gezer

E-ISBN: 978-605-70419-1-3

ISBN: 978-605-70419-0-6

Yayıncı Sertifika No: 46320

© ADAMOR Ltd. Şti. 2021

1. Baskı, Nisan 2021

©Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa fotokopi, film vb. elektronik ve mekânîk yöntemlerle çoğaltılamaz.

Baskı: Semih Ofset Matbaacılık

Matbaa Sertifika No: 40581

Büyük Sanayi 1. Cadde Yapıcı İş Hanı No: 74 İskitler Altındağ/Ankara

KENT
ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ

INSTITUTE
OF URBAN
STUDIES

İdealKent Yayınları ADAMOR Limited Şirketi yayın markasıdır.
Nasuh Akar Mahallesi, Türk Ocağı Cad., Prof. Dr. Osman Turan Sk.
No: 4 Kat: 2, 06520 Balgat-Çankaya/Ankara
Tel: 0312 285 53 59 • Faks: 0312 285 53 99 Gsm: 0543 285 53 59
Web: www.idealkent.com.tr • e-mail: idealkent@gmail.com

Kentlerin bütün değerli işçi ve ustalarına...

KENT YAŞAM

•

Jale Nejdət Erzen

 ideal kent
yayınları

Prof. Dr. Jale Nejdet Erzen, ressam, sanat tarihçisi. Art Center College of Design, Los Angeles'da resim lisans ve yüksek lisans dereceleri aldı, 1974'de New York'da Hunter College'da Leo Steinberg'un derslerini izledi, 1981'de İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde Mimar Sinan üzerine doktora tezini tamamladı, 1966-1974 yılları arasında çeşitli dönemlerde Amerika ve Avrupa müzelelerinde Batı resmini inceledi. 1974'den bu yana ODTÜ Mimarlık Fakültesi'nde temel tasarım, sanat ve mimarlık tarihi, resim, fotoğraf ve estetik dersleri vermiştir. 1974'te ODTÜ'de başlattığı çevre estetiği dersi dünyada bu konuda verilen ilk derstir. 1982'de Fransa müzelerinde araştırma bursu ve 1985'de Fulbright bursu kazandı, 2006'da Goethe Enstitüsü'nün Alman çağdaş sanatı inceleme bursu kazandı. 1982-1985 yılları arasında Boyut Plastik Sanatlar dergisinin editörlüğünü yaptı. 1990 yılında Stephane Yerasimos ile Paris'te Grand Palais'de Osmanlı Mimarisi üzerine görsel-işitsel sergi düzenledi.

Kurucularından olduğu Sanart Estetik ve Görsel Kültür Derneği'nin 1991'den 2011 yılına kadar birkaç dönem hariç başkanlığını sürdürmüştür. Sanart Derneği'nin çeşitli uluslararası sempozyumlarını düzenlemiş ve 10'un üstünde kitap ve yayının editörlüğünü yapmıştır. 1995-1998 yılları arasında Dünya Estetik Kurumu'nun genel sekreterliğini yapmıştır; 2016-2019 dönemi Dünya Estetik Kurumu başkanıdır. 2007 yılında ODTÜ ve TÜBİTAK desteği ile 42 ülkeden sanatçı ve estetikçinin katıldığı Dünya Estetik Kongresini düzenlemiştir. Bu Kongrede, Mimarlar Odası'nun desteği ile 4 uluslararası yayın gerçekleştirmiştir. 1991'de Fransız Kültür Bakanlığının Sanat ve Edebiyat dalında şövalyelik ödülüne, 2000 yılında TUYAP'ın en iyi eleştirmen ödülüne ve 2008 yılında Türkiye Mimarlar Odasının Mimarlığa Katkı ödülüne layık görülmüştür. Türk sanatçıları ve Mimar Sinan üzerine kitapları, İslam estetiği ve mimarisi ve karşılaştırmalı estetik ve çevre estetiği üzerine yerli ve uluslararası yayınları bulunmaktadır. 1986 yılından bu yana dünyanın birçok üniversitesinde konferans vermiş Osaka, Koper (Slovenya) ve Bologna üniversitelerinde misafir profesörlük yapmış ve seminerler vermiştir. 1971'de ilk sergisini Los Angeles Art Association'da ve mezun olduğu okulda açmış, müteakiben Fransa'da Vichy'de, Roma Sapienza Üniversitesinde, İtalya Aquila'da, sergiler açmış toplu sergilere katılmış, Türkiye'de 1974'ten itibaren Türk galerisi, Nev galerisi, İstanbul Urart Galerisi, Zon, Siyah-Beyaz, Takı ve Bilkent galerilerinde sergiler açmıştır. Resimleri Türkiye, Fransa, Hollanda, Kanada, ABD ve İtalya'da birçok özel ve resmi koleksiyonda bulunmaktadır.

İçindekiler

Kent / Yaşam.....	9
Estetik	17
Modern Kentler	23
Kültür/Medeniyet	39
Mahalle/Komşuluk	43
Kent ve Kurumlar	71
Kentlerin Dili	81
Biçim Dili.....	91
Yaşam Çevresi	97
Kent Bir Labirenttir.....	99
Karanlık Alanlar.....	105
Estetik Kılma	113
Kent ve Yapı	119
Sivil Eğitim – Davranış Estetiği	127
Açık Kent	131
Çeşitlilik	141
Kentsel Dönüşüm, Yenilenme, Koruma	147
Kenti Yürümek	151
Yerleşim Şekilleri	165
Eleştirel Kuramlar	175
Kentte Doğa	181
Kentte Sanat.....	189
Vurgulamak İçin	197

Kent / Yaşam

*Yabancı ve kayıtsız bir dünyada
insanın başlıca ikamet yeri kenttir.¹*

Bu metin kentler üzerinde mimari ya da planlama alanlarında bilgi aktarmak amacıyla değil. Fakat insanlığın çoğunluğu gibi, yaşamını kentlerde geçirmiş biri olarak kent yaşamının bedenimize, zihnimize ve ruhumuza nasıl işlediğini, bir birey olarak hem çevre hem de toplum ile ilişkilerimizi kentin nasıl etkilediğini, kentlerde yaşam kalitesinin herkes için nasıl eşit kılınabileceğini ve belediyelerin ve plancıların genellikle göz ardı ettikleri gündelik yaşamın kentle ilişkilerini irdelemeye çalışıyor. Bu bakımdan, bazı bölümlerde plancıların, tarihçilerin, kent yaptırımlarında kendini yetkili gören kişilerin alanlarına giriyor gibi görünmesi, kentin her zaman bize parçalanamaz bir bütün olarak hitap ettiğinden ve kentlerin bütün unsurlarının hepimizi her an etkilediğindendir.

¹ Joseph Margolis, 'Şehir Nedir?' (What is a City?), Kent Estetiği, TMMOB Antalya Şubesi, Derleyen: Kemal Reha Kavas, 2019- SANART Estetik ve Görsel Kültür Derneği yayını, s.1

Kent üzerine yazılan kitapların çoğunda hava kalitesi, ses, koku, ışık, doğa, sosyal ilişkiler, eğlence, spor, eğitim, kitap, sanat gibi konulara rastlamak zor. Fakat yaşam kalitesini, caddelerde arabaların ne hızla gittiği değil, bu tür özellikler oluşturmuyor mu? İşte, bu kitapta, farklı bölümler içinde bu tür gerçeklikleri ve kenti neden sevip neden sevmediğimizi gündeme getirmeye çalıştım.

"...Victoria Sokağı. Tanrı bilir neden bu kadar sevdiğimizi, neden böyle gördüğümüzü, neden onu yarattığımızı, neden onu çevremizde inşa ettiğimizi, onu devşirip her an tekrar yaratıyoruz:..."²

Yaşadığımız kenti her an farkında olmadan bir nebze değiştirsek de hepimiz kendimizi hazır kentlerde buluyoruz. Sanki kent gökten inmiş hazır bir armağan! Onu her zaman her şeyi ile hazır buluyoruz, ama hep öyle mi idi? *"Evet, köye çok yakın arkaik temelinden beri bu kent ki o kadar çok düşmanlık gördü, o kadar çok şekil değiştirdi, bu hayran kalınacak sosyal biçim, bu uygulama ve medeniyetin şahane eseri gözlerimizin önünde sürekli kendini yıkıyor ve tekrar var ediyor."*³ Çoğumuz kentin her an değiştiğinin farkında bile değil, ya da bu değişmeyi harici bazı güçlerin gizlice oluşturduğu izlenimini taşıyor. Ama çocukken sokakla-

² Le gout de la marche, der. Jacques Barozzi, Mercure de France, 2008, s. 27 (çeviri yazarın)

³ Lefebvre, Henri, Writings on Cities, Trans. & ed. Eleonore Kofman & Elizabeth Lebas, Blackwell, 1996, s.126

rını yürüdüğümüz kent bizimle birlikte değişiyor: “*Kentin sokaklarına atıldığımda genç kızdım, ve o sokaklarda o kadar çok yürüdüm ki, onlar ve ben, birlikte değiştik.*”⁴ Bir kentin kurulup gelişmesi uzun bir süreç; fakat politik ve ekonomik nedenlerle karar alınıp kurulan kentler de var, yıkılan, yakılan, Çernobil gibi terkedilip unutilan, kaybolan, Atlantis gibi sulara boğulan yüzlerce kent biliniyor. Bazıları cansız müze kentler, insanlık tarihini hatırlatmak için restore edilip ziyarete açılıyor, bazıları ise Palmira gibi unutturulmak istenen bir kültürün sembolü olarak tahrip ediliyor.

Eski Yunanlılar ideal kentin ancak otuz bin kişiyi barındırabileceğine inanıyorlardı. Nüfus artınca birtakım kişiler gemilere binip Akdeniz sahillerinde yeni yerleşimler arıyorlardı; Marsilya, Foçalıların bu şekilde kurdukları bir kent. Şekline bakılırsa, tepeleriyle, tıpatıp benzenen körfezi ile Foça’yı andırır. Genellikle tarih boyunca istilalar, harpler kentlerin el değiştirmesine, İstanbul’da olduğu gibi bir kültürün sönüp yeni bir kültürün yeşermesine yol açmıştır. Bu nedenle kentlerin çoğu çok katmanlı, çok kültürlü, çok belleklidir. Bir kentin zenginliğini de bu katmerlilik oluşturur, çoğu kez. Halklar farklılaşmasa da, sağlıklı kentler her farklı dönemin farklı kültürünün izlerini taşırlar; Roma, Paris, Venedik, St. Petersburg bu şanslı kentlerdendir. Sokaklar, binalar, anıtlar bizi bellek yoluyla farklı tarihlerden insanlarla buluşturur. Ancak değişimleri yalnızca fiziksel olgular olarak

⁴ Solnit, Rebecca, *L’art de marcher*, Actes du Sud, 2002, s. 255 (çeviri yazarın)

görmek kentlerin temelinde yatan görünmez hüznü, kaybın karşısında hissedilen umutsuzluğu ve acıyı görmezden gelmektir. Kentin maddesi de insanın et ve kemiği gibi acı ve sevinçler barındırır. Kente estetik, sanat, bellek ya da yaşam olarak bakmak kentin sonsuz anlamlarını ve çok yönlülüğünü ortaya koyacaktır.

Endüstriyel üretimin insan gücüne gereksinimi kentlerin kalabalıklaşmasına, uydu kentlerin kurulmasına, kömür ya da demir gibi hammaddelerin bulunduğu yerlerde yeni yerleşimlere yol açtı. On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren ve yirminci yüzyılın başlarında birçok yeni kent kuruldu, birçok eski kent büyüdü, genişledi, yayıldı ve yeni planlamalara tabi oldu. Endüstri ve makinanın verdiği heyecanla kentlerin motorlu araçlara bağımlı kılınması, yüz yıl sonra makinanın doğaya egemenliğinin ölümcül sonuçlarını doğurdu. Bilimin, tıbbın ve teknolojinin ilerlemesiyle insan yaşamının sağlıklı ve uzun kılınması ve dünya nüfusunun hızla artması gerçekleşti. 1970'lerde üç buçuk milyar olan dünya nüfusu bugün elli yıl sonra, 2020'de yedi milyarı geçmiştir. David Harvey'ye göre bundan şikâyet etmek üst gelirli sınıfın bencilliğini belirtse de yeryüzünü bu artışı karşılayacak şekilde beslemek, sağlıklı yaşamasını temin etmek gerekir.⁵

⁵ Harvey, David, *Justice, Nature and the Geography of Difference*, Blackwell Publishing, Oxford, 1996, s.149

Tıp ve teknoloji ile insan yaşamını uzatan ve daha sağlıklı kılan güçlerin aynı zamanda çoğalan nüfusa gelir sağlayacak iş ve sağlıklı konut imkânlarını da geliştirmesi gerekir. Teknolojinin gelişmesi, yeni aygıtların icat edilmesi aynı zamanda bugünün kentlisini kentsel kaliteye karşı duyarsız kılmıştır. Büyüme ve tüketim hırsı insanların kentin yaşam kalitesine kör olmasına yol açmıştır.⁶

Bugün, kentlerin en önemli sorunlarından biri de az gelirli sınıfın çoğunlukla medeni barınak ve kültür sermayesinden yoksun olmasıdır. Kent politikaları, birçok yerde üst gelir sınıfına imkân sağlayan yatırımlarda bulunmakta ve az gelirli bu gelişmenin doğal olduğuna inandırılmaktadır. David C. Thorns, 2004’de yayımlanan ‘Kentlerin Dönüşümü’ adlı kitabında zengin ve fakir arasındaki uçurumun giderek arttığını, uyuşturuculara ve savaş silahlarına ayrılan paranın bütün diğer harcamaların üstünde olduğunu yazıyor.⁷ Thorns’un kitabında asıl dönüşümün giderek yoksullaşma ve kamu mekânlarının eksilmesi olarak okuyoruz. Fakirleşen kesimler kent dışına taşınırken, birçok az gelirli yerleşim alanı lüks villalara dönüşmektedir. Bunu Ankara’nın çevresinde görmek mümkün.

⁶ Gregotti, Vittorio, *Il territorio dell’architettura*, Feltrinelli Editore, Milano, 1972, s.68

⁷ Thorns, David C., *Kentlerin Dönüşümü*, çev. Esra Nal, Hasan Nal, Soyak Yayınları, s. 149-152

Ankara'da gecekondu yerleşmesi

Olumlu bir vasıf olarak, kentlerde sosyal değişimin, sınıf değiştirmenin daha kolay olduğu ileri sürülebilir. Kent estetiği bir yaşam niteliği olarak uygulanırsa, kent politikalarını oluşturanların karar ve uygulama sürecinde yukarıdan aşağıya değil öncelikle aşağıdan yukarıya planlamaları birçok olumsuzluğu bertaraf edecektir. İnsanın gereksinimlerine uyarlanmış bir mikro klima olan kent ortamı her insana yanıt vermek durumunda olmalıdır. Bütün sosyo-politik yaptırımlar ötesinde kent insanın arzu, hayal ve düşleriyle oluşturduğu bir ortamdır.⁸

*“Nasıl bir şehir istediğimiz sorusu, nasıl kimseler olmak istediğimiz, ne gibi toplumsal ilişkiler arayışı içinde olduğumuz, doğayla nasıl bir ilişkiye değer verdiğimiz, ne tür bir yaşam tarzı arzula-
dığımız, hangi estetik değerlere sahip olduğumuz sorularından
ayrı düşünülemez.”⁹*

⁸ Gregotti, 1972, s.11

⁹ David Harvey, *Asi Şehirler, Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru* (Rebel Cities, From the Right to the City to the Urban Revolution) çev. Ayşe Deniz Temiz Metis, İstanbul, 2013, s. 44

Estetik

Kent estetiğinden ancak insanla başlayarak söz edilebilir. İnsanı gözlemlemekten ziyade, insanı konuşarak, ona ait vakaları izleyerek, duygu ve arzularını anlayarak kent estetiğini gündeme getirebiliriz. O vakit kent bireysel ve kolektif bir kültür ve tarihsel bir medeniyet olgusu olarak belirecektir. Arnold Berleant'ın geliştirdiği estetik anlayışı bu ilkeleri doğal olarak içerir. Ona göre 'estetik, katılım ve angajman ile başlar'.¹⁰

Estetik takdir tamamen yaşamsal bir temele bağlıdır; estetiğin en önemli ilgi alanı toplum yaşamının işlevi olmalıdır. Bu işlevin maddi olarak gerçekleşmesi gerekir. Bu da dünyanın maddi durumunu, ekolojiyi, iklim değişikliklerini ilgilendiriyor.

Estetik insanı ilgilendiren olguların takdiri ve yargısı, bunların insan yaşamına nasıl dokunduğu ile ilgili yorumların anlamı olarak anlaşılmalı. Her şeyden önce

¹⁰ Berleant, Arnold, *Art and Engagement*, Temple University Press, Philadelphia, 1991, bkn: kapak içi açıklaması.

bir kültür ve medeniyet değeri olarak anlaşılmalı. Bu da estetiğin hiçbir zaman kişilerin yaşam kalitesinin ötesinde bir değer taşımayacağı anlamına gelir. Toplumu niceliksel ve istatistik olarak sayılarla tanımlayamayız. Her kişinin birey olarak yorumu ve yargısıdır estetik için önemli olan. Bir toplum genel olarak bazı değerler geliştirmişse bu bütün toplumlar için genelleştirilemez, evrenselleştirilemez. Bütün toplumlar değiştikleri oranda değerlerini muhafaza ederler ya da değiştirirler. Bunu şöyle anlayabiliriz: toplum ve toplumlar için, kişi ve kişiler için tepeden verilmiş yargılarla değerler ürettiğimiz vakit doğru uygulamalara varamayız. Dünyanın birçok kentinde bütün bir kent için kararlar tepeden aşağıya, doğruyu kendine göre yorumlayan kişiler tarafından alınmaktadır. Kentlerin bugünkü karmaşası genellikle bu tür politikalardan kaynaklanıyor.

Kent estetiği insan takdiri ile ilgili ise, sistematik, rasyonel ve soyut şekilde anlaşılamaz. Önce insan nedir sorusunu sormalı, kişilik ve kolektif medeniyet değerlerinin nasıl gelişmiş olduğunu anlamalıyız. Eğer bu, dil ile gelişmişse kültürel biçimleri oluşturan değerler, insani amaçlar ve toplumsal amaçları beraberinde getiren tarihi bir ilerlemeye bağlı olmuştur. Kişilik oluşmasında aracı olan amaçları doğuran medeniyet değerleri, güçlerini ve inanılabilirliklerini her zaman yitirme tehlikesi içindedirler. Bundan dolayı medeni yaşam değerleridir estetik kriterleri oluşturan. Medeniyetin en önemli kaygısı nasıl yaşamamız gerektiği ile ilgilidir. Bu sorunun yanıtı ise kent estetiğini nasıl uyguladığımızla ilgili.

Yanıt hiç değilse kısmen tarihsel olarak insan yaşamının bütününe ilgilendiriyor. Medeniyetin amaçlarından hiç değilse biri kentlerin tinsel yaşamı sürdürmesi ve garanti etmesidir. İnsanlık tarihi anlaşılmadan ve yaşam biçimlerine saygı duyulmadan medeniyetin araçları olan düsturlarımız yaşayamazlar. İnsanlık tarihinin toplumsal anlatısı ve özellikle yerel tarihlerimiz kentlerimizin en işlevsel öyküleri olarak yaşatılmalıdır. Kişi olurken hemen hemen sıfırdan başladığımızı göre kültürümüzün anıları öğretilmelidir. Medeniyet öz yaşam şeklinden farklı bir şey değildir, bu da insan dünyasının işlevleri ile ilgili bütün tarihsel ve amaçlı unsurları ilgilendirir. Estetik takdirle ilgili medeni bir yaklaşım kültürel nesnelerin insani anlamı olmasını gerektirir. Biçimleri, kültürümüzle ve insanlığımızla ilişkileri açısından anlamalıyız. Kentlerin takdiri de maddi nesnelerin nasıl anlaşıldığı ile ilgilidir.

Joseph Margolis klasik estetiğin, günümüze ait insan amaçları ve pratikleri ile ilgisi olmadığını ve medeniyet açısından tehlikeli olduğunu savunuyor.¹¹ Pierre Bourdieu de, beğenilerin eğitim ve sosyal sınıf öğretilerine göre geliştiğini iddia eder.¹² Aydınlanmanın ve Kant'ın kuramları ile öne sürdüğü estetik anlayış insanlar ve kültürler arasındaki farkları göz ardı etmekle, estetik beğeniye günlük yaşamdan ayrı tutan saf bir beğeni anlayışı geliştirir.¹³ Kent

¹¹ Margolis, 2019, s.7

¹² Pierre Bourdieu, *La Distinction*, Bölüm 1: 'Titres et quartiers de la noblesse culturelle', Paris, Les Editions de Minuit, Paris, 1979, s.10-106

¹³ Immanuel Kant, *The Critique of Pure Judgment*, Almandan İngilizceye çev. J.C. Meredith, Oxford University Press, 1911, s.203

estetiği dediğimiz vakit önce kentin fiziksel biçimleri ile ilgili olarak değil, bunları insan yaşamı, insanlık, kültür ve özellikle medeniyetle ilgileri açısından düşünmeliyiz.

Estetik tanımının ne denli yanlış bir anlayışla yerleşmiş olduğunu görelim. Eğer kent estetiğini genellikle uygulandığı şekilde algılasak insandan, yaşamdan ve kentin anlamından uzaklaşırız; kansız, yaşamsız, soyut kavramları uygulamaya çalışırız. Endüstri sonrasında, 19. yy sonunda, yeniden tasarlanmaya başladıklarında kentlere önceden saptanmış kurallar açısından yaklaşıldı. Kente Aydınlanmanın sunduğu rasyonel ve pozitivist, anlayışlarla yaklaşılabileceğine inanılıyordu. Kentlerin sürekli değiştiği düşünülüyordu. 20 yüzyıl başlarında Le Corbusier'nin modern ideolojilerle sunduğu kent anlayışı ise kentlerimizi bir daha düzeltilemeyecek şekilde katı biçimlere sokmuş, insana düşman ilkeler ile insanı dışlayan pratikler geliştirmiştir. Corbusier'ye göre modern kentte sokağa yer yoktu.¹⁴ Bugün kentlerde arabaya verilen önem ve öncelik bu tepeden inme anlayışın yaygınlaşmış halidir.

Kentlerin estetik niteliğinde en fazla rol oynayan faktörlerden biri kentin topografyası ve dolaşım sisteminin ve konut adalarının biçimlenmesidir. New York ve Chicago

¹⁴ Le Corbusier, *La Ville Radieuse*, 1933, Orion Press New York; 'Yarının Kenti' ve 'Komşu Plan' (*Plan Voisin*) gibi yazıları ile endüstriyel çağın kenti üzerine yazılmasında, zamanı için birçok yeni kent planlaması kuramını geliştirir, kentlerin tarihi yerlerinin yok edilmesi ve motorlu trafiğin 3 ayrı hız için planlanması gerektiğini savunur. Çizdiği kent şemalarına bakılırsa sokakta insana yer yoktur. Le Corbusier 'La Ville Radieuse' kitabında planlamanın şartlarından biri olarak sokağın yok olmasını ileri sürer. Le Corbusier, *The Radiant City*, The Orion Press, New York, S.5

gibi kafes sistemine göre düzenlenmiş kentlerde hava akımları ve rüzgâr son derece etkili olabilir. Yüksek binaların da kentin atmosferinde ve havasında büyük rolü var; güneşe engel olabilen, günlerce karların erimesine engel olan, insanların güvensiz hissetmelerine neden olan olgulardır. Ancak, daha önce vurgulandığı gibi, gündelik yaşamın telaş içinde seyrettiği kentlerde insanlar atmosfer ve çevre koşullarına karşı duyarsız olmuşlardır.

Yolların dar ve dönemeçli olduğu kentlerde insanlar birbirlerine daha yakın hissederler, sokaklardan geçerken evlerin içindeki yaşamdan sesler kokular yansır; ister istemez aynı sokakta oturanlar birbirlerini tanır, dost olmasalar da komşuluk hissi oluşur. Deniz ya da nehir kıyısında yer alan bir evde, ya da tepede bir evde insanın çevre ile ilişkisi farklı olur; aynı şekilde dar karanlık ve alçak yerde ikamet bir kapalılık, yalnızlık ve hüznü yaratabilir. Kuşkusuz, kent planlamaları insanların rahat, sıcak ve temiz yerlerde yaşamalarına itina göstermelidir. Mimarının, konut ve işyerlerinin kalitesi önemli ölçüde ışıklılık ve görsel açılım ile ilgilidir. İnişli çıkışlı yollar yaşlılar ve özürllüler için bir engel teşkil ettiği gibi karlı ve buzlu yerler tehlike yaratır. Bu nedenle belediyelerin yol kaplamalarına, kaldırımların güvenli olmalarına dikkat etmeleri önemli vazifelerinden biridir. Joseph Margolis medenî bir yaşam şeklinin insanın ihtiyacı olan işlevlerin yerine getirilmesi olduğunu söylerken bu tür işlevleri ima etmektedir.¹⁵

¹⁵ Margolis, 2019 – s. 8

Modern Kentler

Modernlik öncelikle kentlere ait bir olgu olarak anlaşılmıştır. 19. Yüzyılın sonlarından bu yana, dünyanın hiç bir köşesinde endüstrinin değiş-tirmedeği kent kalmadı. Endüstrileşmeyi ve kapitalizmi bugün Amazon'un en ücra köşelerinde bile görüyoruz. Endüstrinin getirdiği yeniliklerin böylesine çabuk benimsenmesinin olumlu menşeleri olduğu kadar politik nedenleri de var. Endüstri öncelikle, kentlerde alt yapıyı, taşıma ve sağlık hizmetlerini iyileştirdi ve kuşkusuz harp sanayini güçlendirdi. Kentlerdeki etkisi özellikle 19. yüzyılda belirgin olmuşsa da endüstrileşmeyi 19. yüzyıldan başlatmak yanlış olur. 15. Yüzyılda tek el ve bankacılığın gelişmesi, İspanyolların başlattığı ve İngilizlerin Hindistan'da sürdürdükleri ve nihayet bütün batı ülkelerinin Afrika ve Asya'da yaydıkları sömürgecilik, yeni enerji kaynakları ile birlikte kentlerin büyümesine, değişmesine ve sosyal farkların kutuplaşmasına neden olmuştur.

Endüstrileşme ile birlikte fabrikalar ve yeni ulaşım kısa zamanda kentlerin kirlenmesine, işçi gereksinimi nüfusun artmasına ve kentlerde sağlıksız yerleşimlerin çoğalmasına neden olarak kentleri iyileştirecek yeni projelerin oluşturulmasına yol açtı. Yüzyıl başında ekonomik ve politik şartların yerlerinden kopardığı insanların ve aynı dinden olanların bir arada yaşamasını öngören zorunlu göçlerin etkileri kentlerdeki yerleşim sorunlarını arttırmıştır.

19. Yüzyıldan itibaren kentleri değiştiren öncelikli gelişme ulaşım sistemlerine bağlıdır. Trenler ve raylı sistemler, giderek motorlu araçlar dünyada atlı araçların ve atların aniden yok olmasına neden olur. Kentlerde motorlu araçlar için açılan yollar, bulvarlar kent haritalarını değiştiren önemli unsurlar olmuştur. Paris'te mimar Haussman'ın, 3. Napoleon'un halk ayaklanmalarını bastırmak için uyguladığı, orta çağ kent planının tümüyle yok edilip büyük bulvarların açılması kent tarihine yazılan en önemli uygulamalardan biridir ve birçok kentin aynı şekilde gelişmesine ön ayak olmuştur. Örneğin, dar sokaklarıyla tümüyle bir İslam şehri olarak gelişmiş olan Kahire kısa zamanda geniş bulvarlar ve köprüleriyle motorlu trafik için planlanan bir şehir olarak gelişmiştir.

Endüstrileşmenin yol açtığı hava kirliliği, hijyen eksikliği ve nüfus patlaması 20. yüzyıla gelmeden birçok mimarı kent sorunlarına yönlendirmiş ve yüzyıl başından 1960'lara kadar farklı yerleşim projelerine yol açmıştır. 19. Yüzyıl sonunda İngiltere'de sanayileşmenin yol açtığı farklar ve kentlerin bozulması, sanatçıların ve yazarların gruplar halinde kent dışında yerleşimler oluşturmalarına,

işçilerin toplu olarak yaşayacakları organize çiftliklerin ve toplu yaşam ortamlarının kurulmasına yol açmıştır. Sosyal Reform hareketleri önce Fransız devrimi öncesi, Aydınlanma düşünceleri ile birlikte, yöneticilerin de inisiyatifi ile idealist mimarlar ve yöneticilerin işçiler için tasarladıkları organize yerleşimlere yol açmış ve daha sonra endüstri ile gelişecek olan sosyal yerleşimlerin uygulanmasında öncü olmuştur. Fransa'da Chaux Tuz üretim alanında işçi ve aileleri için Claude-Nicolas Ledoux 1775'de merkezi planlı bir yerleşim tasarlar ve merkeze kontrol yetkisi olan idareciyi yerleştirir. Modernitenin ilk aşamalarında insanları daha düzenli yaşama yönlendirecek tasarımlar Michel Foucault'nun da kitaplarında eleştirdiği kavram olarak, Samuel Bentham'ın tasarladığı 'Panoptikon' merkezi planıyla, sosyal reformun öncelikle biçimsel düzenle geleceğini vurgular. Merkezi planlı, dairesel Panoptikon hastane, okul ve hapishaneler için ideal kontrolü sağlamak üzere tasarlanmıştır.¹⁶

On dokuzuncu yüzyılın endüstriyel gelişmesi başta İngiltere olmak üzere birçok büyük kentte idarecilerin sosyal projeler başlatmasına neden olmuştur. Kanalizasyon, ulaşım, az gelirli işçi aileleri için yeni kanunlar gibi uygulamalar yine de işçi kesiminin konut sorunlarını halletmemiştir. İngiliz sanayicisi Robert Owen ve Fransız Charles Fourier az nüfuslu topluluklar için ideal toplu yaşam yerleşimleri önermişlerdir. Buralarda yerel gıda üretimi, or-

¹⁶ Kostof, Spiro, *The City Shaped*, Thames and Hudson, London, 1991, s. 198

tak mutfaklar, çamaşırhaneler, çocuklar için okul gibi sosyal tesisler ve toplu konutlar bulunmaktaydı. Spiro Kostof'a göre bu yerleşimler daha sonra Almanya'da Birinci Dünya Savaşı sonrası gelişecek olan 'Siedlungen' toplu konutlarının ve Corbusier'nin Unité d'Habitation türü konut projesinin habercileridir.¹⁷

Sanayileşmeye karşı yeni yaşam projeleri ve el işçiliğini destekleyen üretimler geliştiren Arts and Crafts hareketi kurucusu William Morris bir yandan daha özgür ve modern bir yaşam tarzı geliştirirken, bir yandan Orta Çağların loncalarına ve el işçiliğinin insanı yücelten ve sosyal birliği destekleyen değerlerine yatırım yapmaya çalışmıştır. Yine de Morris, bir yandan makina üretimine karşı gelirken, bir yandan kendi tasarımlarını toplu üretime sokmuştur. İngiltere, sanayileşmenin etkilerini en erken yaşayan ülke olarak kentlerdeki yerleşim sorunlarına ilk çözümleri bulan ülkedir. Bunu takiben Almanya İngiltere'ye yolladığı mimar Hermann Muthesius vasıtasıyla öğrendiklerini uygulamaya koymuş ve modern mimarinin ve mimari eğitimin Avrupa'daki ilk örneklerini gerçekleştirmiştir. Hermann Muthesius'un 'İngiliz Evi' adlı kitabı Almanya'da önemli bir etki yaratmış ve birçok mimarın Deutsche Werkbund birliği altında toplanmasına, yeni tasarım ve konut projelerine yol açmıştır.

19. Yüzyıl ortalarına kadar genellikle kırsal yaşamın hüküm sürdüğü Amerika Birleşik Devletleri, yüzyıl ortalarında aldığı büyük göçler ve endüstri sektörünün hızlı

¹⁷ Kostof, Spiro, A History of Architecture, Oxford, New York, 1985 s. 581

gelişimi ile yeni ve modern kentlerin gelişmesinde öncü bir rol oynamıştır. Chicago, mimarlık literatüründe yeni kent ve mimarinin doğduğu ve en tipik örneklerinin belirdiği yer olarak başı çeker. Louis Sullivan ve Frank Lloyd Wright gibi mimarlar hem kent merkezlerinde hem de kırsal alanda yeni mimarlık kavramlarını belirleyen işler yapmışlardır. 1871 yılındaki büyük Chicago yangını kentin yeni baştan inşasına imkân tanıyan bir olay olmuştur. On yedi binden fazla yapının yandığı, 300 kişinin öldüğü yangından sonra kent, ilk örneği Türkiye'deki antik Priene kentinde görülen ve kısa zamanda bütün modern kentlerde yaygınlaşan 'kafes' planlama ile yeni baştan inşa edilmiştir. Harry Charrington şöyle yazıyor: *"Sınırsız, merkezsiz bir ızgara. Chicago bunun bir paradigmasıdır. Kirları hayvan çiftliklerine bağlayan, sığır parçalayan ve dondurucu paketleme arabalarına yollayan makinalarıyla bölgesel bir metropol... Hız coşkusu – trenlerle, telefonlarla, asansörlerle, çelik çerçevelerle – yepyeni bir duygu... Kentin son patlayışı kent dışında yaşam ve kente iş ya da alış-veriş için gitmek..."*¹⁸

Chicago'nun kafes planı kırsal alanda endüstrinin doğal olarak geliştirdiği bir uygulama olsa da Chicago'nun yenilikçi mimarı Frank Lloyd Wright kafes planına benzer bir şemayı 'Broadacre' tasarımı olarak kırsal alanda yaşama uygulayan projeler geliştirmiş, Amerikan halkının kırsal ve doğa yaşamına alışkın olduğunu ileri sürerek kentsel-kırsal yerleşimler önermiştir. New York'ta Radio

¹⁸ Harry Charrington, 'Metaphor and forgetting in the Modern City', *The city as Cultural Metaphor*, ed. Arto Haapala, International Institute of Applied Aesthetics, 1996, Copenhagen, s.62-78

City binasında 1935’de sergilenen bu projede hiçbir merkezi öge olmayacaktı ve insanların doğada bireysel tercihlerine imkân veren bir yaşam şekli gelişecekti.¹⁹

Bu projeye göre en önemli faktör kent ve köy ayrımının yok olması, köylünün ve kentlinin yakınlaşması idi. Bu tür ütöpik projeler Türkiye’de de sol eğilimli hükümetler tarafından benimsenmişti. Zira köy ve kent ayrımının kalkması fikri öncelikle Marx’ın ortaya attığı ve dolayısıyla sınıf ve gelir farkını yok edecek, toprağı halkın mülkü olarak sosyalleştirecekti.²⁰

Yüzyıl başında Amerikan ve Avrupa kentlerinde merkezden uzak, banliyö, ya da Amerika’da tabir edildiğı gibi ‘prairie’ yerleşimleri ve ‘bahçe şehir’ olarak da anılan gelişmeler motorlu trafiğın artmasına, her ailenin bir ya da daha çok araba edinmesine, tren ağlarının çoğalmasına neden olmuştur.

Artık birçok yerde insanların işlerine ya da kent hizmetlerine ulaşmaları başlı başına kentsel bir sorun olmuştur. Yürüyerek ulaşım tarihe karışmıştır. Kısa mesafeler için bisiklet bir çözüm olsa da, yaygın olarak kullanılabilmesi yolların yeniden uyarlanmasını gerektirir. İngiltere ve Hollanda gibi ülkelerde bu tür uygulamalar son yıllarda yaygınlaşarak motorlu trafiğın azaltılması için bir çözüm olarak geliştirilmiştir.

Chicago’da yüksek yapıların çelik karkas ile kurulmasında öncülük yapan mimar Louis Sullivan, gençliğinde

¹⁹ <https://www.google.com/search?q=broadacre+city+concept>

²⁰ Bnk: Keskinok, H. Çağatay, Şehircilik Yazıları, 2019, s. 507-508

etkilenmiş olduğu doğa sevgisi ve insancıl düşünceleri ile aynı zamanda ilk kez kırsal değerleri benimseyerek doğal alanlarda yerleşimler tasarlayan mimar olmuştur²¹ Chicago'da raylı ulaşımın gelişmesi aynı zamanda çelik endüstrisini ve hayvancılığı desteklemiş, ekonominin güçlenmesi ile Chicago büyük göçlere ev sahipliği yapmış ve artan nüfus yapı sanayinin ve mimarlığın ilerlemesinde rol oynamıştır. Sullivan'ın çelik karkas ile oluşturduğu yüksek yapılar aynı zamanda çevredeki alanların açılması ile geniş bulvarlara yol açar. Bu arada asansör ve elektriğin yaygınlaşması, nüfus artışı ve iş yerlerinin çoğalması Chicago'nun geniş yolları, büyük toplantı salonları, dükkânları olan modern bir kent olarak gelişmesi anlamına gelmiştir. Sullivan'ın genç asistanlarından olan Frank Lloyd Wright ise meslek hayatının ilk günlerinden itibaren yeni mimarlık anlayışı geliştirmiş ve 'Prairie' mimarlığı olarak ya da 'Garden City' olarak anılan, kent banliyösünde, bahçeli iki katlı villaları ile yeni bir kent anlayışı ortaya koymuştur.²²

Türkçeye 'Rüya Şehirler' olarak çevrilen kitabında Wade Graham, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Batıdaki şehirlerde anıtsal yapıların, gökdelen ve büyük kamu binalarının yükseldiğinden, park ve anıtların büyük projeler halinde uygulandığından söz ediyor.²³ Bu dönemde

²¹ Sullivan, Louis, *The Autobiography of an Idea*, Dover Publications. Inc., New York, 1956- s.241-260

²² Kostof, 1985, s. 683-85

²³ Wade Graham, *Rüya Şehirler, Dünyayı Şekillendiren Yedi Tasarım Fikri*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları 2016, s. 56-59

kent planlamaları önem kazandığı halde sanayi ve konut gibi birbirinden farklı olgular için genellikle farklı alan belirlemeleri düşünülmemiş, mahalle ve konut çevreleri ile ilgilenilmemiş, bu eksiklikler ilerideki nüfus patlamaları ve yayılmalar ile yeni sorunlar doğurmuştur.

20. Yüzyıl başından itibaren kent planlamalarında tutucu ve yenilikçi tavırların çatıştığını görüyoruz. Örneğin, Berlin'in yeniden planlandığı 1940'ların sonunda Paul Bonatz eski, eğrisel dolaşıma öncelik tanırken, Hans Sharoun hızlı dolaşımı kolaylaştıran kafes şemasını tercih eder. Ulaşımın tek düze bir yol sisteminde tasarlanması giderek mahallelere, kentin daha ufak sosyal birimlerine zarar veren bir uygulama olmuştur. Bunun en yakın ve belirgin örneği Ankara'da Kennedy Caddesi gibi dar bir yola Çankaya trafiğinin yönlendirilmesi olmuştur. Bu, sokak yaşamını, yaşlıların ve çocukların güvenle sokağa çıkmasını engelleyen bir uygulama olmuştur.

Kennedy Caddesinde yığılan trafik

Michael Sorkin'e göre modern kent planlamasının ana kriteri trafikte karışıklık yaratmamak olmuştur. Sorkin'e göre iyi bir kent planlaması insan bedenine göre ayarlanmalıdır.²⁴ Michel Jourdan ve Jacques Vigne de bedenin çok yönlü olduğunu ileri sürerler: "*Bedenin çelişkisini anlamak Nietzsche'ye ve Assisi'li François'ya göre birbirinden farklı iki savın uyumunu sağlar: "Birincisi Zarathustra'da yaklaşık şöyle diyordu. 'Bedeninizde, zihninizde olduğundan çok daha fazla bilgelik vardır'. İkincisi ise bedene 'Kardeş Eşek' gibi davranmak gerekir' diyordu.*"²⁵ Corbusier'nin önemli

²⁴ Sorkin, Michael, 'Telling Time', *Anytime*, ed. Cynthia Davidson, MIT Press, Cambridge, Massachusetts 1999, s. 241

²⁵ Jourdan, Michel & Jacques Vigne, *Marcher, méditer*, editions Albin Michel, 1998, s.163

savlarından biri, modern çağda insana ancak 'hız'ın uya-
cağı idi. Sorkin'e göre ise hız bedeni, insan ilişkilerini ve
algıyı yok eden bir şeydir. Le Corbusier sokakların yok
edilmesini önerir zira sokak trafiğı yavaşlatacaktır. Ama
1930-1950'lerde birçok kentte belediyeler yeniliklere ha-
zır olmadıkları için bu tür yıkımlar ve yenilenmeler ça-
buk uygulanamamıştır. Yine de dünyanın birçok kenti
hızlı trafiğe yenik düşmüştür.

Jodhpur'da yavaş hareket eden bir sokak

Kentlerin modernleşmesinde en etkili olmuş kuramları
ortaya atan Le Corbusier, hız, ferahlık, genişlik, ışıklılık
gibi ilkeler etrafında yeni kent planlaması için öneriler
sunmuştur. 1950'lerden itibaren 1975'lere kadar Corbu-
sier'nin önerdiği büyük yeşil alanlar içinde, düz açılı par-
sellere yerleştirilmiş çok katlı yapı tasarısı Batı ya da Doğu
birçok ülkede benimsenmiştir. Corbusier'nin ütöpik fikir-
leri ne yazık ki gerçekte insana yakın ve sağlıklı çevreler

ve konutlar yaratmaktan ziyade gençlerin sahipsiz hissettiği, konut sakinlerinin birbirine yakınlaşamadığı mekânîk ortamlar yaratmış ve 1970'lerde bu tür birçok yerleşim terk edilmiş ya da yıktırılmıştır. Henri Lefebvre Corbusier eleştirisini şu şekilde dile getiriyor: *"Kent filozofu olarak Le Corbusier'ye gelince, o kentte ikamet edenlerin doğada bulunmalarını, hava, güneş, ağaçlar, döngüsel zaman ve kozmosun ritimleri ile ilişkilerini tarif ediyor. Bu metafizik vizyona modern kentin gerçek sorunlarının sorgulanamaz bilgisini ekliyor. Bu bilgi bir planlama pratiği ve ideolojisine, kent toplumunu mimari tarafından çizilen birkaç tahmin edilebilecek ve önceden hesaplanmış başarılı işlemlere indiriyor. Böyle bir mimar kendini bir 'sentez adamı, düşünen ve ifa eden' olarak görüyor. Tarif ederek, çevrelerini ve dekorunu oluşturarak insan ilişkilerini yaratmak istiyor ve yarattığına inanıyor. Bu iyi hazırlanmış perspektif içinde, mimar kendini dünyanın mimarı, Yaratan Tanrının insan imgesi olarak algılıyor ve hayal ediyor."*²⁶

²⁶ Lefebvre, Henri, *Writings on Cities*, trans& ed. Eleonore Kofkam & Elizabeth Lebas, Blackwell, 1996, s. 98 (çeviri yazarın)

Çin'de yeni yerleşimler

Modern çağda, göç, kırsal kesimin kentleşmesi, sanayi ve ticaretin artması ile kentlerin kalabalıklaşması yeni yapı ve konutlara ihtiyaç yaratmıştır. Tuğrul Akçura, 1955-65 yılları arasında nüfus ve kent yoğunluk çalışmaları yapmıştır. Anlaşıldığı gibi Türkiye’de kentlerde nüfus artışı özellikle 1960’lardan sonra oluyor ve tarihi alanların koruma sorunları da bundan sonra beliriyor. Tuğrul Akçura bu konuda Türkiye’deki yaklaşımları Balkan ülkelerinde yaptığı çalışmalarla karşılaştırıyor ve Balkan ülkelerinin çoğunda tarihi yapıların ve merkezin korunmasının bir sorun yaratmadığını, doğal olarak kabul edilen bir prensip olduğunu anlatıyor. Maalesef Türkiye’de tarihi yapıların ve alanların giderek ranta yenik düşmesi hem hükümet politikalarının hem de

halkın genel tarih ve sanat bilgisizliğinin ve ilgisizliğinin sonucu olarak beliriyor.²⁷ Böylece ülkemizde modern kent artık tarihle ilişkisini büyük ölçüde silmiş oluyor.

Paris'te geçen yüzyıldan bir metro girişi, kente çeşitlilik sağlıyor

²⁷ Akçura, Tuğrul, Şehircilik Yazıları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara – 2009, s.47-61; s.178: s.187-205

Kentlerin kalitesini her yaştan, her gelir grubundan insana sunulan hizmetler ve bunlara erişim açısından ölçebiliriz. Kentliler kolaylıkla sağlık hizmetlerine, eğitime, dinlenme, eğlenme ve sanatsal etkinliklere ulaşabiliyorlar mı? Kentlerin modernleşmesi insanlara sunulan hizmetlerin neler olduğu ile ilgili. Yoksa ne kadar çok ve büyük gökdelenlere sahip olmaları ile değil. Yaşam kalitesi temiz hava, doğa, yeşil kadar, kent insanları nasıl bir araya getiriyor, tinsel gelişimleri için neler sunabiliyor gibi olgularla ölçülür. Kentlerimizde her gün devasa AVM'lerin çoğalması kentlerin modernleşmesinin değil, aksine insanlara tuzaklar kurulduğunun, sağlıksız ortamlara itildiklerinin bir kanıtı. Evini ısıtmayan insanların çocuklarını AVM'lerde gezdirmeleri sermaye ekonomisinin ne denli çarpık bir kent yarattığını gösteriyor. Tüketim alışkanlıklarının ne kadar sağlıksız olduğunu bildiğimiz halde sermayenin bu tür tuzaklarına boyun eğmemiz de giderek ne denli çaresiz kıldığımızı gösteriyor. 'Mahalle' bölümünde belirtildiği gibi, büyük sermayenin bütün üretim ve alış-veriş ilişkilerini ele geçirmesi ile küçük esnafın, bakkalın, manifaturacının, terzinin yok edilmeye sürüklenmesi sosyal ilişkileri zayıflatır. Alış-verişin, haberleşmenin, sohbetin elektronik ortamda sürdürülmesi bu gelişimin en son halidir. 2020'de bütün dünyaya yayılan Covid-19 ile bu kopukluk son haddine varmıştır.

Modern kentlerin dünyanın her yerinde, eski kentlere göre büyük farklarından biri de gece aydınlanmasının getirdiği zaman ve yaşam farkıdır. Micheal Sorkin buna 'gazino etkisi' diyor. Ona göre artık zaman uzamış gece sınırsızlaşmıştır. Bu özellikle mega alış-veriş merkezleri, hava

alanları ve geceyi kullanan bütün diğer alanlara taşmıştır. Böylece kent bitmeyen bir harcama alanına dönüşmüş ve artan hız yirmi dört saatlık bir gün yaratmıştır. Sorkin kentin insan bedeninin gerçeklerine ve kapasitesine göre planlanması gerektiğine inandığı için yirmi dört saatlık hızla akan bir günün insana zararlı olduğunu savunur.²⁸

Kuşkusuz, modern kentlerin endüstri öncesi dönemlere göre birçok olumlu gelişmeleri de vardır. Kanalizasyon, su, arıtma, elektrik, telefon gibi altyapı hizmetleri ve özellikle hijyen, modern kentlerin geçmişe nazaran olumlu kalitelerini oluştururken, Batı ülkeleri dahil, birçok kentte çöp ve atık sorunları, kentleri de aşan ve tüm yeryüzüne yayılan ciddi sorunlar olarak belirmişlerdir. Modern tüketim ve yaşam alışkanlıklarının yarattığı sorunlar ancak büyük kültürel ve politik değişimlerle çözülecek gibi görünmektedir.

Birçok kentlinin uzak mesafelerde yaşadığı, birçoğunun medeni konuttan, ısınmadan, alt yapıdan mahrum olduğu büyük kentlerde otuz, kırk katlı devasa, lüks olarak tanımlanan yapıların yükselmesi modern kentlerin ekonomik ve politik çıbanbaşlarından en önemlisini ifade etmektedir.

²⁸ Sorkin, 1999, s.240-41

Kültür/Medeniyet

“...şehir muazzam bir hediyedir – her gün sonsuz değerlendirme imkânları sunan bir nesnedir; kendini icat etme ve eleştirme ve kamusal ve özel hayatı takdir etme laboratuvarıdır; hemen yanı başımızdaki medeniyet sorunsallarının doğal ev sahibidir.”²⁹

Estetik ve kent sorununu Wittgenstein’ın kültür ve medeniyet kavramları açısından ele almak, bugün kentlerin neden karmaşaya dönüştüğünü anlamak için anahtar oluşturabilir. Wittgenstein’a göre bugün kent yaşamı bir medeniyet durumudur; yani teknik ve entelektüel yaklaşımın ön planda olduğu bir alandır. Bugünkü medeniyet, insanın doğa ile yakın olduğunda sahip olduğu ruhsal içerikten yoksundur. Wittgenstein, kültüre farkla medeniyetin, sorunların işlevsel olarak çözüldüğü, insanın tinsel derinliğini kaybettiği bir olgu olduğunu savunur.³⁰ Kent yaşamı insanı kültürden uzaklaştırmıştır.

²⁹ Margolis, 2019, s.12

³⁰ Ludwig Wittgenstein, *Culture and Value*, Illinois, University of Chicago Press, 1980, s.6e

Wittgenstein için kültür, insanların belirli davranış kabul-lerine göre hareket ettiği ve birbirlerinin farkında olduk-ları bir durumdur. Ona göre, kültürel bir ortamda insanlar benzer şekilde davranır, benzer giyinir, konuşur ve belirli gelenekler etrafında geçmişle ilişki kurarlar; tarihsel bir or-taklıkları vardır ve bu onlara tinsel bir derinlik sağlar.

Bugünün kenti medeniyetin en bütüncül teknik aşama-sına ulaşmış bir kenttir. Burada estetik daha ziyade kişile-rin kendi bireysel yaşamlarını şekillendirdikleri bir değer olarak belirir. Böylesine teknik bir kentte, Wittgenstein için, genel olarak estetikten söz etmek zor. Bugünün kenti ister istemez kişilerin duygusal gereksinimlerini tatmin et-tikleri bir yerleşim. Bugünkü kentlerin çoğunda bütünsel bir estetikten söz etmek zor. Kabul edilmesi gereken, gü-nümüzde kentlerin çok farklı geleneklerden gelen insanla-rın, birbirleri ile ilişki kurmadan gruplar halinde yaşadık-ları yerler olduğu. Bu gruplar ise giderek onları birleştiren anlayış ve değerlerden uzaklaşıyorlar.

Bugünün metropolünde, birçok farklı topluluk bir arada yaşamaktadır. Hâlbuki on dokuzuncu yüzyıl sonla-rında ve yirminci yüzyıl başında endüstri yardımıyla yeni baştan kurulan kentler, aynı gelenekten gelen insanlara hi-tap etmek üzere tasarlanmıştı. Modern çağın başında in-sanlar arasındaki fark kentli ve köylü olma durumu idi; kente iş bulmaya gelen köylü kentin hazır düzenine uy-mak zorundaydı; köylü hem azınlık oluşturunuyordu, hem de yeni yaşam şartları köy anlayışını burada uygulama-sına uygun değildi. O vakit bütün halk aynı koşullara uy-

mak zorunda hissediyordu. O günün tasarımı tek tür insana göre kurulmuştu; bugün ise herhangi bir kentte çok farklı insanlar, farklı diller bir arada. Bugünün kentlerinin farklı dilleri var ve bunlar çoğunlukla birbirlerini anlamıyorlar.

Öyleyse bugün nasıl bir kent kurmak doğru olur sorusu önemli. Her şeyden önce farklı birçok insanı benzer şekilde hareket ettirecek fiziksel bir ortam mı olmalı? Yani kentin fiziksel dili anlaşılır olmalı; kentin ifadesi hangi davranışların doğru hangilerinin yanlış olduğunu işaret etmeli. Bunun ötesinde kent, sembolleri ile ve sanatsal varlıkları ile farklı kültürden gelenlere hitap edebilmeli; sadece çoğunluğun sanatı değil, azınlığın, dışarıdan gelenlerin sanatı kentte yer alırsa farklı topluluklar kendilerini kente ait hissedebilirler. Bu karmaşık kentte herkes kendi sembollerini, kendi geleneklerine hitap eden biçimleri ve sanat ifadelerini bulabilmeli; farklı topluluklar kendilerini ifade edebilmeli; bu tür bir çeşitlilik öğretici ve insanları birbirlerine yaklaştıracı olabilir.

Tarih boyunca eğitimin insanları ortak değer ve davranışlara yöneltecek şekilde tasarlanması önemli olmuştur. Bugün birçok durumda ve özellikle tutucu rejimlerde eğitim, kendi değerleri ile ortaklık kurmuş insanlara ve taşradan göç edenlere, politik ideolojileri kabul ettirmek için tepeden inme değerlerle uygulanmaktadır. Bugünün demokratik değerlerine, eşitlik, sulh, kardeşlik ideallerine uygun ve zamanın bilimini öğreten, zamanın koşullarına uymayı öğreten bir eğitim uygulandığında insanların, hiç

değilse ortak alanlarda, benzer şekilde davranacağını bekleyebiliriz. Yine de bugün kent yaşamının uyumlu olması için toplu yaşamın gerektirdiği bilgi ve değerlerin toplu eğitimde aktarılması gerekir. Ancak aile ve topluluklar içinde farklı davranışlara ve değerlere saygı gösterilmesi de önemlidir. Aile hukuku, giyiniş, gıda, geleneksel ve yerel törenler gibi kültürel farklılıklar ve değerler farklı gruplar için özgür olmalı, ancak sosyal kent düzenini bozmayacak düzeyde uygulanmalıdır.

Kentlerin bugünün yaşam koşullarına göre tasarlanması önce kamu mekânlarındaki davranışları ilgilendirmelidir. Bunlar, dolaşım, bireysel mesafeye saygı, ortak mekânlarda bireysel tercihleri zorlamamak, hijyen, çöp, koku vs. gibi, başkalarının bireysel alanına saldıran davranışlardır. Eğitim dışında, farklı topluluklara ait ve farklı değerler taşıyan insanların ortak mekânlarda benzer davranmalarını nasıl sağlarız? Bu, hazır yanıtı olmasa da, düşünüldükçe uygun çözümler bulunabilecek bir konudur.

Mahalle/Komşuluk

Önceleri herkesin birbirini tanıdığı ve yabancılara genellikle kuşku ile bakıldığı bir yer olan kent çekirdeği, giderek satıcılar, alıcılar, ustalar ve yabancılar dâhil farklı görünümde, inançta, kazançta ve farklı konuşan insanlarla dolar. Büyüdükçe bölünür bölündükçe kendine özgü kimlikleri ve nitelikleri olan mahalleler oluşur. Az nüfuslu ve çoğu duvarlarla korunan eski küçük kentlere farkla, mahalleler geçirgendir, sınırları belirsiz, kimlikleri çoğul olmuştur.

Mahallede vazgeçilmez tezgâh: Simit

Gezgin yeşillik

Portatif Sahaf

Mahalleler kentlerin çekirdeği ve en temel anlamda kentin en belirgin sosyal birimidir. Mahalle öncelikle orada oturanların 'yer' bağlamı ile yakınlaştıkları, her zaman belirgin olmasa da sınırları olan, sunduğu farklı hizmetlerle (postane, dükkan, pazaryeri, taksi durağı, sağlık ocağı, vs.,) dağınık da olsa bir merkez oluşturan, ve kendine özgü, her zaman tarifi kolay olmayan bir kimliğe sahip olan yer olarak tanımlanabilir. Birçok Batı kentinde, özellikle yüzyıl başındaki kent planlamaları mahallelere fiziksel bir tanım getirmek üzere şemalar oluşturdular. Tepeden inme bu tür biçimlenmeler insanları zorla yakınlaştırsa da gerçek bir yakınlık kuramamıştır. Geleneksel şekliyle mahalle önceleri daha ziyade ailece, ya da göç edilen yerde eski yakınlıkların tekrar bir araya geldiği yerlerdi. Türkiye'de gecekondular genellikle bu tür mahalleler oluşturmaktaydı. Yeni kent planlamaları ve kentsel dönüşümler, mutenalaştırma çabaları sosyal yakınlıklara darbe indirdi.

Sokakta müzik

Bugün ülkemizde mahalle niteliğini oluşturan en önemli faktörün küçük esnaf olduğunu savunmak isterim. İnsanların birbirlerini tanıdıkları ve adeta sosyal bir merkez oluşturan yerlerdir bakkal, ya da tamir yapan dükkânlar. 1980'lere kadar Türkiye kentlerinde tanımlı ilişkileri oluşturan önemli öğelerden biri mahalle bekçisi ve mahalle muhtarı idi. Son yıllarda muhtarlar mahalleliyi bir araya toplayacak herhangi bir inisiyatiften, ve mahalleliler insanları her hangi bir karar almaktan alıkoyan bir sahipsizliğe itildiler. Bu önce köylerin tüzel kişiliğinin kalkması ile başladı, muhtarların yaptırım gücü sıfıra indirildi. Kuşkusuz, kent planlamalarının, arterleri, sokakları, mahalleyi bir araya getiren düzeni yıkarak tepeden inme şemaları zorlamaları mahallenin giderek tanımsız hale gelmesine yol açmıştır.

Mahallelerin en önemli damarları sokaklardır. Sokakları aynı zamanda kentin en küçük kamusal alanı olarak görebiliriz. Daha ilerdeki bir bölümde ele alınacağı gibi, sokak mahallenin olmazsa olmaz en temel birimidir ve insanların yakınlaşması önce sokaktan başlar; öncelikle sokakla ilişkimizden dolayı kendimizi belirli bir mahallede biliriz. Bir sokaktan otobüs geçerse, sokak trafiğin en yoğun aktığı yer olursa, sokak yok olduğu gibi, evler de giderek dükkanlara, iş yerlerine dönüşecek, konutların sokakla ilişkisi yok olacak ve mahalle eriyecektir. Kent planlarının bu sorunu düşünmedikleri bugün Türkiye'deki uygulamalardan anlaşılıyor.

Sokak

Kentlerin içinde mahalle, pek düşünmeden kullandığımız ve henüz gelişmekte olan ülkelerde tümüyle kaybolmamış bir değer olarak insan ilişkilerini ve yerel üretim şekillerini ilgilendiriyor. Mahalle nedir, nerede başlar, nerede biter? Mahalle evimizin dışında düşüncelerimizin uzandığı, 'dışarısını' düşündüğümüzde aklımıza hemen imgeleri gelen çevremiz. Bahçe kapımızın dışında başlar ama nerede biter? Otobüs durağına gitmek için kat ettiğimiz mesafenin içinde, ekmek almaya gittiğimizde dolandığımız alan, yaşlıların yürüyebildikleri kadar yer, çocuk-

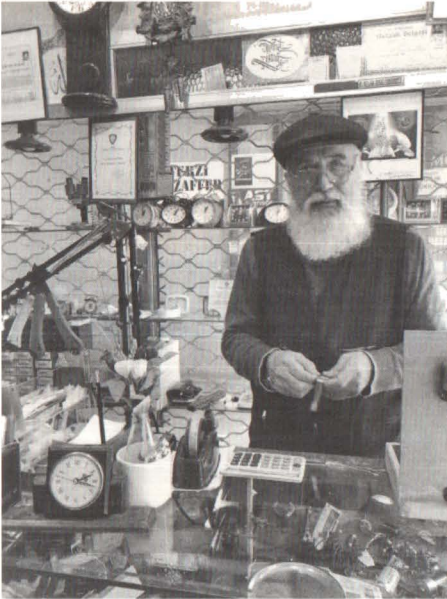
ların oyun alanı; kuşkusuz herkes kendi mahallesinin sınırlarını kendi gündelik yaşamının ev dışında kendine en yakın alanında çiziyor.

Mahallemiz diyoruz ama mahalleyi oluşturan ne kaldı, fiziksel yakınlık dışında? Çoğumuz ekmeği büyük süpermarketlerden almaktan mutlu oluyor, ayakkabılarımızı AVM girişindeki tamirciye veriyor, eskiden mahallemizde gündelik acil gereksinimlerimizi karşılayan yerleri artık kimseyi tanımadığımız, malların nereden geldiğini bilmediğimiz uçsuz bucaksız olduğu kadar, kalabalık ve anonim olduğu kadar bizi tatmin eden, ortak olduğu kadar yalnızlık üreten hangarlarda buluyoruz.

Köşedeki fırın

Ankara'da, Cebeci, Bahçelievler ve daha birçok semtte mahalleler henüz yok olmadı. Bazıları belirli yerleşimlerin ortak alanı olmaktan ziyade bir alış-veriş ve ofis alanı olarak gelişti. Yine de orada yıllardır ikamet etmiş olanlar çevreye ve yabancılara gündüzleri açık olan alanın kendi bildik görüntülerinden ve akşamları yabancılar çekildikten sonra beliren yakınlıktan kendilerine mahrem bir mahalle tanımı çıkarabiliyorlar. Özellikle Cebeci ve iç sokakları böyle mahallelerin var olduğu bir yer. Ankara'da mahalle kimliği henüz kaybolmamış bir başka semt ise Küçükcesat. Bu çevreyi iyi bildiğimden örneklerimi buradan vermeyi doğru buluyorum.

Saat Tamircisi

Ellili yılların başında Esat'ta boş araziler içinde uzaklarda kaybolan yollarda ne arabalar gezinirdi, ne otobüs, ne motosiklet vardı. Altmışlara gelindiğinde bu boş alanlar apartmanlarla doldu; onlarla birlikte çeşitli küçük sanayiler, bakkal çakkal taşındı. Yetmişlerin başında doğal gaz henüz gelmemişti; bazı günler hava kirliliğinden göz gözü göremez olurdu. Doğal gaz belirli bir temizlik getiriyse de arabaların yoğunluğu ses ve hava kirliliğine yetiyor. Kaldırımlarda yürümek tekin değil, bahçe kapısından çıkarken son hızla geçen bir motosikletle çarpışmamak için sağa sola bakmak gerekir. Bu insanlara laf söylemek ise başınızı belaya sokar, zira özürleri ekmek parası. Bazılarının da özürü yok, bunlar Türkiye'de son yıllarda gelişen saldırgan tavırların örneği. Bazen Esat ya da Tunalı Hilmi caddeleri o denli kalabalık olur ki her adımda birileriyle çarpışırsınız. Çoğu, kent yaşamını öğrenmemiş kişiler, el ele, kol kola duvar halinde yürürler. Hele boyunuz uzun değilse sizi görmeleri bir şans.

Manav

Yufkacı

Yufkacıya un

Bu olumsuzluklara karşın Tunalı Hilmi Caddesi, Esat, Büyük Elçi Sokağı ve Kennedy ile çevrilmiş olan blok, biraz dışına uzanarak örnek bir mahalle karakteri taşıyor. Zira sokağa çıktığınız anda en az on kişi ile selamlaşmak, sohbet etmek olası. Kim bunlar? Mahalledeki dükkan sahibi küçük esnaf. Çoğu yıllardır burada iş tutmuş kendilerini tanıtmış kişiler. Çoğu Ankara'nın çevre kasabalarından, bazıları uzak kentlerden köylerden gelip yerleşmiş. Kendileri taşralı ya da köylü ama çocukları, torunları kentli, modern, kişiler. Dükkanlarına girip aileleri ile tanışınca onların özgür ruhlu, eğitime inanan insanlar olduklarını görürsünüz. Her gün mahalleyi dolaşıp ayakkabı tamiri, anahtar yapımı, çerçeve ısmarlama gibi işler için dükkanlara girdiğinizde kendinizi ait olduğunuz bir yerde hissedersiniz. Bu duygular dünyanın birçok yerinde çoktan unutuldu. Mahallenizde sokağa çıkıp beş on kişi ile selamlaşmak kentli olmanın önemli bir niteliği. Buna benzer duygular belki hala ancak İtalya'da, Fransa'nın güneyinde ve kasabalarda yaşıyor. Hele İtalya'da, işe giderken insanlar köşedeki kafeye uğrayıp bir kahve içip havadan sudan sohbet ediyorlar; kahve bahane, asıl önemli olan hal hatır sohbeti.

Tuhaftıye

Pasajda çiçekçi

Esat'ta yorgancı

Türkiye'de insanlar çeşitli nedenlerle hemen birbirlerine ısınmıyorlar; sohbet olsa bile genellikle güler yüzlü değil, zira insanları birbirine düşüren uzun politik dönemler herkesi kuşkucu yapmış; hele kadınlar! Gülen gülümseyen bir kadın kötü görülüyor, bundan dolayı kadınların bakışları tavırları genelde olumsuz ve itici. Aslında bizler sıcakkanlı insanlarız ama son dönemlerde bu sıcakkanlılık çoğunlukla kavga etmek için gündemde. Dünyanın iyi yaşam koşulları sunan birçok kentinde bu mahalle yaşantısı

yok olmuş durumda. Los Angeles'ta yürüyen kimseyi görmek ya da komşusunu tanımak olağanüstü sayılır. California'nın demir kapılı sitelerinde, Almanya'nın bahçeli evli mahallelerinde gezinen kimseyi göremezsiniz. Buralara mahalle denemez.

Bugün Küçükkesat'ta hala gerçek bir mahallenin yaşayabilmesi ne kadar olağanüstü. Ancak yine olağanüstü bir durum olmadıkça bu mahalle de bir süre sonra yok olacak. Modern geçmişi ancak yirmi yıl kadar olan Çukurambar'da devasa binaların ne denli tatsız ve insanlık dışı imgeler ve atmosferler yarattığını görüyoruz. Hâlbuki orada eskiden oturanlar Ankara'ya çevre köylerden göç etmiş sıcakkanlı insanlardı. Oturdıkları gecekonduların önünden geçerken kadınların birbirleriyle sohbet ettiklerini, kıştan önce yaprağı yıkadıklarını, evlerinin damında meyve kuruttuklarını görürdünüz, biraz oyalansanız hemen çay içmeye sohbet etmeye davet edilirdiniz. Artık buralar, kentsel dönüşümün sabırsız düzensizliği ile karmakarışık sokaklar ve tatsız yapılarla doldu, ne yürünecek doğru bir kaldırım, ne park yeri, ne bir ağaç bulamazsınız. Arabalar birbirlerine düşman gibi davranır. Acıklı mı acıklı, ama anlaşılan yeni Ankaralılar bu durumu eski mahallelere yeğliyor. Ya da artık insanlar değişimlerin önünde kendilerini güçsüz hissediyorlar. Kent sakinlerinin bu hissi, çaresiz hissetmeleri, aslında kentin ölümü anlamına gelir.

Gecekondu'da kışa hazırlık

Toplu yaşam başladığından beri her yerleşimin içinde gündelik gereksinimleri karşılayan satıcılar, ustalar, tamirciler yer aldı. Kent yaşamının en temel gereksinimlerini bu insanlar becerileri ile karşılıyordu. Endüstrileşme ve makina kentleri ve yaşamımızı değiştirene kadar kişilere birbir hizmet veren terziler, ayakkabıcılar, marangozlar, berberler ve daha nice meslek insanı kentsel kültürün temel taşı oluyordu. Bu zengin ve çok çeşitli varlık

dükkânları, eşyaları, aletleri ile kentlerin fiziksel yapısının önemli kısmını oluşturduğu gibi, aile dışındaki en yakın, bireysel ve toplumsal yapısını oluşturuyordu. Bunun dışında, bugün hala dünyanın birçok yerinde bu esnaf gurubunun insani ilişkilerin en yoğun ve nitelikli özelliğini oluşturduğunu söyleyebiliriz; ama bununla kalmıyor, devletler ve günün kapitalist güçleri farkında olmasa bile, en temel düzeyde bu esnaf gurubu önemli bir ekonomik güç oluşturur. Şöyle ki küçük esnafın yarattığı ekonomik ve sosyal hareketlilik büyük şirketlere değil, orta sınıf ya da az gelirli kesime gelir sağlar.

Ayakkabı tamiri

Esat'ta ucuz kumaş

Kedi Köpek Mama Dükkânı

Bir toplumun tarihini ve onurunu yapan, kişisel gayretleri ile topluma katkıda bulunan birçok isimli ya da isimsiz kahraman gibi, köşedeki bakkal, ayakkabınızı tamir eden usta, kırılan camınızı yenileyen camcı, kapıda kaldığınızda kilidinizi tamir eden anahtarcı yaşamımızın bize en yakın ilişkilerini ve belleğini oluştururlar. Kendi avuç içi kadar mekânlarında bütün gün el becerisi ile üreten bu insanlar ustalıkları ile onur duyarlar ve kendilerine ait bir mekânda çalışarak bağımsız oldukları için güven içindedirler. Bu öz-güvenden dolayı sıcak ve güler yüzlüdürler, kendilerine ihtiyaç duyulduğunun bilinci içindedirler. Bunlar topluma en yakın hizmeti veren, birkaç kuruşa açıkları kapatan insanlar. Çoğu kez ufak bir tamir için para almazlar. Bu küçük dükkânların ortak yanı her birinin benzersiz olduğudur. Ve mahallenin karakterini de oluşturan bunların çeşitliliğidir.

Anahtarcı

Diyebilirim ki bu küçük esnaf dükkânları gündelik gezintilerimizin temel taşları ve sürekli değişen kentsel manzarada referans oluşturan samimi noktalar. Sürekli değişen kent silüeti içinde, bu insan ölçekli referanslar kent ile samimi ve içten ilişkimizi oluştururlar.

Bugün liberal kapitalist ortamda küçük bir dükkân açmak ve onu yaşatmak büyük bir mücadele, enerji, umut ve olumlu yaklaşım ister. Vergileri karşılayabilmek, kira ödeyebilmek, mal stoku yapabilmek, park yeri ayarlamak, müşteri isteklerini karşılayabilmek ve daha nice mesleğe ait gereksinimlerin çözümü gibi mecburiyetlerin altından kalkmayı gerektirir küçük bir dükkân açmak. Üstelik talep arttıkça benzer dükkânlar açılır ve rekabet artar. Kapitalist avcılar, herhangi bir mahallede bir mala itibar gelişti mi hemen kocaman bir zincir dükkânı getirirler. Zira her kurum ve kuruluş büyümek üzere tasarlanmıştır: kentlerin büyümesine yapılan sürekli yatırım sermayenin yaşamı için elzemdir. Ancak, aynı zamanda hem kenti, hem yerküreyi, hem de medeni kurumları tehdit eden yaşamsal krizin temelinde de yatan bu sürekli büyümedir.

Georg Simmel, giderek kentlere egemen olan para ekonomisi hakkında şunları söylüyor: *Para... bütün kaliteleri ve özgünlüğü 'Ne kadar?' sorusuna indirge(yerek)... büyük kentlere belirgin şekilde hakim olan para ekonomisi bireysel üretimi ve değiş tokuşu dışlayarak gün be gün emeği talebe yenik kılmaktadır.*³¹

³¹ George Simmel, *'Les Grandes Villes et la Vie de L'Esprit'* (Büyük Şehirler ve Tinelin Yaşamı), Paris, Payot, 1989 ve 2004 de yayınlanan yazarın *'Philosophie*

Sanart Atölyesinde öğrenci toplantısı

Küçükesat semtinin önemli bir imtiyazı 1950'lerde buraları iskân edilirken var olan küçük çiftlik evlerinin dönüşümünde mal sahiplerinin çoğunun burayı terk etmemiş olması, yeni yerleşenlerin iki üç katlı apartmanlar inşa etmeleri ve semt gelişiminin uyumlu bir çeşitliliği birlikte getirmesi. Üst gelir kesimlerinin, Esat çevresi arazi olarak dolduğunda daha yukarılara, örneğin Gaziosmanpaşa'yı inşa ederek yerleşmesi Küçükesat ahalisinin memur, öğrenci ve küçük esnaf olarak kalmasını sağladı.

Kentin hala merkezi sayılabilecek Kızılay'a hemen yürüme mesafesinde olması, semti aynı zamanda dolmuş ve otobüs servislerinin de güzergâhına dönüştürmüştür. Bir yandan Esat caddesinin esnaf ve süpermarket yoğunluğu, diğer yanda hemen yanı başındaki Tunalı Hilmi caddesinin kafeler ve kaliteli giyim mağazaları ile donanmış olması Esat semtinin hem üst gelirliye hem de orta sınıf kişilere hitap ettiği kadar buraya hizmet getirecek küçük esnaf dükkânları ile donanmasını sağladı. Öte yanda 2000'li yılların başından itibaren apartmanlarda kapıcı azalmış olsa da, menşei köylü olan ve kapıcılık yapan bir kesime ve eski binaların yoğunluğundan dolayı ucuzca kira bulan öğrencilere rastlamak mümkün. Bu bakımdan, Esat nüfusu, Jane Jacobs'un 'Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı' kitabında kentler için en önemli değerlerden biri olarak söz ettiği 'çeşitliliğin' varlığı ile önemli bir özellik sunmaktadır.³²

Kent merkezinde ve ofislerin bulunduğu yerlerde çabuk yemek restoranlarına kıyasla, Esat civarındaki kafeler, pastaneler ve restoranlar gençler, orta yaşlı hanımlar, emekliler için telaşsız ve yeterince makul fiyatlarla yiyecek içecek sunar. İnsanlar buralarda istedikleri kadar oturabilirler, masalar, sandalyeler olabildiğince rahat ve davet edicidir. Joseph Rykwert, 20. yüzyıl yerleşmelerinde insanların bir araya gelebilecekleri, davet

³² Jane Jacobs, *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*, Metis, İstanbul, 2011, 2. Bölüm, *Şehirde Çeşitliliğin Şartları*.

edici yerlerin azaldığından söz eder.³³ Kaliteyi arttıran unsurlardan biri de farklı türde dükkânların yan yana gelerek çeşitlilik sağlaması. Üstelik herhangi bir sokak boyunca, birkaç süpermarket dışında dükkanların vitrinlerinin çoğunun yaklaşık aynı genişlikte olması, hiçbir dükkânın diğerlerini bastırarak çeşitliliği boğmaması önemlidir. Bu nitelikler, Jane Jacobs'un 'kamusal sokak hayatı eksikliği' olarak tanımladığı sokak yavanlığının Esat için geçerli olmadığına kanıtı.³⁴ Esat'ta cadde üzerindeki dükkânların çoğunun bir başka özelliği de cadde yapılırken bahçe duvarlarının kaldırılarak kaldırım ile birleşmesi. Ancak, buraları özel mülk olduğu için dükkânlar mallarının çoğunu bu alanda sergileyerek adeta bir açık 'Pazar' oluşturuyorlar. Malların arasından yürüyor, çoğunu inceleyebiliyorsunuz. Bu rengârenk ve oldukça düzensiz görünüm kuşkusuz satışı arttırıyor. O kadar ki, malını dükkânın dışında sergileyemeyen ayakkabı tamircisi, yufkacı, bakliyatçı, ya da çerçeveni gibi esnaf görünmek için ayakkabı bağcıklarını kapıya asıyor, kapının önüne bir şövale çıkarıp basit bir resim koyuyor, ya da simitçinin veya köyden sebze getiren satıcının dükkânın önüne yerleşmesine göz yumuyor.

³³ Rykwert, Joseph, *The Seduction of Place*, New York, Vintage Books, 2000 s. 133

³⁴ Jacobs, 2011, s.166

Balıkçı

Bu çeşitliliğe 'Bizim Mahalle'den örnek olarak, hemen Dört-Yol dönemecinde, Öğütler süpermarketinin renkli meyve sebze sergisinden sonra bir turşucu ve peynirci, yanında bir ayakkabı tamircisi, yanında Singer Dikiş Makinesi parçacısı, yanında Eczane, yanında bir hediye dükkânı, yanında fotoğrafçı görürsünüz. Bu zengin çeşitlilik dünyanın birçok kentinde az bulunur. Aslında halen Türkiye'nin birçok kentinde rastlayabileceğimiz bu çeşitli mahalle dokusu hazır tüketim mallarının henüz yaşamı tümüyle kapsamamış olmasından ileri geliyor. Ev kadını böreğini yapmak için yufka, yumurta, peynir alıyor. Bu

malları üreten ve satan küçük esnaf var. Örneğin börek hazır alınıp tüketilmeye başlanınca, hazır giyim yok ettiği, kumaşçı, tuhafiyeci gibi, bu esnaflar da yok olacaktır. Bunun bir sakıncası, giderek bu endüstrilerin büyük sermaye, yani tek elde toplanması ve kalite standartlarının tek elden kontrolü, işçi piyasasının da belirli şirketlerin tekelinde olması. Bu gelişmeler az gelirli sınıfın kent dışına çıkması ve kentteki her türlü çeşitliliğin yok olması ile sonuçlanıyor.

Kuşkusuz bu çeşitliliğin nedenlerinden biri de hala küçük esnafın yeterince hizmet verebiliyor ve kazanıyor, müşterilerin taleplerinin de mütevazı olması; aynı zamanda tamirlere ihtiyaç duyan kısıtlı gelirlilerin bulunması. Bütün Üçüncü Dünyada gelişmekte olan ülkeler henüz benzer kalitelere sahip mahalleler barındırabiliyor. Almanya'nın herhangi bir kasabasında bunu bulmak zor. Oralarda da ancak göçmenlerin, fakir ülkelerden gelen yabancılara dükkânları ve bunların yoğun olduğu yerler benzer bir nitelik gösterebiliyor. Almanya ya da Fransa'da böyle bir dükkâna girdiğinizde genellikle insanların sohbet ettiklerini, hal hatır sorduklarını, hatta birbirlerini tanıdıklarını görürsünüz.

Mahallede gündelik yaşam ritimleri mahallenin en önemli niteliklerini oluşturur. Mahallenin mekânları ve nitelikleri gündelik, haftalık, aylık ve mevsimlik zaman ritimlerine göre çeşitlilik ve farklılık kazanır. Sabahın erken saatlerinde işe gitmeden köpeğini gezdiren ya da sokakları temizleyen çöpçüler çoğunluktadır. Burası Almanya değil ya saat sekizden önce sokaklar pek kalabalık olmaz. İlk önce

okula gitmek için servisi bekleyen öğrenciler görünür köşe başlarında. Saat dokuzu yaklaşırken topuklarını vurarak, hızla koşuşan iş hanımları dolar sokağa. Sonra gündelik ahenk emekliler, işsiz güçsüzler, yaşlıların temposuna dönüşür.

Çaycıda sohbet

Her gün yaklaşık öğle saatlerinde Esat Caddesinden geçerseniz yolun köşesindeki bankta sohbet ederek otobüs

bekleyen orta yaşlı hanımları, caddenin ortasında yolcu indiren mavi minibüsten koşarak inen işçileri, yol kavşağında kaldırımın köşesine yerleştirdiği taburesinden simit satan simitçiye, seyyar arabası yasak edildiği için sırtında taşıdığı yeşillik dolu bohçasını açıp yere koyan satıcıyı görürsünüz. Maydanoz, roka, yeşil soğan, semizotu almak için onu bekleyen hanımları görürsünüz. Kol kola hızla koşuşarak kimseyi görmeden yürüyen tayt giymiş genç kızları görürsünüz. Öğle saatinde pasajın yanındaki minik dükkânında çeşitli yemekler hazırlayan pidecinin, kaldırımın hemen önüne yerleştirdiği mavi kırmızı örtülü masasında pide yiyen, hararetle sohbet edenleri görürsünüz. ATM'lerin önündeki geniş alanda bisiklete binen çocukları görürsünüz. Pidecinin motosikletli paketçileri kimseyi takmadan kaldırımda son hız giderler. Yan sokaktaki döşemeci, dükkânının önüne oturmuş güneşlenmektedir. Tesisatçının ağabeyi dükkânın önünde bir komşuyla tavla oynamaktadır. Öteki caddeden gelen ezan sesi araba kornalarına karışır, bir polis arabası yaklaşıp caddede iki sıra halinde park etmiş arabaları kaldırır. Öğle saati sokak hareket ses renk dolu.

Akşam sokakta pek kimse kalmamıştır, ancak geç kapanan süpermarketten çıkan birkaç kişiyi görürsünüz. Yaşam sokaktan çekilince, üst katlarda apartmanların pencereleri balkonları renklenir, ışıklanır. Yaz akşamları geç saatlere kadar, caddede olmasa da, yan sokaklarda balkonlarında oturup sohbet edenler duyulur; Cuma Cumartesi hariç trafik azalır, ancak işten dönen ya da eğlenceye giden gençler

yaya trafiğini oluşturur. Geceleri görüntüler tümüyle değişir, sahipsiz köpekler dolanır, tek tük araba hızla geçer; kuşlar bile uykuya yatmıştır. Sabahın ilk ışıkları ile hele ilkbaharda seslenişlere başlarlar,

“Yaz geceleri uyumlu sema yabani bir hayvan gibi gürlemeye ve herkes fırtınadan korunmaya kalkınca, Méséglise tarafında yalnız, düşen yağmurun sesine karşı görünmeyen leylakların ısrarlı kokusunu içime çekerek heyecan içinde dururum.”³⁵

Kuşkusuz zaman çeşitliliği en fazla mevsimlerle gelir; kışları renkler kararır çoğunlukla siyah gri hâkim olur; halkımız pek renkli giyinmese de yazın belli bir hafiflik ege-men olur görüntülere. Buna rağmen Avrupa’nın rengârenk elbiseler, iç açıcı uçucu romantik giysiler giyen hanımlarını Esat mahallesinde bulamazsınız. Ankara’nın gri atmosferi insanları etkiliyor desek doğru değil, zira İstanbul, ya da İzmir’de bile, örneğin Avrupa’nın en gri şehri Belgrad’da yazın görülen romantik giysileri Türk hanımlarında görmek kolay değil. Bizim mahallede sokakları renklendiren manavların tezgâhlarıdır. Hele sonbaharda, üzümler renklenip elmalar çeşitlenince, hisar incirleri, narlar, turuncuya çalan topatan kavunları piyasaya düşünce sokaklar şerlenir. Buralarda ağaç bol olmasa da, çoğu evin ön bahçesinde sonbaharın ilk haftalarında hala yeşil, sonraları sarı kırmızıya çalan ağaçlar vardır, yazın gölgesinden yürüdüğümüz.

³⁵ Proust, Marcel, Du Côté de chez Swann, (Swann’ların Tarafı), *Le Gout de la Marche*, Jacques Barozzi tarafından seçilmiş metinler’de, Mercure de France, 2008, s. 73 (Çeviri yazarın)

Mahallenin başka birçok yanı var, saatlerle, mevsimlerle değişmesi, yıllar geçtikçe insanların farklılaşması gibi; bazı yıllar gençlik daha bol oluyor, bazen daha çok yaşlılara rastlıyorsunuz. Sonra sıkça gördüğünüz insanlar oluyor. Onları sık sık görmek güven veriyor, yerleşmişlik hissi doğuruyor. Arada durup hal hatır soruyor uzun müddet görmeyince merak ediyorsunuz. İnsanı yaşamın farklı gayeleri, sevinçleri umutları ve arzuları ile yakınlaştırıyor mahalle. Ama yürünmeyen bir mahalle olabilir mi?

“Faydacı bakışla değerlendirildiğinde, bu tablonun belirginliği aynı zamanda beklenmedik – çarpıcı (yerel bir şivenin, daha kapsayıcı bir dilin hâkim olduğu mekândaki hali gibi) – değişken, amaçlı, toplu yaratımların hissedilen ihtiyaçlarına yanıt verici ve bağlarında resmiyetten uzak niteliğini koruyan, birbirinden ayırt edilebilir düzensizliklerde yatar. Belki de şehir estetiğinin sadece peyzajdan veya Kant’ın estetik formülünden belirgin ölçüde farklı olduğunun değerlendirildiği bağlamı çoktan kavradınız.”³⁶

³⁶ Margolis, 2019, s.13

Kent ve Kurumlar

Kent estetiğine toplumun ve bireylerinin yaşam biçimleri açısından bakarsak öncelikle kentin insanı nasıl bir araya getirdiğini gözlemlemek ve bunu anlamak gerekiyor. Bu birliktelik için belirli bir kurumsallaşmanın sağlanması gerekir. İnsanların zaman içinde birlikte oluşturdukları kültür bütünü farklı kurumsallaşmaların temelidir. Kültürel kurumlar, kültürel etkinlik ve olgular birlikteliğin ürünleri oldukları kadar birlikteliği ve toplumsal gücü desteklerler. Bunların özellikle insanın tinsel yaşamına hitap edenleri, sanat, edebiyat müzik gibi olgular, toplumun tinsel gücünü ve direnç enerjisini oluşturur.

Yirminci yüzyılın önemli mimarlarından Louis I. Kahn'a göre kentin öncelikli kurumu sokaktır.³⁷ Sokak kentin odası gibidir. İnsanların oda niteliği olan bir yerde buluşması herhangi bir yerde buluşmasından çok farklı

³⁷ Louis I. Kahn – *Essential Texts*, ed. Robert Twombly, New York, W.W. Norton and Co., s.255

ilişkiler yaratacaktır. Burada insanlar daha açık, daha güvenli davranacaklardır. Sokağın 'oda' olarak yaşanması için belli özelliklere sahip olması gerekir. Sokağın bilinen, anlaşılan, aydınlık ve güvenle dolaşılan bir yer olması kentteki yaşamımıza kalite sağlar, bizi ikamet ettiğimiz alana daha yakın kılar.

Çin'de trafiğe kapalı sokak

Sokak kentin odası sayılabilirse bizi ona yakınlaştıracak mahremiyeti sağlayacak unsurlardan biri de temizlik, güzellik gibi nitelikler. Yazın güneşten koruyacak yeşillik, hayat ve güzellik veren bitkiler ve kışın karda buzda düşmemizi engelleyen iyi bir yer kaplaması. Dünyanın güzel şehirlerinde, örneğin Floransa ya da Bologna'da sokaklarda kaldırımlar öylesine güzel mozaiklerle kaplanmıştır

ki kendinizi bir sanat eseri içinde sanırsınız. Tabii, bu eski kentlerde yapılar genellikle halk tarafından inşa edildiğinden, genellikle kaldırımlar üstündeki kemer revaklar insanları yağmurdan ve güneşten korur.

Bologna'da kent merkezinde yapıların altında revaklı kaldırım

Roma'da ise kent sokaklarında yürürken çoğu kez duvarlar üstünde, köşelerde küçük heykellere, kabartmalara rastlarsınız. Bu tür ayrıntılar insanın hayal gücünü geliştirir, insanı zenginleştirir. İnsanları çevreye yakınlaştırır. Sokak isimleri ya kentlilere kentin tarihini anımsatır ya da güzel düşüncelere, sembollere yol açar. İsimleri silerek sokakların numaralarla tanımlanması, insana, tarihe ve belleğe saygısızlığın göstergesi olduğu gibi, belleği ve tarihi yok etmek gibi amaçlara da hizmet ediyor olabilir. Aynı zamanda geometrik bir düzeni olmayan mahallelerde sokakların numara ile tanımlanması sokağı bulamamak için başlıca neden olur. İnsanın tanımaya bile tarihten isimlerle karşılaşması, topluma, çevreye hizmet ettiği için anılan bu kişileri isim olarak da tanımak insana toplumsal bir aidiyet, ve onur kazandırır. Maalesef Türkiye'deki kentlerin çoğunda amaçlı olarak yapılan bu değişiklikler topluma ve toplumun değerlerine, tarihine hakaret anlamı taşıyabilir.

Sakız Adası'nda bir sokak

Sokaklar zamanla yürüyenlerin izlerinin yerleştiği, giderek kalıcılık kazanan, çoğunlukla çizgisel arterlerdir. Kuşkusuz, farklı arazilerde, farklı imkânlarla göre sokaklar çeşitli eğrisel ve zikzak şekiller alabilirler. Sokağın biçimi insanın çevresi ile nasıl bir görsel ve bedensel ilişki kuracağını belirler ve buna göre farklı semboller içerir. Genellikle festival, gösteri ve törensel buluşmalarda insanların izlemelerine izin veren çizgisel arterler tercih edilir.³⁸ Le Corbusier konuyu genelleştirerek insanların düz çizgide, eşeklerin ise düzensiz çizgilerde yürüdüklerini iddia ederek modern kentte sokakların hızlı hareket hattı ve düz olmalarını önermiştir.³⁹ Kuşkusuz bu mantık sokağın toplumsal karakterine ve mahalle için taşıdığı anlama karşındır. Barlas sokağın bir iletişim kanalı ve aracı olarak anlamlarını irdeleyerek, burada trafik levhalarından, insanların beden dillerine, bahçelerin ya da apartmanların girişlerine kadar bütün biçimlerin sokağı kullananlara, yakınlığından dolayı birçok yerden daha fazla bilgi ve mesaj aktardığını yazmaktadır.⁴⁰ Bu aktarımların en önemlilerinden biri de kuşkusuz sokak isimleridir.

³⁸ Barlas, M. Adnan, *Kentsel Törenler, Kentsel Sokaklar*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, 2014, s.73

³⁹ Le Corbusier, *The City of To-morrow and its Planning*, translated from the 8th French Edition of *Urbanisme with an introduction by Frederick Etchells*, London Architectural Press, 1947, s. 11

⁴⁰ Barlas, 2014, s. 77-78

Roma'da 'Tüccarlar Meydanı

Sokaklar hakkında söylenecek çok şey var. Zira insanın ikametine en yakın yer olarak sokak eğer gerçekten bir kent odası gibiyse, oradan geçerken, eski kentlerin dar sokaklarında olduğu gibi evlerden gelen sesleri duyarsınız, bir evin kedisi eşikte oturmuştur, içeride pişen yemeğin bazen kokusu gelir, bazen bir yaşlı sandalyesini evin önüne sokağa çekmiş güneşten faydalanıyordur. Böyle sokaklardan geçerken biriyle karşılaştığınız vakit selam verir gülümsersiniz. Zira böyle bir sokağa giren herkesi sokak bir şekilde akan kılar.

Halefi'de sokakta evlerinin önünde oturanlar

İnsanları bir araya getiren kurumlardan diğeri kütüphane. Çünkü kütüphaneler insanların ürettiği yaşamsal bilgileri aktardıkları, birbirlerinin düşünce ve değerlerini öğrendikleri, bunlara yakınlaştıkları yerler. Kütüphane aynı zamanda insanın tarihi boyunca geliştirdiği, onu insan yapan değerlerin aktarıldığı yerdir. Kitap bir kent olayıdır, bir kent ürünüdür. Kent kitap okunan yerdir. Türkiye’de kütüphanelerin değeri öylesine unutturulmuştur ki bugün çok az kişi kütüphaneye gitme gereksinimi duyuyor⁴¹ Türkiye’nin bilgi ve düşünce ile ilişkisi ve insanların bilgi etrafında toplanmaları yok olmuştur; özellikle kitapsız, kütüphanesiz, okuması yazması yeterli olmayan hocalarla açılan özel üniversiteler ortamında bilgi değil diploma önemli olmuştur. Milattan önce 100 ve milattan sonra 100 yılları arasında Roma’da 28 tane halk kütüphanesi vardı. Bunun içindir ki Avrupa kültürü karanlık Orta-Çağda bile, ve özellikle ondan sonra Romalı ve Yunanlı yazarları okuyarak kendini eğitti, giderek demokratik değerler geliştirdi.

⁴¹ 1965 de babam Necdet Erzen’in İzmir Barbaros köyünde Zübeyir Erzen adıyla kurduğu halk kütüphanesi Kültür Bakanlığına bağlı olarak yıllarca hizmet verdi, köylüler dergilere bakmak için ilkokul çocukları ders çalışmak için burayı kullandılar. Ta ki, 2010 hükümeti sırasında Urla’dan bir bey gelip ‘artık kitaba gerek kalmadı, bilgisayar var; zaten eski kitaplar mikrop taşıyor; biz Urla’daki kütüphaneyi de kapıyoruz’ deyip bütün kitapları alıp gitti. Kültür bakanlığına yazdığım mektuba samimi ve doğru bir yanıt alamadım. Bahane bakanlığın parası olmamasıydı.

Fransa'da Fontainebleau Kütüphanesi

Kitaplar bizi dünyanın her yerinden, eski çağlardan, yıllar önce yok olmuş insanlarla yakınlaştırır. Öyle ki bazen bu çoktan yaşayıp yitmiş insanlara yanımızdakilerden daha fazla yakınlık duyarız, onlarla dost oluruz, onlar bize

örnek olurlar. Kitaplar insanı insan ile yakınlaştırır. Edebiyat bize başkalarının neler hissedebildiğini, ne tür farklı yaşamları olduğunu göstererek daha anlayışlı, tahammüllü, kendine odaklanmayan biri yapar. Bir kütüphanede kitap okumak, çalışmak, evde okuyup çalışmaktan, insana çok farklı hisler verir. Sessizlik içinde başkalarıyla aynı eylemi paylaşmak insanlar arasında tinsel bir ilişki kurar. Bundan dolayı kütüphanelerin bol olduğu ve buraya gitme alışkanlığının gelişmiş olduğu ülkelerde gençler buralarda çalışmayı tercih ederler; bunun tinsel bir doyuruculuğu vardır.

Paris'te St. Gen vieve Kütüphanesi

Kentin diğ er kurumları insanın değişik duyumlarını ve değerlerini eğiten, geliştiren, belirli eğitim ve kültür ortamlarında ilgi alanlarını paylaştığı yerlerdir. Konser salonları, müzeler, opera ve tiyatro yapıları, mahkeme ve hastaneler insanın farklı becerilerinin ve değerlerinin geliştirilip aktarıldığı kurumlar olarak kenti insan yaşamının farklı toplumsal paylaşımlarla şekillendiği bir yer olarak belirler. Kent insanın temel maddi gereksinimlerinden çok -bunlar daha ziyade doğal ortamda tedarik edilerek kentte dağıtıma tabi olurlar- insanı insan yapan tinsel değerlerin bir araya toplandığı bir yerdir. Bu kurumsallaşma kendini toplumun geliştirdiği biçimsel önceliklerle şekillenen yapılarda toplanırlar. Onun için sokaklar herkese açık, herkesin bir araya geldiği kent odaları ise, mimari yapılar değişik kurumların barındığı ve bu kurumların simgelerini taşıyan yerler olarak anlam taşıdıķa önem kazanırlar.

Berlin’de Hans Sharoun’un Konser Salonu

Kentlerin Dili

“İstanbul’u dinliyorum, gözlerim kapalı.”⁴²

Joseph Margolis’e göre, kentler ve diller, kullanmamıza imkan veren bir düzene sahip olsalar da, kesin, açık ve temel bir okunurluk içermedikleri için melezdirler ve kesin bir öze sahip değildirler.⁴³

Kentler bize sürekli olarak mesajlar iletirler, bizi yönlendirirler, enerji verirler, ya da mutsuz ve yabancı ve kaybolmuş hissettirirler. Bizimle konuşmayan kentlerde ne yapacağımızı, nereye gideceğimizi, nasıl davranacağımızı bilemeyiz. Bu bakımdan tüm insan üretimleri içinde kentler bize en çok mesaj aktarandır. Yeni tanıştığımız bir insan ve yeni tanıştığımız bir kent ile kurduğumuz ilişki ve iletişim oldukça farklıdır. Yabancı bir kişi bize birçok hali ve tavrı ile mesajlar veriyorsa da ona hemen ısınmamız, bize

⁴² Orhan Veli, Bütün Şiirleri, der. Asım Bezirci, Can Yayınları, İstanbul, 1951, s. 151. (*İstanbul’u dinliyorum, gözlerim kapalı / Önce hafiften bir rüzgar esiyor;/ Yavaş yavaş sallanıyor/yapraklar, ağaçlarda /Uzaklarda, çok uzaklarda,/ Sucuların hiç durmadan çingirakları....*)

⁴³ Margolis 2019, s.1-2

olumlu mesajlar veren bir kente ısınmamız kadar doğal ve çabuk olmuyor. Başta belirtildiği gibi kentler doğal olarak anlam ileten olgulardır. İnsan tek bir etnik dille konuşuyorsa, kent çeşitli dillerle konuşur, bunların ancak birkaçı etnik bir dil olabilir, onun dışında kentlerin dili, biçimleri, sesleri bütün duyuşsal iletileri, geçmişi ve geleceğe uzanan beklentileri içerir.

Kentler de diller gibi bizi topluma, dünyaya ve kendi düşünsel becerilerimize açan ilişkiler oluşturan ve geliştiren araçlardır. Başka şekilde açıklayacak olursak, açıklık ve erişim sağlayarak, kültürel bir alanın oluşmasıyla insan olmamızı kolaylaştırırlar. İnsan olmak ve dil kullanmak, tarih boyunca, kültürel, politik ve ekonomik söylemi ve aynı zamanda fiziksel biçimleri oluşturmuş, kentsel kapsam içinde kendimizin ve başkalarının varlığını deneyimlediğimiz yakınlaşmalara olduğu gibi düşmanlıklara ve sınırlara yol açmıştır. Kentsel deneyimlerin sosyal koşullarla ilişkilerini, fiziksel biçimlerin ve sanatın açılımlara ve samimi ilişkilere nasıl yol açabildiğini ya da ümitsizlik, yabancılaşma ve yalnızlık hisleri doğurabileceğini anlamak için somut örneklerle bakabiliriz.

Urla'da Meydan

Son yıllarda İzmir İlçesi Urla'da uygulanan sokak kaplamaları ve yaya bölgeleri insanların rahatça dolaşmalarına, satıcı ve dükkanlarla olumlu iletişim kurmalarına ve küçük endüstrilerin gelişmesine yol açmıştır. Çınar ağaçları ile gölgelenen traverten kaplı meydan ise rahat bankları ile hem yaşlı hem gençlere ev sahipliği yapmakta ve gelen geçene sıcak günlerde nefes alınacak bir alan sağlamaktadır.

Sözel dil sosyal ve duyuşsal deneyimlerimizin, tepkilerimizin simgesi ve temsili yorumu olan birçok diğer dile yol açmış olsa da, dil yalnızca sözel değildir. Bu metinde 'dil' Fransızcada kullanılan 'langue' (ağızdaki dil, konuşulan dil, lisan) anlamında değil 'langage' (konuşma, iletişim) anlamında ele alınmaktadır. 'Langage', 'beden dili',

ya da medya gibi anlamları içeren daha geniş bir referansa sahiptir. Kent, farklı sesleri ritimleri ve iletişim şekilleri olan birçok konuşma diline sahip olduğu gibi, farklı kültürel göstergeleri ve değişik sanatları da içeren dillere sahiptir. Farklı sanat türleri nasıl dünyamızı inşa ediyorsa, kentleri de oluşturan farklı dillerdir. Dil kavramı çok boyutludur. Bugünün herhangi bir kenti, güncel durumu ile, sürekli binalarla, kentsel düzenlerle, ulaşım sistemleri ile ve birçok görünmeyen katmanda izleri süren ve hala bugünü etkileyen büyük göçlerle, savaşlarla, politik düzenlemeler yoluyla zaman içinde biriken sonsuz fihristlerin kitaplığı gibidir. Mimari yapılar ve yollar, köprüler, kuleler, duvarlar, borular ve kablolar gibi kentsel yapılar kadar tablolar, heykeller, parklar ve bahçeler hep algılarımızın gerçeğe yansımalarının farklı temsilleri ve duyularımızdan yarattığımız anlamların fiziksel yansımalarıdır. Bunlar bize farklı şekilde hitap ederler, bizi iyi ya da olumsuz karşılayabilirler. Onun için kent birçok dilin mecazı ve farklı iletişim araçlarının sözlüğü olarak görülebilir.

Kentin çoğul kültürünü yaratarak gündelik yaşamımızı inşa eden temel olgu aynı zamanda sanatsal ve kültürel dillerin temelini oluşturur. Dünyaya yaklaşımımız ve söylemlerimiz, hayal gücümüz, edebiyat, mimarlık, resim, dans, tiyatro gibi sanatların her birinin temelidir. Kentsel ortam içindeki genel tavrımız diğer kişiler tarafından olumlu ya da olumsuz mesajlar olarak algılanır. Mimarlık ve barınaklar, insan dolaşımlarının tiyatrosu, sabahtan akşama ve yerden yere değişen sesler konuşulan dillerin müziği gibi yorumlanabilir; ya da cepheler ve ağaçlar, arka

plandaki dağlar kentin görsel sanatı olarak görülebilir. Kent mimarisi ve kentin fiziksel donanımları tiyatro ve sahne unsurları gibidir. Bu bakımdan bütün kent deneyimlerimiz estetik niteliğe sahiptir. Kente bu şekilde yaklaşım bütün kentsel ifadeleri bir dil olarak algılatır.

En sade ve az kalabalık kentlerde bile biçimlerin karmaşıklığı yalnızca kentsel cisimlerin fiziksel nitelikleri ile değil, her bireyin bunların çok boyutluluğunu nasıl görüp anladığı ile de ilgilidir. Bireylerin farklı görüşleri ise yaşları ve fizikleri ötesinde, kültürel birikimleri ile biçimleri nasıl yorumladıklarına bağlıdır. Sanat ortamından ya da çok zengin kültürel bir ortamdan gelen kişiler birçok şeyi resim, fotoğraf, heykel, tiyatro ve film imgeleri ile ilişkilendirebilirler. Bunu kentlerin farklı diyalektlerle ve farklı dillerle konuşan sanatsal çehresi olarak görebiliriz. Zengin birikimi olanlar kent izlenimlerine farklı ve ilginç anlamlar verebilirler. Henri Lefebvre kentin dili için şöyle diyor: *"Kent bir müzik gibi duyulur, söylemsel bir metin gibi okunur."*⁴⁴

Bütün kentler farklı şekillerde çok dillidir; ancak bu çok dillilik her zaman sosyal iletişim ve açıklık anlamına gelmeyebilir. Her kentin farklı bir dil konuştuğunu ve buna göre farklı sosyal ve politik mekânizmalar ifade ettiğini söyleyerek bir genelleme yapabiliriz. Kentleri aynı zamanda sosyal ve kişisel çıkarlara göre çeşitlenen, çoğul mekânsal yapıların karmaşık ve iç içe giren katmanları ola-

⁴⁴ Lefebvre, Henri, 1996, s.109

rak da görebiliriz. Bu mekânsal ve zamansal çok katmanlılık aynı anda farklı anlamlar sunar. Bugünün kentlerinin mekânsal yapısı farklı çıkarların etkilerini içerir. Bazı tarihi kent simgeleri kenti, farklı uzuvların bütün halinde işlev gördüğü insan bedenine benzetmiştir. Bu benzetme bugün artık geçerli değildir, karşıt çıkarlar ve ekonomik ve kültürel farklılıklar değişik sınıfların birbirlerine yaklaşmadığı çelişkili kentler yaratmıştır.

Öte yanda her ne kadar herkesin fikri farklı olsa da kentte yaşayan her bireyin o kent hakkında, başkalarının da paylaştığına inandığı bir yorumu vardır. Bu, Kant'ın 'sensus communis' olarak tanımladığı bir paylaşım kavramıdır.⁴⁵ Bu kavram ortak bir fikir üzerinde herkesin anlaşacağı anlamına gelir. Bugünün dünyasında aynı kenti paylaşma hissi, her birey için farklı olsa da, tarihleri ve mekânları, öykü ve anıları üst üste bindirerek günümüz kentlerinin derin varlığını oluşturur.

Kentlerin atmosferini oluşturan olaylar ve süreçler yanında fiziksel biçimler insanların davranış ve tepkilerini ve diğer insanlara olan yaklaşımlarını etkileyen dil ve iletişim araçlarıdır. Edmund N. Bacon'un 'Kentlerin Tasarımı'⁴⁶ kitabında açıkça örneklendiği gibi, 1960'larda fiziksel biçimlerin anlamları ve insanlar arasındaki iletişimi nasıl etkile-

⁴⁵ Kant, Immanuel, *The Critique of Judgement*, tr. James Creed Meredith, Clarendon Press, Oxford, 1952, s.82

⁴⁶ Bacon, Edmund N., *Design of Cities*, Penguin Books, New York, 1967, kitabının 'katılım' başlıklı ilk bölümünde kentsel biçimlerin insanı kente nasıl yakınlaştırdığını, bedenimizle kenti nasıl algıladığımızı anlatır. S. 23-28

dikleri ortaya konulabilirdi. Bacon kitabında kentsel biçimlerin insan bedeni ile olan ilişkilerini, dolayısıyla kentlerin ne denli insancıl ya da insana karşı olabileceğini göstermişti. Bugün artık kentsel biçimlerden genel anlamlar çıkarmak olası değil. Toplumların kültürel ve etnik farklılıkları kadar mekânsal kullanımların çelişkileri ortak bir dilin oluşmasına imkan vermemektedir.

'Mongrel cities' kitabında Sandercock bu karışıklığı şöyle anlatır: *"Farklılığın doğurduğu çıkmazlar bütün kültürel, sosyal ve mekânsal görünüşleri ile bugünkü kent planlaması kavramlarımıza meydan okur, kentte yaşayanları ve kent idaresi ve kent politikalarını zorlar. Bugünün kentleri mekân mücadelelerinin alanlarıdır....yeni sesler ve haklar için yeni istekler – kentsel haklar, söz hakkı, katılım hakkı ve kentin fiziksel somut alanlarında ortak yaşam hakkı istekleri popülist ve radikal karşı gelişlerden dolayı ve onlara karşı, giderek daha yüksek sesli ve daha ısrarcı olmaktadır."*⁴⁷ David Harvey'ye göre birbirine karşı olan bu mücadeleler ve söylemler yeni koşullar yaratmakla kalmayıp sonuçta sosyal değişim yaratacak yegane çözümlerdir. Harvey insanları sabit kimlikler olarak görmez. Asi Şehirler kitabının son bölümünde dünya şehirlerinden örnekler vererek 'şehir hakkı' talep eden farklı grupların yarattığı dinamiklerden söz eder.⁴⁸ Bu, bütün süreçlerde olduğu gibi insanların da ancak değişimlere tabi kaldıkları zaman değiştikleri anlamına gelir.

⁴⁷ Leonie Sandercock, *Mongrel Cities*, Bllomsbury, London, 2003, s. 4, çev. yazarın

⁴⁸ David Harvey, *Asi Şehirler*, çev. Ayşe Deniz Temiz, İstanbul, Metis 2013, Bkn: 'Öyleyse Şehri Nasıl Örgütlemeli?' s. 200-212.

Tümüyle yabancı, hiç bilmediğimiz bir kent bizi bir anda içine çekebilir. Korkmadan yüksek duvarların yanından geçerken bile öteki tarafta olanları tahayyül edebiliriz. Davetkâr bir kent hayal gücümüzü olumlu şekilde açar. Böyle bir kenti 'açık kent' olarak tanımlayabiliriz. Öte yanda, tanıdığımız ve ikamet ettiğimiz bir kent bize tamamen yabancı unsurlar taşımakla bizi itebilir ve uzaklaştırabilir. Bunları 'kapalı', 'yasak' kentler olarak tanımlayabiliriz. Bu kentlerin dilini anlayamayız.

Kentlerin bu özelliklerini ve dillerini oluşturan birçok faktör var. En başta gelen kentin insanları. İkinci faktör ise kentin nasıl biçimlendiği. Genellikle bu ikisi birbirine bağlı. Zira bir kentte yaşayanlar sadece fiziksel biçimlerle ve bulundukları mekânlarla değil, tavırlarıyla da kente şekil veriyorlar. Örneğin, kaldırımlar ne denli geniş ve rahat olsa da insanlar birbirlerine dikkat etmeden yürüyor ve çarpıyorlarsa, ya da bu geniş kaldırımlara arabalar ve motosikletler çıkıyorsa şekil bozulmuş demektir. Kaldırım daralmış ve insana yer kalmamış demektir. Yalnızca bu değil, görünmüyorsunuz, görünseniz bile öneminiz yok demektir. Bu, saldırgan, çarpan, vuran, kendini her şeyin üstünde haklı görenlerin yalnızca kendi algı ve davranışlarına önem verdiği bir ortamdayız demektir. Bu anlamlar bütün konuşmalardan, karşınıza çıkan motosiklet şoförünün bütün söyleyeceklerinden daha kesin bir dil oluşturuyor: biçim dili.

Biçim Dili

Kentlerin görsel anlamları vardır. Buna nasıl bir düzen getirilebildiği önemli bir sorun. Kentlerin dili aynı zamanda bir biçim dilidir. Bu bütün Gestalt kuramlarının⁴⁹ ötesinde anlamlı bir dildir. Biçimlerin göreceli ve ilişkisel anlamları insanın kültürüne göre onlara kazandırdığı anlamlarla önem kazanır. Örneğin, normal olarak Gestalt kuramına göre siyah, beyaz yanında daha az yer kaplar ya da daha zor görünür olsa da siyah belirli bir kültürel anlam taşıyorsa biçimsel anlamı ikinci plandadır. Zira kentsel biçimler tarih boyunca geliştirilmiş simge ve işaretleri de içerirler. Vittorio Gregotti kentlerin şiirle inşa edildiğini ileri sürer.⁵⁰ Bir su kenarında yerleştirilmiş banklar davetkârdır ve orada hoş karşılandığının ifadesidir; eğer bunlar kaldırılıp yerine bir kahve ya da lokanta masaları ve sandalyeleri konuluyorsa, burada ancak para sarf edenlerin hoş karşılanacağı mesajı aktarılıyor de-

⁴⁹ Arnheim, Rudolf, University of California Press, Berkeley, 1954-1974

⁵⁰ Gregotti, 1972, s.45

mektir. Kentlerde bunun gibi sonsuz sayıda mesaj bulunur. Floransa'daki Rönesans villalarının bazılarında yapı duvarının alt kısmı insanların oturacağı şekilde basamaklıdır. Sokaklardaki çeşmeler insanı en hoş karşılayan tasarımlardır. Eskiden Türk kentlerinde evlerin bahçe duvarları içinde sebiller vardı ve sokak tarafındaki çeşmelerden su içilebiliyordu. Kentin insanlarını misafir olarak görmek ve su ikram etmek çok anlamlı bir sembolle gerçekleşir; çeşmeler, havuzlar, sebiller aynı zamanda kente anlam getiren sanat eserleri olarak uygulanabilirler. İtalyan kentlerinde her köşede sesiyle, su içmeye gelen kuşları ile havaya verdiği rutubet ve atmosferle insanları cezbeden eserlerdir bunlar; bazen heykel formuna bürünürler, bazen yer döşemesinde uzanarak gökyüzünü davet ederler, çocukların oyun alanı olurlar. Su hem görsel olarak hem ses olarak başlı başına önemli bir kent parçasıdır. Roma çeşmeleri tarihten unutulmuş gibi hatta yosunlar tutmuş şekilde kentin birçok köşesinde akan sularının sesine dalmış gibidirler. İnsanı rahatsız etmezler, lüzumsuz gösteriler sunmazlar, bizdeki birçok trafik kavşağına konmuş su gösterileri gibi. İncecik bir su sesi, bir gölgelik insana hoş geldin demeye yeter.

Sanart Estetik ve Görsel Kültür Derneği'nin bahçesinde

Kentlerin ifadesi, dili, dikkatinizi çekmek için acayip gösteriler, orijinal olmaya çalışan tasarımlar, gürültü patırtı ve rengârenk ışıklar anlamına gelmiyor. Kuşkusuz bugün birçok kent bunları kullanarak çağdaş olduğunu ve insanları büyüleyeceğini sanıyor; belki de yanılmıyor. Bugünün kalabalık kentlerinde gürültü patırtı ve görsel kirlilik içinde insanların dikkatini çekmek ve farklılık sunmak ancak aynı derecede gürültülü patırtılı, abartılı sunumlarla olabiliyor.

Roma Yakınında Villa d'Este'de çeşme

Biçim konusu popüler ve elit kültür tartışmalarını da ilgilendiriyor. Bugün hemen bütün kentlerde nüfusun çoğunu bir ya da iki nesil öncesinde köylerden ve taşradan ve farklı coğrafyalardan gelen insanlar oluşturuyor. Çoğu az gelirli bu insanlar sanatsal etkinliklere vakit ya da kaynak ayıracak imkâna sahip olmadıkları gibi genellikle eğitilmiş olmuyorlar. Bu durumda en basit ve çarpıcı biçimlemeler estetik bir değer oluşturabiliyor. Özellikle Ankara'da son yıllarda kentin kıyı mahallelerinden başlayarak uygulanan, hangi üsluba ait olduğu belli olmayan, bir açıdan İsviçre şalelerini, dağ evlerini andıran, bir yandan hazır yapıtırmalarla uygulanmış süsleriyle İslam dekorasyonlara gönderme yapan apartmanlar ve son on yıl içinde Ankara,

Esenboğa Havaalanı yolunda uygulanan toplu konut projelerinin rengârenk ışıklandırılması ve bu çevrede geceleri rengârenk ışıldayan parklar akla geliyor. İstanbul'a baktığımızda bu göz boyamaca, Ankara'da Çukurambar'da olduğundan çok daha abartılı bir şekilde yüksek ve devasa binalarla uygulanıyor. Her durumda mesele para ve abartılı gösteriş ile ötekini ezmek.

Ankara'da gecekonduların yerine yapılan Toki binaları; renk mimari oluşturmuyor

Mesele güç gösterisi olunca farklı bir dil söz konusu. Bu tür uygulamaların daha ziyade demokrasinin anlaşılmadığı, bilinmediği, yaşanmamış olduğu yerlerde yayıldığını görüyoruz. Demek ki kentin dili insanlar arasındaki sosyal ve politik ilişkilere bağlı olarak gelişiyor ve açık ya da kapalı kent dediğimiz vakit öncelikle ilişkilerin niteliğinden söz ediyoruz. Kuşkusuz daha önce belirtildiği gibi

kent öncelikle fiziksel biçimleri ile bize mesajlar iletiyor ve bizimle konuşuyor. Genellikle bu biçimler zaman içinde orada yaşayanların niyetlerini, çevrelerine ve diğer insanlara karşı tavırlarını dile getiriyordu. Her ne kadar kentlerin belli başlı biçimlenmesi idari iradenin kararları sonucu ortaya çıkıyorduydu da zaman içinde halkın tavrı bunların kullanımıyla fiziksel biçimleri de değiştirmiş ya da uyarlamıştır. Bu bakımdan bütün kentler bizimle konuşurken aslında orada yaşamış insanların ağzından konuşurlar, o insanları bize anlatırlar ve o kişilerle tarih boyunca süregelen ilişkiler kurmamızı sağlarlar. Bu bakımdan kentlerin dili aslında mekânı olduğu kadar zamanı ve sürekliliği, ya da kopukluğun olumsuz etkilerini dile getirir.

Yakından tanıdığımız İstanbul kenti eski zamanlardan bugüne süregelen ve gelişmiş bir dil ile konuşur. Her ne kadar tarih bütünlüğü ile korunamamışsa da kentin farklı yerlerinde parçalar halinde bir mozaik etkisi ile bir arada duran tarihi kalıntılar bize farklı insanların nasıl yaşadıklarını, değerlerini, neler yaptıklarını anlatır. Bu bakımdan bu tür tarihi kentlerde, ya da tarihini silmemiş kentlerde tanımadığımız görmediğimiz insanlarla ilişki kurarız. Bu aynı zamanda bize, bizden sonra da gelecekte böyle ilişkiler olabileceğini hissettirir. Kentlerdeki eski yapılar farklı dönemlerden insanların ait oldukları medeniyeti sembolleştirmek, görünür ve yaşanmış kılmak için inşa ettikleri anılardır. Onları farkında olarak yaşamak bizi de zenginleştirir, medeniyetimizi derinleştirir.

Yaşam Çevresi

Kent insanın temel ikamet yeridir. İkamet kavramını derinlemesine düşünmeliyiz. Biliyoruz ki kent insan gelişiminin en bütüncül ortamıdır. Hayvan doğa tarafından kendi türüne tahsis edilmiş yerde ikamet eder. İnsan için doğal ikamet yeri yoktur; insan kendi seçtiği ve anlamlar yükleyerek donattığı yerde ikamet ederek tarih boyunca insanlığını geliştirmiştir.

Ontolojik olarak eşsiz, dönüştürülmüş ve evrim yaşayarak belirmiş olan insanın doğası değil tarihi vardır; insan orijinal biyolojik doğasına ait güçlerinin tarihi bir dönüşümüdür. İnsanın hayvanlara ait çevreler gibi biyolojik ya da doğal olarak ait olduğu önceden kararlaştırılmış çevresi yoktur. İnsan, yabancı ve amaçsız bir dünyada kentin geçici bir ikametten fazla bir şey olmadığını farkında.

Uexküll⁵¹ bütün türlerin yaşam alanları olduğunu ve bunun bütün verilerini bir şekilde organizmalarına bellek

⁵¹ von Uexküll, Jacob - *A foray into the Worlds of Animals and Humans*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2010 –s.53-72

olarak yerleştirdiklerini iddia eder. Öte yanda Joseph Margolis'e göre insan için böyle bir iddiada bulunulamaz; zira insanın kendine ait bir yaşam alanı doğal olarak belirlenmemiştir. Denilebilir ki insan her zaman göçebe olmuştur. İnsanın doğal bir doğası yoktur. İnsanın doğası, Margolis'e göre költürdür.⁵² Bu kavram, kenti anlamak için önemli bir ipucu oluşturur. İnsanın gelişimini yalnızca Darwin kuramı ile anlayamayız, zira insanın gelişimi yalnızca biyolojik olmamıştır, aynı zamanda költürel ve tinsel olmuştur. Bu açıdan, insanın gelişimini Darwin ve Hegel kuramları ışığında anlayabiliriz. Hegel'e göre insan tarih boyunca kendini sürekli yeniden üreterek değiştirmiş, tinselliği zamanla biyolojik yönünü aşmıştır.⁵³ Hatta insan, költürü, disiplini ve bilgisi ile biyolojik yapısına da hakim olabilmiş, bedenini geliştirebilmiş, değiştirebilmiştir. İnsan, költürel üretimi ile kendini insan olarak yaratmış ve değiştirmiştir.

İnsana böyle bakarsak kentin, farklı yaratıcı kurumlarıyla, insanın gelişmesinde öncelikli rol oynadığını görürüz. İnsanı sırf biyolojik ve maddi olmaktan kurtaran yücelten bir ortamdır kent. Bu anlayış kentte sanat ve yaratıcı kurumların varlığının ne denli önemli olduğunun farkındalığıdır.

⁵² Margolis, 2019, s.14

⁵³ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Phänomenologie des Geistes*, Hamburg, Felix Meiner Verlag, 2011, s.323

Kent Bir Labirenttir

Kentte her tür insan var, kendimizden çok farklı gördüğümüz bazen de kendimizi unutup onların yerine geçtiğimiz. “Öteki” kimliğin dönüşümünü, kendini unutmayı, bilmedik bir kişiliğe bürünmenin ikilemini, aynı zamanda empati ile kendinden vazgeçmeyi, bilinmedik bir alemi keşfetmeye başlamayı, bilinmeyen bir alemde kaybolmayı ifade ediyor.

Labirent kavramı öncelikle kaybolmayı ve dolambaçlı bir yoldan başlangıca dönmeyi ifade eder: kendini kaybedip bulmak. Kenti anlamaya çalıştıkça, kenti yürüdükçe kendini unutarak başka âlemlere dalmak ve anladıkça tekrar kendine dönmek; ama bu kez farklı bir bilinçle.

Kenti bir labirent olarak yorumlamak, kent yaşamını, değişimini, çok yönlülüğünü yaşamın bir metaforu olarak görmek anlamına geliyor. Zira kent insan yaşamının doğal çevresidir. Herhangi bir kent, ne denli sade ve küçük olsa da, içine girildiği, yaşanmaya başlandığı anda giderek çoğalır, çeşitlenir, katmerlenir.

İzmir'de sahilde taşlarla yapılan labirent

Kenti bir örümcek ağı gibi birbirine bağlayan yollar köprüler bizleri de yakınlaştırıyor mu? Yoksa ekonomik bir işlevi sağlamak için, bilakis bizi birbirimizden ayıran, gerekli araçlarımız olmadıkça, gerekli hıza ulaşmadıkça aşamaya-
cağımız engeller mi teşkil ediyorlar? Kenti tanımlayan sınırlar hiçbir zaman, Orta Çağda olduğu gibi, kesin duvarlar oluşturmuyor; insanlar, diller, sokaklar, mimari yapılar, hepsi başlı başına bir dünya; ancak o dünyanın dışında olanlar için duvar oluşturunuyorlar. Bugün bizi şaşırtan şu ki duvarlar, sınırlar, giremeyeceğimiz alanlar belli değil. Bugünkü kentin labirenti çok karmaşık, çok katmanlı, belirsiz.

Labirenti oluşturan çizgiler, efsanevi bir kent kurma dansının adımları ile oluşan çizgiler. Böyle bakarsak, kent hareketleri, insanların yürüyüşleri, dolaşımları, kenti gün be gün tekrar yaşamaları, kenti her defasında yeniden kuran eylemler olarak bir dans gibi yorumlanabilirler. Aynı zamanda bu hareketlerin her biri farklı bir zaman ritmi yaratır ve kalabalık bir meydana baktığımızda, zamanın

farklı tezahürlerini görürüz, hareketler kent labirentinde zaman ve mekânı birbirine bağlar.

Labirentler uygarlıkların yaratılış, yaşam ve yıkımını ifade eden efsanevi olguların, insanlığın geçirdiği sınavların, yolculuk, yıkım ve tekrar dirilişlerin, kültürel çaba ve sırların sembolü olarak anlaşılmalı. Her çağda, klasik Labirent mitosunun kahramanları farklı şekilde karşımıza çıkar. Modern çağda Minotor her şeyin ortasına kısırılmış para, labirent ise içinden çıkılamayan ekonomik sitemi ifade ediyor olabilir.⁵⁴ Kentler büyüdükçe, anılar derinleştikçe labirent sembolü de çeşitlenir.

Kültürlerin zaman içinde tekrarlanan, yenilenen bütün töresel pratikleri hareket ve yer değiştirmeleri gerektirmiştir. Bunlara dini törenlerin dairesel hareketlerini, dansları ve her sabah insanların işe gidip akşam dönüşlerini de katabiliriz. Hareket, dönüşüm ve yolculuk insanların temel pratiklerindendir. Çizgisel olmayan döngüsel zaman anlayışı, kent yaşamında doğal zaman yaşantısına karşıdır; artık yaşamımız güneşe, mevsimlere uymuyor, kent kendine özgü zaman ritimleri kuruyor. Kente özgü zaman ritimleri de farklı düzeyde labirentler olarak düşünülebilir.

Sabit sınırlar, parçalanmalar kentlerin vazgeçilmez öğeleri olarak, labirentlerin şeklini çizerler. Girilmeyen

⁵⁴ Giritte M.Ö. yaklaşık 9 yy.da Kral Minos'un karısının bir boğa ile birleşmesinden olan boğa kafalı Minotor kral tarafından ilk mimar olarak bilinen Daealeus'a yaptırılan bir labirente hapsedilmiştir. Her yıl Atina'dan gönderilen birçok genç kız ve delikanlının kurban edildiği Minotor'u nihayet Theseus labirente girerek öldürür, ama labirentten çıkabilmesi için Kralın kızının yardımı gerekir. Labirent tarih boyunca birçok kültür tarafından yaşamın zorlukları gibi önemli konuların sembolü olarak kullanılmıştır.

alanlar, yasak hareketler, 'normal' addedilmeyen her şeyin kabul dışı olması da insanların hareketlerine sınır koyan engeller olarak düşünülebilir ve labirentin duvarlarının sembollerini oluştururlar. Ancak, bütün engeller fiziksel olmaktan çok, fiziksel olmadan önce zihinsel ve psikolojiktir. İnsan yaşam ortamında kendi içsel labirentini ve kendi sınırlarını oluşturur.

Heinz Paetzold, kenti bir labirent olarak okumasında Joseph Ryckwert ve Walter Benjamin yazılarından yararlanır.⁵⁵ Rykwert'e göre kentlerin kuruluş efsaneleri yalnızca eksen oluşturan bir haç, bir merkez, sınır ve kapılar değil aynı zamanda bir labirent temsili de içerir.⁵⁶ Ona göre labirent efsanesi öncelikle kent girişini bulmakla ilgilidir; bunu başarmak için ya bir bulmaca çözülmeli, ya da bir kahramanlık gerçekleştirilmelidir. Yine Rykwert'e göre, Roma'nın kurucuları Remus ve Romulus, ya da efsanevi kent kurucusu Cain böyle sınavlardan geçmiş kahramandırlar.

Paetzold Benjamin'le ilgili referanslarında Benjamin'in yol ve patika anlayışının, sokaktan farklı olarak fenomenolojik (yaşantısal) bir temele bağlanmasını ve bu temelin kültürel tarih ve toplumsal bellekle ilişkilendirmesini önemser. Yol korkunç bir şeydir, zira kabilelerin göç öykülerinde temellenmiştir. Modern bir olgu olarak kentsel labirent hem bir zevk hem de dehşet içerir. Paetzold'un aktarımına göre Benjamin

⁵⁵ Heinz Paetzold, 'Walter Benjamin and the Urban Labyrinth', *Filosofzki Vestnik, Letnik/Volume XXII, Xtevilka/Number 2- 2001- 111-126*

⁵⁶ Rykwert, 2000, s.13-14

'yukarı' ve 'aşağı' olgularını düş ve uyanma ile ilgili görür. Eski Yunan'da yeraltına, düşlerin doğduğu tekinsiz yerlere inildiği düşünülüyordu. Bütün gün şüphe etmeden bu tekinsiz yerlerin yanından geçeriz ama uykuya dalar dalmaz karanlık koridorlarda kaybolmak üzere tekrar buralara döneriz. Gündüz, kentsel ikametlerin labirenti bilincimize benzer; kentin geçmişine dönen galeriler gibi revaklar, biz farkında olmadan sokaklarla birleşirler. Ama gece olunca evlerin karanlık kütleleri altında, daha koyu karanlıkları bir tehdit gibi ileri fırlarlar ve gece dolaşanlar -eğer onları dar sokaklara çekmezsek- buralardan aceleyle geçerler.⁵⁷

⁵⁷ "One knew of places in ancient Greece where the way led down into the underworld - a land full of inconspicuous places from which dreams arise. All day long, suspecting nothing, we pass them by, but no sooner has sleep come than we are eagerly groping our way back to lose ourselves in the dark corridors. By day, the labyrinth of urban dwellings resembles consciousness; the arcades (which are galleries leading into the city's past) issue unremarked onto the streets. At night, however, under the tenebrous mass of the houses, their denser darkness bursts forth like a threat, and the nocturnal pedestrian hurries past-unless, that is, we have emboldened him to turn into the narrow lane." (Eski Yunanistan'da yer altına -düşlerin doğduğu bilinmez alanlara inen birçok yerler olduğu bilinirdi. Bütün gün hiç şüphe etmeden onların yanından geçeriz ama uyku gelir gelmez o karanlık koridorlarda kaybolmaz üzere çabalarız. Gündüz kent konutlarının labirentleri şuura benzer; arkadlar (ki kentin geçmişine açılan galerilerdir) belirsiz şekilde sokaklara uzanırlar. Ama gece olunca evlerin karanlık kütleleri altında yoğun karanlık bir tehdit gibi ortaya fırlar ve gece yürüyenler hızla buraları geçer—eğer onu ince yollara çekmezsek (çeviri yazarın) (Benjamin, Walter Benjamin 1999: *The Arcades Project*. Translated by Howard Eiland and Kevin McLaughlin. Prepared on the Basis of the German Volume edited by Rolf Tiedemann. Cambridge Mass., and London, The Belknap Press of Harvard University Press.1999, s. 875; a°, Paetzold'da s. 121)

Karanlık Alanlar

Kentin bilinçaltına itilmiş, görülmeyen, sözü edilmeyen, bakılmadan geçilen karanlık köşeleri ne kent planlamasında, ne de belediye projelerinde belirir. Oralardan çok seslenenler olmuştur, Nazım Hikmet gibi, ya da Balaban gibi resimlerini yapanlar. Duyulmasa dinlenmese de bütün bir alemini kaplayan acı inlemeler, çığlıklar yükselir, kalın duvarlar, teneke çatılar, kırık dökük kapılar ardından. Hapishaneler, mezbahalar, üretim çiftlikleri, kent çöplükleri, göçmen kampları ve bakımsız gecekondu-lardan söz ediyorum. Bu yapıların ve alanların çoğu kentin uzak köşelerinde, gözlerden uzak, farkına varılmayan tekdüze biçimlerde, ya da gecekondu-larda olduğu gibi derme çatma, çöplüklerden edinme malzemelerle bir araya getirilmiştir.

Hapishaneler, duruşma bekleyen suçlular ve suçsuzlar, çocuklu kadınlar, narkotikler, hırsız ve katiller ve bugün çoğunlukla özgür sesli politik tutukluların penceresiz karanlık hücrelerde yaşamı bekle-meye aldıkları, ve genellikle hepimizin yokmuş gibi düşündüğümüz yerler. Ankara'da, İs-

tanbul'da, hapishanelerin yerini genellikle politik tutuklular olduğunda biliyoruz. Gazeteler, televizyon, sosyal medya, toplumun kanseri olan vakaların kapatıldığı yerlerden pek söz etmez; bunların bazen dıştan görünüşleri romantik filmlerde gündeme gelse de içeride neler olup bittiğini, gündelik trajedileri göstermek adet değildir, rahatımızı kaçıır.

Chicago'da mimarlık literatürüne geçmiş olan bir yapı kentin tam ortasında, üçgen formu ve hiçbir mahpusun kaçamayacağı ince uzun pencereleri ile dikkati çekiyor. İsmi Metropolitan Correctional Center (Metropolitan Islah Merkezi) Kentin ortasında, içi tahayyül edilmeden hayran kalınan bir kent yapısı. Acaba bütün hapishaneler böyle mimari eserler olsa daha mı olumlu olurdu sorusu geliyor akla.

Chicago'da 'Metropolitan Correctional Center' Hapishanesi

Ya mezbahalar? Hayvanların sıkışık düzen doldurulduğu havasız, karanlık ortamlardan, mezbahaya götürecekt olan kamyonu kadarki kısa mesafeyi ite kaka da olsa kısa bir özgürlük anı olarak yaşadıkten sonra korkuya ve ölüme yollandıkları yerlerde çalışan insanlara ne demeli? Mezbahalar özellikle uzak, görünmez, kentin bilinmez köşelerinde, kapalı duvarlarla sarılı yapılarda. Kebap meraklıları bile buralarda neler olduğunu görse et yemekten vaz geçer, et sanayi iflas ederdi. 2020 Corona pandemisi sırasında en fazla virüs sirayetinin bu mezbahalarda olduğu öğrenildi; zira işçiler sıkışık şekilde telaşla çalışıyorlardı; zira et sanayi dünyanın birçok ülkesinde tekelde toplandığı için buraları özellikle kalabalık ve sıkışık olmak durumundaydı. Hatta ABD’de bu pandeminin en hızlı artış gösterdiği yerler buraları oldu.

Konu, kentin bu kötü duygular doğuran yapılarından çok, bu dehşetin gizlendiği yerlerin kent plancısı ve mimarlar tarafından mimari ve kentsel sorunlar olarak görülmemesi. Göçmen kamplarının bazıları kent alanları dışında olsa da, Yunanistan’da, İtalya’da birçok kampın kentlerin hemen yanı başında olduğunu biliyoruz. Bütün zavallı, sefil, acıklı yerleşimler gibi göçmen kampları mimar ve belediyelerin ilgi alanı dışında; zira bunlar her şeyden önce politik çıbanbaşları ve buralarda yalnızca polis ve hükümet sözcülerinin sözü geçiyor. Ölümden kaçan, yaşanılır bir dünya arayışında oradan oraya atılan yersiz yurtsuz insanlar üzerinde yalnızca devlet temsilcilerinin kararları geçerli oluyor. Bu kampların çoğu kentlerin sınırında ya da ülkelerin sınır bölgelerinde olsa da, binlerce

insanın yaşadığı bu yerler küçük bir kent ölçeğine ulaşıyor; ama çoğunun alt yapısı yok, herhangi bir medeni olanaktan, çocuklar için okuldan mahrum. Bunlara farklı yapıda kentler olarak bakmamız gerekir. Bu yerlerde herhangi medeni girişim ancak bireyler tarafından oluşturuluyor. Bu bakımdan bu yerlerde bireyler tarafından harekete geçirilen karar ve eylemler, bildiğimiz normal kentlerin iyileştirmeleri için bir ipucu oluşturabilir. Ancak bu girişimler ve olumlu eylemler hiçbir zaman geniş anlamda sosyal bir politikaya dönüşmüyor; devlet otoritelerinin bu konularla ilgilenmesi kendilerini de çelişkili sorunlara sürükleyebiliyor.

Bir kenti düşünürken, kafamızda herhangi bir kent hakkında bir imaj oluştururken bu tür yerler zihin haritamızda ne kadar yer tutuyor? Yoksa buraları farklı, marjinal alanlar olarak mı tahayyül ediyoruz? Paris gibi en çok turist çeken bir şehri bu tür mahalleleri ile bir bütün olarak düşündüğümüzde önemli sorunlar su yüzüne çıkıyor. Bu da başından beri sözü edilen sosyal eşitlik ve insan hakları ile ilgili. Joseph Margolis kent estetiğini, genel olarak yaşam kalitesi ve bireylerin kent ile ilişkileri ile ilgili düşünmek gerektiğini söylüyor.⁵⁸

Ayrıca, sefalet ya da sosyal sınıf ile ilgili olmayan ve özellikle ülkemizde her yerde, en lüks muhitlerde bile, göze çarpan bir durumu, ‘karanlık köşeler’ olarak incelemek yerinde olur. 1950’lerde endüstri ve inşaat sektörü için kentlere akın

⁵⁸ Margolis 2019, s. 8-19-22

eden göçler, çevreye karşı bir kayıtsızlık ile sonuçlanmış, kırlardaki davranışların kentlerde yaygınlaşmasına yol açmıştır. Belediyelerin bugün bile karşı koymadıkları, yerlere izmarit, çöp atma, yediklerini, elindeki artıkları duvar kenarlarına sıkıştırma gibi adetler halkımızın belirgin bir kentsel davranışı olmuştur. Bugün en güzel sahil kentlerinin çevrelerinde, birçok kişi gelişigüzel çirkin yapıları, herhangi bir denetimden uzak, istedikleri yerlere kondurmakta, 'gecekondu' görüntüsünü yaygınlaştırmaktadırlar. 1950'lerin bu yana, gelişen işsizlik, eğitim eksikliği ve gelecek beklentilerinin özellikle az gelirli sınıflarda yitirilmesi, gençlerde yabancılaşma ve kızgınlık yaratmış ve kent ortamlarında yıkıcı, tahripkâr davranışlarla sonuçlanmıştır. Önce nispeten yaratıcı biçimlerle uygulanan 'graffiti'ler giderek, Bologna gibi en güzel kentlerde bile tarihi dokuya zarar veren uygulamalara dönüşmüştür.

David Harvey bu durumu Henri Lefebvre'in 1965, 1973 arasındaki yazılarına referans vererek şöyle anlatıyor: *"...marjinalleşmenin neden olduğu umutsuzluk, polis baskısı ve gençlerin artan işsizlik ve ihmalden doğan bitimsiz bir sıkıntı içerisinde kaybolduğu ruhsuz banliyölerin gitgide ayaklanmalarla çalkalanan yerlere dönüşmesi."*⁵⁹

Güzel görünen kentlerin 'karanlık köşeleri', estetik bir soruna işaret etmekten çok, 'gündelik şehir yaşantısının niteliğini kimin belirlediği...' sorununa işaret eder.⁶⁰ Mutenalaş-

⁵⁹ Henri Lefebvre, Harvey'de, 2013, s.31

⁶⁰ James Holston, *Insurgent Citizenship*, Princeton: Princeton Univ. P. 2008 – Harvey, 2013'de s. 32

tırma konusunda ülkemizde de şehir plancılarının belediyeler ve inşaat sektörü ile birlikte çalıştığını söylemek yanlış olmayacak. Bugün, gecekondulardan, kalitesiz ve genellikle kent dışında, sosyal ilişkilerin koparıldığı TOKİ binalarına, arazileri satın alınarak devredilen az gelirli böylece kent etkinliklerinden giderek uzaklaşmaktadırlar. Gecekondu alanları giderek lüks villalarla dolmaktadır. Ankara bunun bariz örneklerinden birini oluşturur. Bu bağlamda ilk uygulama Çetin Emeç caddesinde gecekondularda gerçekleşti.

Ankara'da gecekondu yerine yapılan villalar

Bugün çoğalan ve kentin birçok yerine yayılan 'kafe' kültürü ile ilgili bir gelişmeyi yukarıda sözü geçen 'karanlık alanlar' bağlamında ele alabiliriz. Urla'daki 'sanat Sokağı' ya da Ankara'da Çankaya gibi semtlerde birçok 'kafe', 'derbeler', 'eskimiş', 'harap' görüntüleri ile suni bir alçak gönüllülük ve alt gelirliye sanki davet çıkarıyormuş

imajını sunmaktadırlar. Amerika'da 'shabby Chic', Türkçe'de 'pasaklı şık' tabiri ile anılan bu yeni gelişmeyi, giderek finans ve sermaye egemenliği altına giren kent yaşıntısının bir aldatması olarak görebiliriz.

Sonuç olarak söylenebilir ki, politik, ekonomik ve kültürel sorunların giderek yozlaştırdığı bir kent görüntüsü ile, sokaklardaki davranışlar dahil olmak üzere, biçimleri ile insanlara olumlu mesajlar aktaran kentlerden giderek uzaklaşıyoruz. Anlamsızlık, biçimsizlik, belleğin yok olması, kentlerin değil kentlilerin ciddi sorunlarından, hastalıklarından biri olmaya mahkûm.

Estetik Kılma

Bu bölümde daha ziyade Joseph Margolis'in 'estetikleştirme' ile ilgili düşüncelerinden ve kent yaşamından söz edeceğim.⁶¹ Ülkemizde birçok belediye, halka ortak etkinlikler ve hizmetler sağlamadan, hatta planlamalarıyla yürümeye bile engel olarak kenti estetik bir seyir alanı olarak donatmışlar, trafik kavşaklarında kimsenin ulaşamadığı havuzlar, yol kenarlarında ancak arabalarla geçerken görülecek çiçeklendirmeler ve ağaçlandırmalar, otoyollar yanında şelaleler gibi uygulamalarla kente estetik bir nitelik kazandırdıklarını iddia etmektedir. Bugün çok kullanılan ve desteklenen bir kavram olarak Estetikleştirme, güzelleştirme, ya da estetik kılma Margolis'e göre, bireyin özel alanını genişleterek otonom ve kendi için keyifli bir çevre oluşturma anlamına gelmekte ve şirketlerin satış yapmasını destekleyerek kapitalizmin gelişmesini sağlamaktadır. Bu, aynı zamanda özel

⁶¹ Margolis, 'All the Turns in Aesthetizing Life', *Filozofski vestnik*, XX (2/1999 - XIV ICA), pp. 185-202.

yaşamlarımızı bir sanat eseri olarak görmemizi meşru kı-
lacak egoizmimiz anlamına geliyor ve ortak paylaşımı dış-
lıyor.⁶² Nietzsche'nin bu konudaki görüşleri oldukça ka-
ramsar. Ona göre *"sanatın bütün komedisi ne bizim gelişme-
miz için ne de biz (insanlar) bu dünyanın kurucularıyız.... (an-
cak) Bir tablodaki askerler kadar gerçeğiz..."* Nietzsche'ye göre
varlığımız ve yaşam yalnızca estetik olgular olarak meşru
olabilirler. *'Ama kendi varlığımızın önemi ancak bir tablodaki
askerlerin kendilerini bildikleri kadar.'*⁶³ Yine Nietzsche'ye
göre politikadaki bir davranış şeklini (bir ahlakı) bir diğere
tercih etmek için, ya da herhangi bir estetiği bir diğere
tercih etmek için geçerli bir neden yok. Bu durumda
'estetik kılma' yalnızca bir kandırmaca, anlamı ve geçerliği
olmayan bir uygulama oluyor. Buna rağmen Nietzsche
yine de insan yaşamının 'estetik' dışında bir anlamı olma-
dığını söylüyor. Bundan, kent için ne anlam çıkarabiliriz?

Nietzsche'nin demek istediği, anlamların yalnızca bi-
zim kapalı dünyamıza ait olduğu ve bunun ötesinde ahlak
ve güzellik olgularımızın kendi dışımızda mutlak ve ras-
yonel bir değeri olmadığı. Eğer böyle ise yine de kendi
dünyamızı kendimiz için olumlu kılmalıyız. Estetik ise bu
kapalı dünya içinde birbirimizle olan ilişkilerimiz açısin-
dan, ortak paylaşımlarımız açısından önemlidir. O vakit
davranışlar ve fiziksel, maddi uygulamalar ancak hep-
mize yönlendiği vakit insan yaşamı açısından anlamlı

⁶² Margolis, 1999, s. 190

⁶³ Nietzsche, Frederic, *Basic Writings of Nietzsche – The Birth of Tragedy*, Tr.&
ed. Walter Kaufmann, Modern Library, New York, 5. Bölümün son sayfası

olur. Kendi kapalı dünyamız içinde en önemli değer yaşam ise, bütün diğer uygulamaların ve seçimlerin bunun etrafında geliştirilmesi gerekir.

Böyle düşündüğümüz vakit estetik, kenti otoyolları ile donatmak değil, insanların yürüyeceği, birlikte olabileceği ve sağlığa zararlı olmayan ortamlar yaratarak donatmak anlamına gelir. Eğer yaşam ön planda geliyorsa, yaşam için pratik çözümler kent estetiğinin başında gelmelidir. Çocukların, yaşlıların, gençlerin yaşlarına ve ilgilerine göre kenti kullanabileceği ortamlar sağlamak belediyelerin birinci vazifesidir. Eğer yaşam ön planda geliyorsa, hijyen önemli olduğu için kent sokaklarının çalı süpürgesi ile değil sokakları sabunla yıkayan makinelerle temizlenmesi, çöplerin dağıtılmadan alınması için özen gösterilmesi, estetik bir kent oluşturmak için en önemli uygulamalardır. Kent sokakları çok temiz olursa halk da buraları daha özenle kullanır.

Sanat ve ahlak hiçbir zaman derin evrensel anlamlar aramamızı teşvik edecek kadar muntazam ve değişmez değiller. Farklı görüşlerin ahlaki açıdan çözümlenmesine yardımcı olacak nesnel ahlaki temellerden yoksundurlar. Yaşamın, kültürümüzün köklenmiş geleneklerinden başka anlamı yoktur; bunu sorgulamak ya da yanıtlamak ancak içgüdü ile olabilir. Zamana ve değişimlere karşı gelebilen kültürel pratikler gündelik yaşamın tek başarılı estetikleştirilmesi olarak görülebilir. Kültürel ya da estetik yaşamın işlevsel yeterliğini ölçebilecek ayrışık değerler yoktur. Yaşamı sürekli olarak tasdik etmeyen hiçbir dege-

rin yaşam için önemi yoktur. Yaşamın nasıl yol alması gerektiği üzerine tartışmalar yanlış argümanlar olsalar bile insan için anlamlıdırlar. Estetikleştirmek belirli yaşam şekilleri, gelenekler ve kendi anlayışımıza göre çekici bulduğumuz çelişkili yaşamlara olan bağlılığımızın nedenleri ile ilgilidir. İnsan bütün hayvanlarınkinden bir fazla koşulu yerine getirmeye mecbur olan fantastik bir hayvan: zaman zaman insanın neden var olduğunu bilmeye, inanmaya gereksinimi var; belli zamanlarda yaşama inancı olmazsa, yaşamın nedenselliğine inanmazsa, insan ırkı gelişemez.⁶⁴ Wittgenstein ise şöyle diyor: "...bütün tartışmalar önerilere değil yaşam şekillerimize temellenmelidir."⁶⁵

Ahlak, politik, sanatsal ve estetik alanlar arasında çizilen ayrımlar önemsizdir. Bunlarla ilgili bütün kararlar pratik ve geçerli geleneklerle ilgili olmalıdır; demek ki bir alanı bir ötekinden daha üstün tutamayız. Herhangi ahlaki ya da yaşam tarzı ile ilgili kararları rasyonel muhakemelerle geçerli kılamayız. Saygı duymamız gereken sonsuz yaşam şekli var ve birinin tercihi hiçbir şekilde diğerlerini geçersiz kılamaz. Nietzsche'ye göre estetik olmak her güçlü yaşam gösterisine karşı çok tanrılı (pagan) bir saygı göstermektir.⁶⁶

⁶⁴ Nietzsche, *The Gay Science*, 2001, Book 1, s. 29. (Man has gradually become a fantastic animal that must fulfil one condition of existence more than any other animal: man *must* from time to time believe he knows *why* he exists; his race cannot thrive without a periodic trust in life - without faith in the *reason in life!* (çeviri yazarın)

⁶⁵ Wittgenstein, 1953, 1, 241-242, 473-481

⁶⁶ J. Margolis, 1999, s.194 "Aestheticism signifies, in Nietzsche, a pagan respect for every powerful manifestation of human life."

Hiçbir politik, moral, estetik, dini ya da bilimsel kararımız rasyonel şekilde tanımlanamaz. Normatif yargılar dağınık, değişen ilgi ve çıkarlar tarafından etkilenen olgudur; iyi argümanlarla söylemsel olarak sunulabilirler, ama hep zamanın çıkarlarına göre şekillenirler.

Belleğin silinmesiyle ve köksüzleşme ile giderek artan farklı tehditler altındayız.

Kentin birinci meselesi saptanmış ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçların nasıl karşılayacağı ile ilgilidir. Sonuçta, sadece sürekli rastlantısal sosyal pratiklere ve toplumsal kabullere bağlı olmayan hiçbir ahlaki ve estetik norm yoktur.

Kent ve Yapı

*"...çünkü yapılar, ikamet eden insanlardan daha az ifadeye ve eyleme sahip değildir; ve kentin fiziksel yapıları ile eski olaylar, çok önce verilmiş kararlar, belirlenmiş ve uygulanmış değerler, hala yaşamakta ve etkili olmaktadır."*⁶⁷

Bir öncekinin üstüne kurulmuş kentlerin güzellik ve yücelik ile ilgileri ancak geçmişin anlayışı ve pratiğinin sürekliliği açısından anlaşılabilir anlam kazanır. Kentlerde tarihsel belleği canlı tutmak kuşkusuz bütün eski yapıları muhafaza etmek anlamına gelmiyor; kenti zamanın gerekçelerine göre uyarlamak da bütün eski yapıları yıkmak, her şeyi yeni baştan inşa etmek anlamına gelmiyor. Endüstri ile birlikte dünyanın her köşesinde kentler büyük değişimler geçirmek zorunda kalmış, inşaat tekniklerinin ve malzemesinin değişmesi ve yenilenmesi ile birlikte yapıların da görünüm ve kullanım şekilleri de-

⁶⁷ Lewis Mumford, *The City in History*, New York, Harbinger, 1961, s.113

gişmiştir. Çelik konstrüksiyon ile birlikte yapılar yükselmiş, gökdelenler çoğalmış ve yapıların malzemesi ve biçimleri değişmiştir. Bu değişim Avrupa ve Birleşik Amerika'da yeni farkındalıklar yaratarak mimarların, biçim, malzeme, yer konusunda yeni kuramlar ve tartışmalar geliştirmesi ile sonuçlanmıştır. Bu ise kentlerin görünüşünün önemli ölçüde değişmesi anlamına gelir. Ancak, vurgulamak gerekir ki, mimari ve yapı kültürü ve söylemleri çok eskilere giden ülkelerde her değişim yeni söylemler doğurmuş ve bunlar yeni pratikleri etkilemiştir. Gökdelenlerle ilgili olarak, kent sokaklarının güneş alması için gökdelenlerin daha piramidal biçimde olmaları gerektiği ve çevrelerinde yeterince boş alan bırakılmasının elzem olduğu tartışılmış ve bunlar zamanla belediye kurallarına geçirilmiştir.⁶⁸ Bugün hala ülkemizde bina biçimlerinin kent ile ilişkisi konusunda geliştirilmiş esaslar yoktur. Yok olmadığını son yıllarda büyük şehirlerimizde herhangi bir kurala uymaksızın yükselen yapılar kanıtlamaktadır.

Yapılarda malzeme kullanımı için aynı şekilde 20. Yüzyılın önemli mimarları dikkat edilecek noktaları vurgulamışlardır. Örneğin Mies van der Rohe yeni yapılarda yeni malzemelerin kullanımının elzem olduğunu fakat bunun bilinçli olması gerektiğini vurgular. Örneğin, cam kullanımının ölgün görünüşe yol açacağını, buna göre dikkatli kullanılması gerektiğini vurgular. Birçok mimar konut mimarisinde benzerlik olması gerektiğini zira modern çağda

⁶⁸ Bkn: Architectural Theory, Vol. II, ed. H. F. Mallgrave & C. Contandriopoulos, Blackwell, 2015, s-235-272

ev işlevlerinin ve yaşamın benzerlik kazandığını ileri sürer. Bu konuda da ülkemizde gelişigüzel uygulamalar kentin kaotik görünümüne neden olmaktadır. İtalya’da herhangi bir kentte yapıların ne renge boyanacağı konusunda belediye katalogları vardır. Bu kentin tek düze olmasını gerektirmez, ama genel bir uyum söz konusu olur.

Apartman ve özel daire mülkiyeti birçok kentimizde apartman binalarının uyumsuz görünüşüne yol açmıştır. İsteyen balkonu kapatmış isteyen yapının üstüne gecekondunu niteliğinde bir kat kondurmuştur. Balkonlar konut mimarisinde kent ile, dış mekân ile olumlu ilişki kurulmasına imkân veren öğelerdir. Çeşitli nedenlerle balkonlar kullanılmaz, depo olarak eski eşyalarla yığılır ya da her çeşit cam ve çerçevelerle kapatılır.

Uğur Tanyeli modern mimari hakkında birçok metninde artık ‘yer’ ile ilişkinin ne insan ne de yapı için geçerli olmadığına değiniyor.⁶⁹ Ülkemizde yapıların yer ile ilişkileri daha ziyade inşa edildikleri ada ya da parsel ile ilişkiden öteye gitmiyor. Yer kavramı artık ne insan ne de yapı ve eşya için önemli olmasa da iklim ilişkisi hala yaşamı ve konutları inkâr edilemeyecek kadar etkilemeye devam etmektedir. Bu anlamda konutların güneş ile sokak ile ilişkileri hem sosyal hem de sağlık konularını ilgilendirir. Ayrıca, yapının inşa edildiği alanın jeolojik karakteri de deprem, su basması gibi konularda büyük önem taşıyor. Bunun ötesinde, yapıların arasında bir nefes pay bırakmak

⁶⁹ Tanyeli, Uğur, Yıkarak Yapmak, Metis, İstanbul, 2017, s. 40

geçerliğini koruyan bir pratiktir. Ancak, İstanbul gibi nüfusu ve arazi fiyatları giderek artan kentlerde ve Kızılay ya da Taksim gibi bölgelerde en küçük boşluğun bir yapı ile müstemilat ile sıkıştırılmış bir ekleme ile doldurulduğunu görüyoruz. Bu sıkışıklığın, hele trafiği yoğun olan yerlerde, ne denli sakıncalı bir sağlık sorunu yarattığı göz ardı edilemez.

Sürekli genişleyen kentler için her zaman yeni doğal kaynaklar bulmak zorundayız. Bugünün mimarisinin kötülüğü yer ile ilişkisi olmaması; bir binayı alıp herhangi bir yere taşımak hiçbir fark etmeyecektir. Her ne kadar bu gerçek artık genel bir uygulama olsa da, bu ilişkisizlik kentlerin kimliğini de yok ediyor. Joseph Rykwert'e göre bir kent çoğunlukla ikamet yapıları ile işgal edilmişse, (bunlar ev ya da ofis ve diğer gereksinimler için ikamet olabilir) insanların karşılaşacakları, buluşacakları ortak mekânlar yok olmuştur.⁷⁰ Yirminci yüzyıl kentlerinde belirgin buluşma alanları yok olmuştur. Aynı konuda Harvey Asi Kentler kitabının 'Kentsel Müşterek Alanların Yaratılması' bölümünde, yüzyılımızda kamu mekânlarının giderek özelleştirildiğinden ve rant için özel mülkiyete tahsis edildiğinden söz eder.⁷¹ Bu tür uygulamalar öylesine el altından ve sinsice yürütülür ki kentliler bunun ne farkına varırlar ne de bir sorun olarak görürler.

⁷⁰ Rykwert,2000, s.132

⁷¹ D. Harvey, 2013, s.115-142

Boş alanların istilası

Ankara'da, yıllar önce köylerden göç ederek gecekondularına yerleşenlere verilen araziler sonradan cazip fiyatlarla ele geçirilmiş ve lüks konutlara tahsis edilmiştir. Az gelirli kesim eline para geçse de giderek masrafını karşılayabileceği kent sınırlarına göç etmiştir. Halktan taraf olduğunu iddia eden yönetimler böylece halkı bertaraf etmeyi başarmıştır. Bu pratik dünyanın birçok kapitalist ülkesinde ve özellikle Çin'de kentlerin yüksek apartmanlarla dolmasıyla göze batan şekilde yaygınlaşmıştır.

Yapıların bir anlamı ve okunabilirliği olması gerekliliği genel anlamda kentin okunabilirliği ile ilgilidir. Kevin Lynch bu konuya daha ziyade kentsel imge anlamında değinse de yapıların ne işlev taşıdıkları, içeriye nasıl girildiği, yüzey özellikleri ile ne tür simgesellik taşıdığı bir kenti de anlamlı kılan unsurlardır. Son zamanlarda giderek artan ve bütün biçimsel özelliklerin ötesinde baskın görünen

cam kaplama yapıları kör ve sessiz kılınmaktadır. Yapılar farklı simgesel anlamlar taşıyabilirler. Ya modern olma iddiasındadırlar, ya tarihi ve özel biçimlerle belirli zamanı dile getirirler, ya da politik ideolojilere hizmet eden yerleşmiş simgeler kullanırlar. 1960-1980 yıllarında birçok batı kentinde Michael Graves, Peter Eisenman ve Charles Jencks gibi mimarlar mimari yapıların herhangi bir ideolojiden uzak olduklarını ve tarihi biçimlerin her zaman yeniden kullanılabileceğini iddia etmişlerdir.⁷²

Denis Hollier, Fransız avant-gard yazar George Bataille'ın metinlerinden esinlenerek yazdığı 'Against Architecture' (Mimarlığa Karşı) kitabında öz olarak yapı çıktıktan sonra geriye kalanın, yani anlamın mimariyi oluşturduğunu ileri sürer.⁷³

Paris'te Jean Nouvel'in Filarmoni binası eskiden mezbahaların bulunduğu alanı şenlendiriyor

⁷² Architectural Theory, Vol. II- s. 420-435

⁷³ Denis Hollier, *Against Architecture – The Writings of Georges Bataille* –MIT Press, Massachusetts, 1989, s.11-13

Kenti yalnızca iddialı mimarisiyle anlamak yanlış olur, kent gecekondusu, kulübesi dâhil bütün meskûn bölgeyi kapsar. Bunun içinde bütün yapıların üzerimizde, birbirleri üstünde ve genel olarak kent mekânı üstünde etkileri vardır. Kentin mimarisini yalnız gösterişli binalar oluşturuyormuş gibi okuyamayız. Kent, iyi, kötü, fakir, zengin, güzel, çirkin her türlü yapıdan oluşmaktadır. Önemli olan bunların oluşumu arkasındaki sosyal, politik ve ekonomik nedenleri anlamaya çalışmaktır. Ancak böyle bir bilinç ve insana duyulan samimi ilgi ile kentin yapılanması iyileştirilebilir.

Sivil Eğitim – Davranış Estetiği

Kent tarih boyunca insanın ihtiyaçlarına göre, müşterek yaşam için inşa ettiği bütüncül bir habitat ise, bireylerin davranışları kentin sağlıklı yaşamı ve toplumun uyumu için elzemdir. İyi eğitilmiş bireyler kendi davranışları ile çocuklarına örnek olur ve onlara kentte doğru davranışları öğretirler. Örneğin, trafik kurallarında olduğu gibi yolda düz giderken aniden birinin önünden çapraz geçerek o kişiye mani olmamak, bağırarak konuşmamak, karşıdan karşıya geçerken kalabalık yerlerde sağ ya da soldan geçmek gibi kentsel yaşamın uyumlu sürmesini sağlayan davranışlar vardır. Çöpünü yere atmak, yere tükürmek, acayip davranışlarda bulunarak başkalarını rahatsız etmek gibi kesinlikle yapılmaması gereken vahim davranışlar vardır.

Çocukları küçük yaşta kent yaşamına alıştırmak, kentin nasıl bir ikamet alanı olduğunu, kentin değerlerini, sözsüz kurallarını öğretmek önemli bir sivil eğitim konusudur. Kent bir medeniyet ortamı ise medeniyet oluşturan değer-

lerin küçük yaşta bilinmesi gerekir. Avrupa'nın birçok ülkesinde ilkokul ve kreş eğitimi çocuklara kent değerlerini aşılamak üzere programlar, geziler düzenlemektedirler.

Nüfusun çoğunlukla ancak bir iki nesil kentli olduğu ve sürekli göç aldığı kentlerimizde herkesin kentsel yaşam kurallarını bilmesini bekleyemeyiz.

Kentlerin yaşam kalitesini yükseltmek kent kültürünü yaygınlaştırmakla olabilir.

Okullarda kentin tarihi, doğası, coğrafyası, spor ve sanat imkânları ile ilgili bilgilerin verilmesi bu bakımdan elzemdir. Kentin kültürel imkânlarını kullanmak, paylaşımçı ve katılımcı olmakla kentsel yaşam kalitesi yükseltilebilir. Kentlileri aktif olmaya davet etmek, aynı zamanda kent ile ilgili kararlarda daha geniş bir katılım sağlayacaktır. Kentlilerin kentsel kararlara katılıp bunlardan haberdar olmaları demek, sorunun değil çözümün bir parçası olmaları demektir. Bu konuda belediyelerin önemli görevleri vardır. Muhtarların mahalleleri ilgilendiren konularda halkı katılımcı olmaya davet etmeleri herkesin kentin kalitesini yükseltmede bir rolü olmasını sağlayacaktır. Kentliler ancak aktif olarak kentin biçimlenmesinde rol alırlarsa onun niteliklerini daha iyi koruyacaklardır. Kent orda yaşayan her bireyin, yaşı, geliri, mesleği ne olursa olsun aktif olarak inşa ettiği bir ortam olarak anlaşılırsa giderek insanların sahip çıktığı ve mutlu olduğu bir yer olacaktır.

Bu konuda, okullarda eğitim dışında yapılabilecek birçok etkinlik olabilir. Bazı ülkelerde olduğu gibi bir çevre günü oluşturup herkesin sokağını temizlemesini destekle-

mek aynı zamanda insanların müşterek bir eylem oluşturmasıyla olumlu ilişkilere yol açabilir. Belirli zamanlarda belediyeler, muhtarlıklar çocuklar ve yetişkinler için mahalle etkinlikleri düzenleyerek kentsel ilişkilerin güçlenmesini, sorunların birlikte tartışılmasını sağlayabilirler. Bu konularda yardımcı olabilecek sosyologlar, eğitimciler, park ve bahçe çalışmalarında yardımcı olacak ziraat mühendisi ve bahçıvanlar etkinliklerin başarılı olmasını sağlarlar. Kentin müşterek yaşamın ve medeni ilişkilerin ortamı olması ancak bu tür girişimlerle mümkün olur.

Açık Kent

Modernitenin birçok alanlardaki özelliklerinden biri farklı öğelerin, tarihten farklı olguların kolaj olarak bir araya getirilip bir bütün olarak sunulmasıdır. 1960'lardaki birçok resim, örneğin Robert Rauchenberg'ün eserleri farklı öğelerin kolajından oluşturulmuştur. Aynı şekilde modern kent giderek bir kolaj bütünü olarak karşımıza çıkar. Bu da kentin birçok alanının birbirine geçtiğini, herhangi bir yerde arı bir özellik bulamayacağımızı ifade eder. Bu niteliği 'açık' olarak tanımlayabiliriz. 'Açık' olma özelliği farklı şekillerde anlaşılabilir: 'İstanbul Open City' kitabının yazarı İpek Türelî şöyle açıklıyor: ...*"açık kent" - kapalı, rastlantı karşılaşmaları, öyküsel imkanları, zaman içinde büyümeyi inkar eden koşullanmış 'kırılğan kent' kavramının tersi.*"⁷⁴ Türelî 'Açık Kent'in çelişkilerini dile getirmek için Detley Ipsen'den şu alıntıyı sunuyor: *"Bazılarının renkli bir çeşitlilik olarak takdir ettiğini*

⁷⁴ Türelî, İpek, 2018, *İstanbul Open City – Exhibiting Anxieties of Urban Modernity*, Routledge, London, 2018, s.5

başkaları tehlikeli bir kaos olarak görebilir.”⁷⁵ Türeli’ye göre bu “‘Açık Kentin çelişkisidir –aynı zamanda hem hoşgörü ve cehalet, rahatlık ve endişe yaratır.”⁷⁶

Kentlilerin hepsi kentin bütün doğal ve kültürel kaynaklarından eşit olarak faydalanabildikleri oranda kentler açık olabilirler. En önemli kaynaklar insanlar arasındaki ilişki ve paylaşım, doğal ve kültürel nesneler ve etkinlikler, duygu ve anlam dolu olan şeylerdir. Kent her zaman tarih boyunca birikmiş anlamlarla yüklü doğal ve insan ürünü nesnelerin karışımından oluşur. Her bireyin bu anlamda bir payı vardır ve kişiliğini bunun çoğul unsurları ile iletişim içinde geliştirir.

Temelde çok kültürlü olmakla, kent ideal olarak açık bir alandır. Bugün hiçbir kent etnik ve kültürel olarak homojen olamaz; böyle kentler olsa bile her zaman belirli bir yaş, cins, meslek ve sınıf farkı çeşitlilik yaratır. İdeal olarak bu çeşitlilik bir açıklık yaratır, zira farklı kişilerin farklı konuşma dilleri, farklı seslerle, ritimlerle duyumlarımızı farklı etkilere açarlar. Bu anlamda bütün kentler ideal olarak çok dilli ve çok kültürlüdürler. Bu ideal çoğulluk göz göze geldiğimiz, birkaç söz paylaştığımız, gülümsediğimiz ve bu ilişki ile ‘öteki’ne açıldığımız vakit gerçekleşir. İnsanın ‘açık’ olması birçok şekilde ve kentin fiziksel olguları ile simgeleşir. Gözden gizlenmiş, duvarların arkasında yer alan kapılar, parmaklık ve duvar gibi sınırlar dışlama

⁷⁵ Ipsen, Detley, “The Socio-Spatial Conditions of the Open-City: A Theoretical Sketch,” *International Journal of Urban and Regional Research* 29, no. 3 (2005): 644–53. (Türeli 2018’de s. 5)

⁷⁶ Türeli, 2018, s. 5

simgeleridir. Bir bulvardan araba ile geçerken bile bir bahçe duvarsız parmaklık olmadan binaya kadar uzanıyorsa, oraya giremeyeceğimizi biliriz ama bu bir dışlama olarak hissedilmez.

Bunlar basit örnekler. Kapalılık ve açıklık, dostluk ya da düşmanlık ve kıskançlık ya da hiddet doğuran çeşitli şekillerde tezahür eder. Açıklık ya da kapalılık simgeleri fiziksel olmanın ötesinde kabul ya da korkuya yol açan atmosferlerle yaratılabilir. Son derece 'kapalı' atmosferlerde insanın hareket potansiyeli engellenmekle kalmaz, insan kendini ifade edemez, söz söylemekten aciz olur. Korku politikaları genellikle herkesin şüpheli ve düşman görüldüğü ortamlar yaratır. Genel politik tavır milliyetçilik, din, resmi tarih ideolojileri gibi belli bir kimlik yaratma peşindeyse bu genellikle içe dönüklük ve kapalılık yaratır. Resmi olarak empoze edilen kimlik ideolojileri korku ve nefrete yol açar ve kentin doğal gizilgücü olan açıklığa ve toplum birlikteliğine karşı dinamikler geliştirir.

Kent insanı bir ruh halinden ötekine fırlatabilir; yalnızlık hissi aniden tanımadığımız insanlarla yakınlık hissine dönüşebilir. Toplumla birlikte olmak bir mutluluk nedeni ya da ağır bir badire olabilir. Yine de bütün maskelerinin altında kent bir umut ve vaat ortamıdır. Çünkü sonunda beklediğimize erişmek ümidi ile sokaklardan, sınırlardan geçer, zor yokuşlardan inip çıkarız. Arzu ve vaat bir kentin ne denli 'açık' olduğu ile ilgili. Kent becerilerimizi gerçekleştirebileceğimiz imkânları sunan bir âlemdir. Bütün sanat ve biçimlerin diyalog kurulabilecek diller olarak gerçekleştikleri için kent bu imkânları sunar.

Bugünün kentleri giderek daha parçalanmış alanlardır; zira artık kentin zihnimizdeki imgesi süreklilik sunmaz. Ve kentler devasa ölçülere ulaştıkça, trafik, metro ve yollar, sınırlar kenti böldükçe fiziksel bir süreklilik imkansız olur ve zihnimizdeki kent imgesi ilgisiz parçaların kolajına dönüşür. Bu kolaj anılar, manzara ve olağan ya da eşsiz olaylardan oluşur. Kentleri genellikle tanıştığımız ya da karşılaştığımız kişilerin bıraktığı izlenimlerle düşünürüz. Taksi şoförleri, restoranlardaki kişiler, toplu taşımalarındaki birlikte seyahat ettiklerimiz; düşlerdeki gibi, kentleri anımsadıkça bu yüzler belirir. Bu kolajda bazen kentin bir alanı haritadan siliniverir. Kentler hakkındaki zihinsel haritamız genelde, kentin karmaşık dili gibi, parça parçadır. ‘Öteki’nin gıda, giyim, konuşma şekli ya da kokusu gibi birçok belirtisi bir merak ve açıklık nedeni olacağına, insanlar birbirleri ile hazırlıksız ve isteksiz bir şekilde yaklaşırılırlarsa bu bir mücadele durumu yaratabilir. Buna karşın bilmediğimiz bir mahalle ya da sokak, tanıdığımız biri varsa bize dostça görünür. Demek ki samimi bir insan varlığı ‘açıklık’ için en önemli koşuldur.

Dünyanın birçok kentinde neo-liberalizm ekonomik imparatorluğunu kurarken, kentsel dönüşüm, mutenalaştırma, devasa ticari projeler insanları kökünden eder, suni nedenlerle oluşmuş gruplar arasında düşmanlık yaratır. Dünyanın birçok yerinde politik güçlerin ekonomik kaynağı haline gelen kentsel dönüşüm projeleri insanların yana yana oldukları halde tamamen yabancılık içinde yaşamalarına neden olmaktadır. Yalnızlık içinde diller birbirlerine seslenirken, Miograd Suvakovic’in savunduğu gibi “bütün

*bir kent 'söylemsel bir uygulamaya dönüşür.'*⁷⁷ Suvakovic için 'söylemsel uygulama' "görsel-mekânsal hitap" özel sosyal kurumların anlatım, üretim ve kontrol ederek kurdukları bir yaşam meydanı, daha doğrusu eklemlenmiş, kısıtlanarak oluşturulmuş mekândır. Bu tür mekânlarda insanlar beşeri temastan men edilmişlerdir. Genellikle göçmenlerin, marjinal kişilerin, kent yoksullarının ve gecekonduların yerleştiği alanlar yıkıma uğratılır. Bu insanlar köklerinden koparıldıkça atmosfere sessiz ve dehşetli içsel bir haykırış egemen olur. Kendine ait bir yeri ve dünyası olmaması dili olmayan bir acıdır ve kendini devasa yapıların gölgelerinde duyurur. Bu insanların görsel dili renksiz köşelerde gizlenen derin bir kentsel acıdır. Edward Munch'un 'Haykırış' adlı tablosu, endüstrileşme sürecinde kentler insanı ezerek geliştikçe büyüyen acının ifadesi olmalıydı.

İnsanın dil becerisi 'öteki'ne, nesne ve varlık dünyasına zihinsel bir açılımın yolu olmuştur. Dil bizi yalnız başkalarına yakınlaştırmakla kalmaz, aynı zamanda kendini anlama vasıtasıdır. Dil dolayısıyla nesneleri ayırt edebilir onları çevre ile ilişkilendirebiliriz; aynı zamanda dil ilişki kurmamızı sağlar. Örneğin, bedensel hareket becerimiz ve bedensel ilişkilerimiz temelde, kentsel mekânda başka kişileri ve jestlerini anlamamıza yardımcı olan teatral unsurlardır. Bu anlayış başkalarına karşı zihinsel bir hareket ve empati duygusu yaratır. Bir başka şekilde diyebiliriz ki sosyal ilişkilerin, etkinlik ve değerlerin paylaşılmasında

⁷⁷ Suvakovic, M., *Neo- Aesthetic Theory*, Hollitzer, Wien 2017, p. 168.

temel olan kültür dünyasıdır. Aynı zamanda bir kenti 'açık' ya da 'kapalı' kılan büyük oranda sanatsal ve kültürel biçimlerdir, zira farklı zamanların ve farklı yerlerin insanları arasında süreklilik kurarlar. Tiyatro, sinema, galeri, müze ve benzeri yapılar genelde serbestçe girilen yerlerdir. Kentin sürekliliğinin zihinsel haritası, insanî, sanatsal ve doğa ile ilişkilerimizden dolayı kente atfettiğimiz anlam ve değerlerle oluşur. Parklar, yerleşkeler, restoran ve kafeler, kahvehaneler gibi diğer sosyal yapılar ve kamusal alanlar 'açık'lığın sürekliliğini sağlarlar. Meydanlar genellikle kentin 'açık' alanlarıdır.

Madrid'te meydan

Yukarıda sözü edilen, açık görünen mekânlar yanında askeri alanlar, hapishaneler, yalnızca memurların girdikleri devlet binaları halka kapalıdır. Kentsel mekânı böler ve parsellerler; içerdekilerle dışardakiler arasında ayırım yaratırlar. Suvakovic, modern dönemde, dini yapılar ya da çarşı pazar yerleri gibi sosyal ilişkilerin mümkün olduğu yerlere kıyasla kafe ve tatil yerleri gibi eğlence mekânlarının bireysellik yarattığını ileri sürüyor.⁷⁸ Bugün hala birçok Orta Doğu ülkesinde camiye gitmenin nedenlerinden biri, ekonomik ve kent politikalarının sosyal ilişkilerini kopardığı az gelirliilerin sosyal paylaşım arzusudur.

Sanat ve kültürel etkinlikler insanları kendilerine, birbirlerine ve çevreye açarak bağlar yaratır. Resim ya da heykel gibi bir sanat işi bizden sorular ve yorumlar talep eder; yaşayan herhangi bir varlık gibi bunların bize seslenişlerini yanıtlarız. Duvara asılı ya da bir yüzey üzerine boyanmış bir resim yüzeyini delerek bir çeşit açıklık, pencere yaratır. Bunun gibi kentteki sanat eserleri ve herhangi bir zanaat işi bir diyaloga davet ya da beden için bir konum yaratır. Banklar, lambalar, merdivenler ve bedensel hareket ve görsel paylaşımı davet eden bütün uygulamalar bireysel çevremizin uzantısı olurlar ve yeni uzantılar yaratırlar. Bugünün kalabalık ve devasa kentlerinin mimarisi genellikle okunabilir ya da anlaşılabilir değildir. İnsanı korkutan kaba kuvvetin, insanın yanıt veremeyeceği kapalı fiziksellik dolayısıyla hitap eden gücün diline sahiptirler.

⁷⁸ Suvakovic burada T.J. Clark ve Terry Eagleton söylemlerine referans vermektedir. Suvakovic 2017 – p.19

Cam kaplama birçok modern yapının dili yoktur; tamamen suskun ve çelişkili şekilde kapalıdır. Ancak, modern dönemin başında cam açıklık ve okunabilirlik ve açıklık ifade ediyordu. Görsel düzen ve okunabilirlik kentliler için güven ve davetkâr bir atmosfer demektir. Herhangi sosyal bir amaç taşımadan gelişen bugünün kentleri için bu gide- rek imkansızlaşmaktadır. Büyüme en kaba şekilde yalnızca maddi ve işlevsel olmuştur. Az gelirliilerin sosyal konut projeleri bile genellikle gerçek sosyal amaçlar taşımaz.

Her türlü kural ve kanun olsa da kentliler her zaman kendi bireysel mekânlarını yaratırlar. Kente uzaktan baktığımızda genel bir düzen ve konutların biçim ve ölçeklerine yansıyan yaşam tarzında farklılıklar ve düzenler görürüz. Sokağa ve insan ölçeğine yaklaştıkça, bir çeşit büyüteç ile baktığımızda kentin insan katmanında, insanların kendi yaşam mücadelelerini sürdürdükleri başka bir yaşam boyutu olduğunu görürüz. Bu ölçekte insanlar bir iş ya da ticaret için kendi uyarladıkları mekânları yaratabilirlerse, farklılık ne olursa olsun insanlar güvenli hissederek ve farklılıkları hoş görürler. Ne denli Belediye kontrolü bulunsa da, bir köşede çiçek satan birini görmek, başka bir köşede ayakkabı keçesi satmak için tezgâhını yerleştiren biri, kaldırımında resim yapan, yanında köpeği müzik çalan biri, sokakları ve kenti insanlaştırır. Bu durumlar ve farklar kente ve kentlilere enerji verir. Bu nedendir ki İstanbul, New York, Barselona gibi kentler açık kent olarak değerlendirilebilir. Buralarda çoğu kez birçok kentlinin iş, eğlence, dinlenme için kendi mekânlarını

uyarlamalarına izin verilir. Kentin bir köşesine bir sandalye ve şemsiye koymak güvenli bir görünüş sunar, iyi duygular ve aidiyet hissi uyandırır. Kentlilerin bu tür sade etkinlikleri ve değişiklik yaratmaları kentin kentlilere ait olması demektir; hem kullanıcı hem de izleyiciler için açıklık yaratır.

'Açık Kent' kavramını aynı zamanda 'Açık Mimarlık' kavramı ile birlikte düşünmek gerekir. Zira kenti açık kılan olgular önce kentte ikamet eden insanların özel yaşam ortamlarında ne denli özgür olduklarını da ilgilendiriyor. Açık mimarlık düşüncesi, Esra Akcan'ın tezine göre 1960'larda öğrenci hareketleri ile birlikte daha ucuz ve yaşanılır ortamlar talebi ile yaygınlaşmış ve aynı yıllarda Aldo Rossi ve Giancarlo de Carlo'nun yazıları ile yaygınlaşmıştır. De Carlo'nun Venedik'te uyguladığı konut sitesi ikamet edenlere çevrelerini istedikleri gibi düzenleme imkânı sağlamakta aynı zamanda özerkliğe imkân verirken iyi komşuluk ilişkilerinin de kurulmasına olanak sağlıyordu. Giancarlo de Carlo bu konudaki metninde mimarlığın kime hizmet ettiği sorusunu gündeme getirmektedir.⁷⁹

⁷⁹ Giancarlo de Carlo, 'Architecture's Public', *Architecture and Participation*, ed. Peter Blundell Jones & Doina Petrescu, New York, Spot Press, 2005, s.3-5 (Esra Akcan'da)

Venedik'te Giancarlo de Carlo'nun toplu yerleşimi

Esra Akcan 'Açık Mimarlık' konusunu Berlin Kreuzberg'de uygulanan kentsel dönüşüm ve iyileştirme projeleri kapsamında ele almaktadır. Verdiği örnekler göçmen ailelerine tanınan çevresel özgürlük ve sosyal ilişki imkânlarını ele almaktadır.⁸⁰

⁸⁰ Akcan, Esra, *Open Architecture*, Birkhauser, Basel, 2018, s.24-25

Çeşitlilik

Okunabilen her türlü durum ve işaret her farklı insana ve gruba farklı şeyler ifade eder. Birçok modern kentin düzensizliği ve karmaşıklığı farklı zaman ve mekân kurguları ve farklı yaşam mücadeleleri gizler. Kentlerin sosyal çeşitlilikleri özgürlük imkânı kadar bağımlılık ve esaret pratiği ve araçlarını da içerir. Sefalet, bir yandan bazen yaratıcı, bazen şiddet ve ölümcül yaşam biçimlerine sahiptir; öte yandan varlık ve yaratıcılığa serbest ulaşım çoğu kez düzenli ve belirgin kentsel peyzajlar yaratırken bunlarda yaşam izleri bulmak zordur.⁸¹ Kişiler sosyal olarak bölünmüş kentin ya bir ya bir başka bölümüne aittirler. Sosyal kesimlerin bu şekilde bölünmesi sosyal iletişime en büyük engeldir.

1980'lerde post-modern düşüncenin ikilemleri bir çeşit açıklık ve hoşgörü ümidi veriyordu ve o güne kadar gizlenen farklılıkların açığa çıkmasına izin verir gibi oldu; aynı

⁸¹ Erzen, J., 'Aesthetics and Penury', *Annals for Aesthetics*, Vol. 41/B 2001-2002, ed. Zivas, D., Hellenic Society for Aesthetics, Athens, p. 441-453 –Bu metin Ankara'da gecekondularda yaşayanların kısıtlı alanlarını nasıl yaşar hale getirdiklerini anlatmaktadır.

zamanda çoğunluğa ait olmayan 'öteki'nin kabul edilebileceği gibi sahte bir bilinç yarattı. Bir kentte her zaman birçok 'öteki' vardır ve hiçbir zaman farklılıkları ve dayanışmaların çoğunu bilemeyiz. 'Ötekiler' ile ilişki kurmanın ve kim olduklarını bilmenin en kolay yolu yine sözel olmayan ve kimlik ifadesi taşıyan bir dil olan sanat ile olabilir. Elizabeth Cinello'nun bazı Kanada kentlerinde azınlık mensupları ve göçmenlerden bir kent sanatı istendiğini anlattığı makalesini anımsayabiliriz.⁸² Bu sadece kişilerin yabancılaşma duymalarını engellemiş değil, aynı zamanda kentlilerin onları tanımalarına imkân veren bir uygulama olmuştur.

Endüstrinin, farklı ölçekte ve farklı kültürel etkileri olan elektrik, toplu taşıma, toplu konut gibi dünyanın her yanına yayılan konforları modern kentleri donattı. Dünyanın birçok kentinde büyük kaotik bir dönemden sonra sosyal ve fiziksel bir düzen kurma telaşı hâkim oldu. Ebeveynleri, bu değişimleri ilk yaşamış olan bizler çevremizi korunmuş alanlarımızdan görüyoruz. Yerleşmiş gündelik rutinler dolayısıyla kent düzenli, hareketlerimiz rahat görünüyor. Ancak bazıları için düzen ve uyum kuran şeyler, iş bulmak için farklı dünyalar ve kültürler arasında bocalayanlar için kökünden koparılma, yerinden edilme ve yabancılaştırma nedeni olmuştur. Kabaca denilebilir ki endüstri dönemi öncesi insanlık aristokratlar, kentliler ve

⁸² Cinello, Elizabeth, 'Local Art Incentives: Theoretical Principles and Practices', *Symposium Papers, Art and Social Engagement*, Sanart Association & Ankara Chamber of Architects, Ankara, 2007 ed. Pelin Yonca, Jale Erzen, s.47-55

köylüler gibi sınıflara ayrılıyordu. Endüstri işçi, göçmen işsiz ve evsiz gibi yeni sosyal sınıflar yarattı. Kentin yerleşik halkı genellikle bu kişileri göremez. Son on yıllar içinde ise dünyanın hemen her kentinde demografi giderek karmaşıklaşmıştır.

Günümüzün, modernizmin normatif ve hiyerarşik ideallerine karşı gelen sosyal değerlerine rağmen, hiyerarşilerin ve ayrımcılığın yok edilmiş olduğu hiçbir kent yoktur. Bugünün kenti her zamankinden daha fazla birbirine yabancı ve uzlaşmaz katmanlardan oluşmaktadır. Bu farklı katmanların belli bir düzeni yoktur, bazıları birbirinin içinde gizlidir, bazıları kent haritasının bile dışındaki uzaklıktadır, bazıları gözümüzün önündedir fakat görünmezler.

Bourdieu, 'habitus' hakkındaki söyleminde bütün mekânların hiyerarşik olduklarını ve sınıf farklılıklarını yansıttıklarını ileri sürer.⁸³ Pierre Bourdieu'nün kavramları kentsel zaman ve mekânları anlamak için yardımcı olabilir. Ona göre bütün mekânlar sosyal sınıflara göre farklılaşmıştır. 'Polyglot', yani çok seslilik, çok dillilik konusunu ve sınıf farklılıklarına rağmen kentin fakir alanlarının da zengin ve çeşitli bir mekân ifadesi taşıyabildiğini ve daha çeşitli bir zaman ifadesi içerdiğini tartışmak ilginç olacaktır.⁸⁴ Demek ki kentin farklı sosyal bölgelerinde

⁸³ Pierre Bourdieu, 1979, 3. Bölüm: L'habitus et l'espace des styles de vie. (Habitus ve yaşam stillerinin mekânı), s. 190-247

⁸⁴ P. Bourdieu, *Physical Space, Social Space, Habitus*, Published lecture of 15.5.1995, Oslo Universitat, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, 1996, p. 15 -17; Bourdieu, P., *Social Space and Symbolic Space*, Stanford University Press, Stanford, Ca., 1998, p.

farklı zaman ritimleri vardır ve insanlar kentte farklı zaman akışı içinde yaşadıkları için karşılaşmazlar ve ilişki kuramazlar. Örneğin işçiler daha erken saatlerde yola çıkar ve daha geç eve dönerler, memurlar ise daha geç yola çıkarlar, idarecilerin ise genelde kesin saatleri yoktur. Bugün dünyanın en zengin kentleri en büyük oranda fakir ve evsizleri barındırıyor. Kentin en lüks mahallesinde bir sokak köşesine sıkışmış uyuyan birinin görüntüsü kör bir nokta, görünmez bir alan ve çöpe atılan bir yaşam duygusu yaratır. Son yıllarda artan bu kör noktalar insan ilişkisinin ve umudun yok olduğu kara deliklerdir. Bir yandan, özellikle dünyanın iyi ekonomik durumda olan alanlarında, sanat, kamusal gösteriler, parklar ve açık alanlar sosyal iletişim ve açıklık yaratırken, bu alanlarda göç, sosyal yardım yokluğu, ayrımcılık kanunlarının sert uygulanması insanlar arasında iletişimi imkansız kılar. Bu şekilde bakarsak kentin dili anlaşılmasa bir dil olmuştur ve insanlar dilsiz kesilmişlerdir.

Jean Baudrillard, kapalı döngüsü içinde, Sirenlerin baştan çıkarıcı çağrıları gibi kentin kendini nasıl bir tüketim nesnesi gibi sunduğundan, ama hiç bir zaman sahip olunamayacağından söz eder. Baudrillard için tüketim, dil gibi bir anlamlar düzenidir.⁸⁵ Bunun için tüketim yerleri olan kentler hem varlıkları hem de küçük bir kırıntı ümidi ile gelenleri cezbeder. Ama kent, aynı zamanda

⁸⁵ Baudrillard, J., *La Société de consommation*, Editions Denoel, Paris 1970, p.110

sanki bir iradesi varmışçasına, insanları ve yaşamları tüketir. Uzun vadede kent insanların kendilerine tapmak için inşa ettikleri bir tapınağa dönüşür.

Tarih boyunca insanlar yeryüzü üstünde hareket etmişlerdir; yeni topraklar, otlaklar, gıda ve güvenlik arayışı için binlerce yıl göçer olmuştur. İnsan doğası itibari ile bir göçerdir, hayvan gibi bir coğrafyaya bağımlı değildir. Kent insanın doğal habitatıdır. Bunun için akış doğadan kente olmuştur, kentten doğaya değil. Endüstrinin gelişiminden ve Birinci Dünya savaşından bu yana göçler normal bir rutin halini almıştır; kentte koşullar ne denli zor olursa olsun insanlar hep yörelerini bırakıp kente ulaşmak istemişlerdir. Yirminci yüzyılın ilk yarısında farklılıklara karşı sert önlemler alınmıştı; milliyetçilik, dini hoşgörü eksikliği, ırkçılık insanları vatanlarından attı. Politik amaçlarla olmasaydı yeryüzünün üstünde bu insan akışkanlığı sınırları açan, kültürler içinde çeşitlilik yaratan olumlu bir faktör olabilirdi. Bir anlamda küreselleşme ve politik çok taraflılık insanları birbirlerine yakınlaştıran politikalar olarak görülebilir. Ancak, çoğu kez bunlar ekonomik mekanizmalarla kısıtlanmıştır. Şimdi başlıca akışkanlık kültürel bir ilişki ve alışveriş olarak görülebilecek turizm alanında olmaktadır; ama aynı zamanda bu tüketim, parasal egemenlik ve ekonomik sömürgeleşme olarak görülebilir.

Kentsel Dönüşüm, Yenilenme, Koruma

Yaşayan olgular olarak kentler de sürekli değişim içindedirler. Bu değişim öncelikle ikamet edenlerin nesilden nesle değişimi, yaşlanması, yeni kişilerin kente yerleşmesi ve zamanla eskiyen yapıların tamiri, çehre değiştirmesi gibi sürekli değişimlerdir. Bunun yanında yeni bilgiler, teknolojiler, zamanın yeni gereksinimleri ister istemez yeni koşullar ve fiziksellikler yaratacaktır. Hiç dokunulmasa da kentler yaşayan olgular olarak sürekli değişir, gelişir ve nüfusun azalması ya da çoğalmasına bağlı olarak büyür ya da küçülür; ekonomi ve endüstrinin değişmesine bağlı olarak da yapılar çöker, yıkılır ya da yeni yapılar belirir. Bunların ötesinde yeni teknoloji ve bilgiler, hatta yeni modalar idari merciler, belediyeler, kentler üzerinde karşı gelinemez yaptırımlar uygularlar.

Kuşkusuz, kentin bir müze olarak yaşaması sağlıklı değil. Bazı yapıların yenilenmesi, zamana uygun yeni yapıların inşa edilmesi kente yeni kan getiren uygulamalardır. Ancak, kentlerin giderek büyüyüp yayılması kapitalist

ekonomiyi besleyen bir gelişme olduğundan insana yönelik bir uygulama sağlamaz; daha çok kişinin göç ederek toprağı terk etmesine, kentlerde sefaletin artmasına neden olur. David Harvey ürettiğı artı değeri tüketmek için sermayenin sürekli büyüyen kentlere gereksinimi olduğunu iddia eder.⁸⁶ Sosyal, çevresel ve politik etkilerine rağmen sermaye sonsuz ve kanserojen büyümeyi teşvik eder. Çıplak sermaye kendini her zaman tüketim fetişizmi, gizli ticaret ve kentsel kültür tüketimi maskesiyle gizler.

Kentlerin insana hizmet edecek duruma gelebilmesi için farklı bir mücadelenin gelişmesi gerekecektir. Harvey'e göre bu bilinçli bir plan ile ortaya çıkamaz; daha ziyade insanların gündelik yaşamlarında anlam ararken yaptıklarından, duygu ve algılarından gelişecektir. Sermaye karşıtı eleştiri ve politik eylemcilik için, sosyalist yazarlar Hardt ve Negri'ye referans vererek 'metropolü, ortak alanların yaratılacağı bir fabrika gibi görmemiz gerektiğini' ileri sürer.⁸⁷ Özelleştirmek, kapatmak, mekânı ve genel olarak kent yaşamını gözetim altında tutmak son yıllarda giderek artan pratikler oldu. Giderek azalan kamusal ortaklıklar, ortak mekânlar, Harvey'e göre, sermayenin sınıf çıkarlarının tümüyle egemen olmasa da etkilediğı kentsel süreçlerin sonucudur.

Kenti öncelikle insan arzu, duygu ve düşüncelerinin tezahürü olarak görmek gerekirse kent deyince akla yapı,

⁸⁶ Harvey, 2013, s.5

⁸⁷ Harvey, 2013, s.117

yol vesaire değil insan gelmeli. Kentin asıl malzemesi insanın nasıl yaşadığı, duygu ve arzularıdır. Öyleyse kenti öncelikle fiziksel yapı ve madde olarak değil sürekli dönüşen, değişen organik bir süreç olarak görmek gerekiyor. Bu durumda bireylerin sağlıklı ve medeni yaşamları yapılandırılacak öncelikli konu olmalıdır. Ne yazık ki Türkiye’de de sermaye yalnızca kente değil toprağa, çevreye, ziraat ve sağlık sektörüne de egemen hale gelmiştir.

Kenti Yürümek

“Bir patika, ya da bir yol, yeryüzüne çizilmiş bir bellektir.”⁸⁸

Nispeten daha eski nesillerden olanlarımız muhtemelen yıllardır aynı şehirde yaşıyoruzdur. Ancak, yalnız şehirlerimiz biçim değiştirmekle kalmadı, şehirlerimizde yürümeye kalktığımız her sefer her adımla birlikte kentin, manzaraların, trafiğin, insanların ve sokakların farklı görüntüler sunduğunun farkına varmaktayız. Yalnızca duyumsal niteliklerin farkına varmıyor, kentlerin kısa zamanda farklılaştığını görüyoruz. İş, okul ya da yeni yaşam ortamları bulmak için kentten kente dolaşan genç nesiller bu değişimlerin çok farkında olmayabilirler; yine de çoğu, enerjilerinden ötürü, yürüyerek ya da bisikletle kenti bedensel olarak yaşamak imkânına sahiptirler. Bu demek oluyor ki yürüyen, bisikletle dolaşan ya da penceresinden kenti dikkatle izleyen herkes için kent sürekli olarak değişmektedir. Herhangi bir kenti anlamak

⁸⁸ David le Breton, Yürümeye Övgü, çev. İsmail Yerguz, Sel Yayıncılık, 2003, s.66

için bu değişimlerin, özel ayrıntıları ve akışkan nitelikleri ile farkında olmalıyız.

Bu bölümde kentin, herhangi sabit bir haritayı ya da donuk bir fotoğrafı yalanlayan, dinamik estetiğinden söz edeceğim. Kentsel gerçekliğin başlıca estetik içeriğini oluşturan bedensel algı ve farkındalıktan bahsedeceğim.

Bütün yaratıklar, yiyecek bulmak ya da yaşamlarını sürdürmek için bedenleri ile hareket ederler. En küçük bir böcek bile, çevresinin niteliklerini, soğuğu, sıcaklığı, rutubet ve kuruluşu, vs. hissederek yer değiştirir. Bütün hücreler, atomlar, yıldızlar ve galaksiler sürekli olarak hareket etmektedirler. İnsan için bu hareket bilhassa özeldir; insan dik duran tek hayvan olarak 180 dereceden geniş bir görüşe ve kafasının yukarı ve aşağı hareketi ile aynı derecede dikey bir görüşe sahiptir. Honore de Balzac'ın 'Yürümenin Kuramı' kitabının girişinde Pol Bury şöyle der: "Eğer dans bir sanat ise – kim şüphe edebilir ki – düz yazı şiire ne ise, dans için yürüyüş odur."⁸⁹

Michel de Certeau ise yürümenin kenti inşa ettiğini, şiirsel bir şekilde ifade ediyor: "Serseri adımların korosu / 'Tanrıça adımlarından tanınır' Virgil, Aeneid1, 405 / Öyküleri yerde adımlarla başlar. Çeşitlidirler ama bir seri oluşturmazlar. Sayılamazlar zira her birimin niteliksel bir özelliği vardır. Küme oluşturan kütleleri sayısız tikelikler oluşturur. Birbirine karışan patikaları mekânları biçimlendirir.

⁸⁹ Honore de Balzac, *Theorie de la Demarche*, L'échoppe, Paris, 1992, s.9.çev. yazarın

Yerleri birbirine örерler. Bu nedenle yürüyenlerin hareketleri 'aslında varlığı kenti oluşturan gerçek sistemlerdir'.⁹⁰

Öğrencilerimi götürdüğüm mimarlık tarihi gezilerinde, farklı şehirlerde ne büyük zevk ve sürpriz dolu yürüyüşler yaptığımızı anımsıyorum. İstanbul'da Osmanlı mimarisi gezilerinde köprülerden, tünellerden, yokuş aşağı, yokuş yukarı, kenar sokaklardan geçerek hedefimize heyecan ve sürprizle ulaşırdık. Amaçlanan yere, bazen en farklı ve bilmediğimiz sokaklardan geçerek, kısa yolları arayarak varmanın kendi başına büyük anlamı vardı. Amaçlanan yere varmanın değeri oraya varmanın sunduğu arayışlardan dolayı artıyordu. Kuşkusuz İstanbul'un, her köşe dönüşte, her yeni mahalleye girişte, her yön değiştirmeye sunduğu çeşitlilik dünyada eşsizdir. Yine de, her kent, ne denli tekdüze olsa da, nasıl yürüdüğümüzle, ne kadar farkında olduğumuzla ilgili olarak her adımda yeni duyumsal algılar ve sürprizler sunar.

Eğimli topografyalara sahip kentler sayısız farklı manzara sunarlar. Aynı şekilde düz arazilerde kurulu kentler farklı nebatları ve dolanan yollarından dolayı ilginç olabilirler. Bir yere gitmek üzere yola çıktığımızda, motorlu vasıtanın farklı olarak kendi ilginç yollarımızı ve labirentlerimizi seçebiliriz. En kısa ve en düz bir yol bile, yürüyerek geçildiğinde insana çeşitli yaşantılar sunabilir. Her şeyden önce bir ayağı ötekinin önüne atıp ötekini kaldırdığımızda, bedenimizi iki ayağımızla taşımak hareketli bir ritim yaratır

⁹⁰ de Certeau, Michel, *The Practice of Everyday Life*, University of California Press, Berkeley, 1984, Kısım III, Bölüm VII, Kentte Yürümek, s.97

ve bedensel birçok hareketi canlandırarak etkisini beyne kadar iletir. Ritmik bir yürüyüş başlı başına harikulade bir yaşıttır. Öne doğru atılırken biraz yükseliriz ve ciğerlerimizi hava ile doldurur, nefes verirken ayağımızı indiririz. Hareket halinde beden fantastik bir hayvan gibidir, yükselip alçaldıkça yerin düzeyini ölçen mükemmel bir makinedir; her şeyi görür, duyar, ve yüzdeki, eldeki cilt havadaki akımlara, kokulara, rüzgarın sertliğine, hafifliğine son derece duyarlı kesilir.

Beden, kendine ait farkındalıkla, çevredeki bütün dürtülere cevap verir. Orta Çağ kentlerinin dar sokaklarından yürürken, duvarlara yakınlık farklı etkiler ve somatik reaksiyonlar doğurur, bunlar sonra rüyalarda kurduğumuz hayallerde tekrar belirirler. Birçok kez düşlerimizde çok iyi tanıdığımız ama tanımlayamadığımız kentlerde, sokaklarda geziniriz. Demek ki bir şehirde yürürken bedensel algılarımız hayal dünyamızda depolanıyor ve sonradan tanıdık ama tanımlanamayan manzaralar olarak beliriyorlar, ya da fenomenolojik olarak bilinçaltından tekrar canlanıyorlar. Onun için bir 'yeri', bir manzarayı, bir kent görüntüsünü gerçekten deneyimlemek için, yürürken geçirdiğimiz zaman ve bedenimizin katılımı son derece önemli oluyor. Bu anlamda, yürümek, dünyayı deneyimleyerek tanımanın tek yoludur.

*"Yürüyüş, dünyanın uçsuz bucaksızlığını bedenin oranlarına indirger."*⁹¹

⁹¹ David le Breton, 2003, s.27

Her saat kentteki milyonlarca insanın iki ayakla yürüyüşü kenti çeşitli, tahmin edilemeyen, yaratıcı, duygusal ve entelektüel şekillerde çoğaltır. Sanırım kenti haritalardan tanımaya çalışanlar genellikle kent plancıları. Bu çoğul gerçeklik planlama için, ölçülemeyecek, tanımlanamayacak kadar karmaşık olmalı. Ama, yürüyenler bilirler ki bir bankın duruşundaki en küçük bir değişiklik, ya da bir sokağın farklı kıvrılışı kenti kullanan insanlar için ve insanların kentle ilişki kurması bakımından çok büyük farklılıklar yaratır.

*"Yürüyen vaktini istediği gibi kullanarak aylaklığı yeni baştan yaratır. Kendi gölgesinden daha hızlı gitmeyecektir. Milan Kundera zamanımızda aylak gezenlerin yok olmasından dem vurur ve bir Çekoslovak atasözünü hatırlatır: '(aylak gezinenler) Tahrının pencerelerini seyredeler.'" Yürüyenin zamanı kendine aittir. Yürümek hızın zorlamalarına, randımana, işlevselliğe aldırmaz, bunlarla hiç ilgisi yoktur. Derdi zaman kazanmak değil, zamanı zarafetle geçirmektir. Ve bu, 1920'lerde Ford fabrikalarında Taylor'un feci sözüne 'Aylaklığa son' karşı radikal bir karşı gelişir."*⁹²

Arnold Berleant çevre ve kent ile ilgili metinlerinde estetik algı konusunu işlemiştir. Berleant şöyle diyor: "Kenti farklı yoğunlukları olan sürekli bir alan gibi ve insanları da birçok içerikten biri olarak düşünebiliriz. Binalar, sokaklar, meydanlar, parklar, araçlar, sesler, dokular, ısılar, kokular, rutubet, rüzgar ve renk—bunlar canlı bir çevre oluşturan insan varlığına

⁹² Le Breton, David, Marcher, Eloge des chemins et de la lenteur, Editions Métailié, Paris, s. 47

eklenebilecek uzun bir algısal nesne ve nitelikler kataloğu oluşturur. Bu açıdan kent bütün sanatlar için bir model olabilir. Ve ısrarlı bir şekilde, kent estetiği bir katılım estetiğidir.”⁹³

Katılım öncelikle duyumsal algılarımızla gerçekleşebilir. Algısal katılım ise hareket ile mümkün olur. Algı için farkında olmak, durgun olmamak ve bilinçli olarak etkin olmak önemlidir. Bu nedenle dürtüler sürekli değişerek bizi farkında olmaya zorladığı için yürümek özellikle zengin bir imkan sunar. Çok yürüyen insanlar genellikle keskin bir algısal farkındalık geliştirmişlerdir. Çevresel dürtülerin algısı aynı zamanda hareket ritmimizle, ne kadar dik olduğumuzla, yürüdüğümüzde ne denli hafif hissettiğimizle ve dengeli olduğumuzla ilgilidir. İlkbahar ya da sonbaharda kaç kişi gökyüzünün güzelliğini görmek için başını kaldırır? Çok az, zira yürüdükleri zemin genellikle düzgün olmadığından, düşmemek, sendelememek için genellikle başları eğik yürümeye alışmışlardır. Uzun yürüyüş yanlış bir beden duruşunu düzeltmek için en iyi çaredir, zira kötü bir duruş insanı tehlikeye sokabilir; uzun yürüyüşler, çarpmamak düşmemek için mecburen doğru duruşu öğretir.

Yürüme kentle ilişki kurmanın tek yoludur. İnsan ileri yürüdükçe, gözlerinin önünde vista açılır, insan her iki yanındaki alanın farkında olarak ileriye bakar. Bütün duyumlar canlıdır ve bu bir tür duyumsal gösteri gibi insan

⁹³ Berleant, *The Aesthetics of Environment*, Temple University Press, Philadelphia s. 97

ilerledikçe birçok kaynaktan gelen kokular insana farklı çiçekleri, parfümleri anımsatır, bazen de sıkışık bir trafik içinde dumana boğabilir. Bir kentte ne kadar çok insan yürürse araç sayısı azalacaktır. Kent birçok açıdan daha güvenli olacaktır. Yürüme diğer insanlara yakınlaşma ve kent insanının zengin değişikliğinin farkında olma imkânı sağlar. Büyük bir kentte yürümenin heyecanlarından biri de kalabalık bir sokakta birçok farklı aksan, dil, ses duymaktır.

Küresellik dünyanın uzak kentlerinde, kasabalarında bile etnik farklılıkları bir araya getirmiştir. Farklı simaları, davranışları, giyinişleri ve konuşma şekillerini algılamak heyecan vericidir.

Kentin topografyası ve yolların nasıl planlandığı kentin doğa ile ilişkisi belli eder. Kent yürüyüşlerinin en zevkliğini kuşkusuz Kyoto sokakları sunar. Bu kentte sokakların yanında ince su kanalları vardır ve bakışınız ilerde kenti sarmalayan dağlara doğru yönelir. Bir dereye paralel yürümek suyun akışı ile birçok simge barındırır. Genellikle Kyoto'nun eski sokakları manzaranın ilerideki dağlara doğru açık olmasına imkân verecek şekilde tasarlanmıştır. Önünüzdeki görüntünün, ön alan, orta alan ve derin alan gibi farklı derinlik alanları sunduğu sokakların üstün bir kalitesi vardır. Böyle bir derinlik algısı, insan ilerleyip arkasında yol bıraktıkça bir zaman yaşantısı oluşturur. Yürüdüğümüzde hem mekân hem zaman dinamiğinin içinde buluruz kendimizi. Önümüzdeki vista açıldıkça mekâna dalar gibi bir duygu kaplar bedenimizi. Aynı zamanda ar-

kamızda bıraktığımız mekânın duygusu bedenimizde içselleştirilmiştir. Yürüdükçe önümüzdeki alan arka plana dönüşür. Önce muğlak olan görüntüler keskinleştikçe imgeler bir film gibi gözlerimizden, zihnimizden akarlar. Kentte yürüyüş başka hiçbir deneyimin sağlamadığı çok yönlü bir görsellik sunar. Bir yandan yanımızda, hemen önümüzde var olanları keskin bir şekilde görür, bir yandan uzak görüntülerin sürekli değişen sürekli yaklaşan perspektifini içselleştiririz. Beden ve mekân birlikte hareket ederler.

Yürürken, bedenimizin hareketi ile mekânın varlığımızın bir uzantısı haline geldiğini ve yürümenin böylece çevre ve kent ile yakın bir ilişki kurduğunu anlıyoruz. Kentte yürüdükçe somatik varlığımıza bütün duymusal dürtüleri topluyoruz, bir şekilde duyduğumuz, gördüğümüz ve dokunduğumuz şeylerle bütünleşiyoruz. Kinestetik duyum sadece ileri hareket ile ilgili değil, aynı zamanda topoğrafyanın aşağı yukarı hareketi ile ritim ve yön değiştiriyor. Biçimlerin hiçbir zaman durağan olmamaları sadece durgun olan nesneleri algılamamızla ilgili değil, özellikle yürürken dünyayı algılamamızla ilgili. Bir kenti anlamak aynı zamanda hareket ettiğimizde kent peyzajının topoğrafya özelliklerini de ilgilendiriyor. Bir araç içindeyken kentin bu niteliklerini hiçbir zaman algılayamayız.

Çevre ile ilişkimizde görsel algının özel bir işlevi var. Varlığımızı görebildiğimiz kadar yayabiliriz. Bu nedenle yürümek insana özgürlük duygusu verir ve bütün dünya ile ilişkilendirir; dağlara bakarken yükseliriz, bir ormanda

hayal gücümüz görünmeyen ve bilinmeyen bir ortam içinde açıklık ve aydınlık düşler.

İnsanın yaşadığı ya da ziyaret ettiği bir kenti, ona bir şekilde dokunmadan sevmesi mümkün değildir. Bir kenti bilmek ve ona yaklaşmak ancak yürüyerek olabilir. Arnold Berleant'ın savunduğu gibi, biz çevremize eşitiz. “Bizler çevremiz gibiyiz. Aslında biz çevremiziz.”⁹⁴

David le Breton dünya ile olan ilişkimizin bedenimizden başladığını savunur.⁹⁵ İnsanın sosyal kimliği aynı zamanda bedeni ile olan ilişkisinden etkileniyorsa – örneğin utangaç, kendini çirkin bulan, ya da özürlü olduğu için çekinen, ya da herkes beğendiği için, boyu bosu büyükçe olduğu için kendinden emin olmak gibi – bu aynı zamanda kentteki tavrını etkileyecektir. Bedensel güveni olanlar kente egemen gibi davranırlar, güvenle yürürler. Aynı zamanda kentin biçimleri de insanın kendine güvenini etkiler. Çarpık bir yer kaplaması, yerlerde çöp, yürürken aniden bir arabanın yanınızda korna çalması insanın güvenle yürümesine engeldir. Eğer yürümek hem kentin insanla yakınlığı hem de insanın sağlığı için elzem ise belediyelerin bu niteliklere özenle eğilmesi gerekir.

Bir kenti yakından bilmek ancak ona yürüyerek nüfuz etmekle olabilir ve bu bir çeşit aşka dönüşür. Jinnai Hidenobu ‘Tokyo Mekânsal bir Antropoloji’ kitabında kentin tarihini ve sosyal haritasının ancak yürüyerek anlaşılabileceğini ileri sürerek yürümenin etkilerini irdeliyor.⁹⁶ Kentin

⁹⁴ Berleant, 1992; s.86

⁹⁵ Le Breton, David, *La Sociologie du Corps*, Que Sais-je?, Paris, 1992, s.3

⁹⁶ Jinnai Hidenobu 1995: *Tokyo: A Spatial Anthropology*. Berkeley, Los Angeles,

kültürel tarihini anlatırken kent yürüyüşlerinden yararlanıyor. Her defasında farklı mahalleleri, tarihsel bölgeleri inceleyerek kültürel bir harita çıkarıyor. Ona göre metro ile yer altında, ya da yüksek trenlerle gezmek kent ile ilişkimizi tümüyle yok etmiştir.

Bugün kenti arabasız düşünemediğimiz için kentlerin arabalar için tasarlanmadığını unutuyoruz. Kentlerin araçlar ya da atlarla dolması on dokuzuncu yüzyılda gelişen bir durum. On bin yıldır ya da daha fazla süredir insanların birbirlerine yakın olma gereksinimi yakın barınakların oluşmasına yol açtı ve uzakta oturanların bile sosyal iletişim ya da alışveriş için buralara gelmesini gerektirdi.

Bugün özellikle, gelişmekte olan ülkelerde kent insanın dışarı çıkamayacağı, çevreye, doğaya, özgürlüğe ulaşamayacağı bir hapis haline dönüşmüştür. Aksine bütün tarihi kentler yayalar için tasarlanmıştı.⁹⁷ İzmir'deki sokakların bir zamanlar denize dik açılarla açıldıklarını, orada yaratılan küçük mekânlarda insanların gelip oturduklarını, çocukların denize girdiklerini anımsıyorum. Yarım asır önce bütün bunlar yıkılarak denize paralel yollar açıldı ve yayaların denize ulaşmaları engellendi. İnsanların kullanımı için yaratılan paralel kaldırım ise İstanbul, İzmir, Mersin gibi bütün kıyı kentlerinde moda olmuştur ve hızlı bir motorlu trafik, uzun mesafelerde yaya geçitleri yapılmışsa bile yayaların deniz kıyısına inmesini zorlaştırmıştır. Kent

London: University of California Press.

⁹⁷Mollaahmetoğlu, İrem, "Yürünmeyen Şehirler", *Arredemento Mimarlık*, 12/2019, 100.

plancıları bunun insanın özgür hareket hakkını ihlal olduğunu düşünemiyorlar.

Burada amaç trafik planlamasını eleştirmekten ziyade en doğal hareketi ve ihtiyacı yürümek olan insanın bu hakından genellikle mahrum edildiğini vurgulamak. Rousseau ve Benjamin gibi birçok filozof için yürümek zihni harekete geçiren bir etkinlik, zira yürürken zihin birçok dürtüye açık oluyor ve yeni fikirler geliştirebiliyor.

Bütün eski Yunan kentlerinde insanların bir araya gelip sohbet edebilecekleri 'agora' denilen meydanlar vardı. İnsanlar sokaklardan geçerek buralara gelip, Sokrates'den bildiğimiz gibi dostlarıyla konuşurdu. Agora'nın Genellikle kare bir biçimde, Efes'te ya da Sagalassos'da olduğu gibi büyük bir çeşmesi olurdu. Yani, bugün kamusal alan olarak düşünebileceğimiz 'agora' ya da meydan arabaların girmediği, insanların sohbet ettiği birbirlerini seyrettikleri yerdi. Herkes buraya yürüyerek gelirdi. İnsanın bir kent yarattığı olduğunu iddia eden Aristoteles özgür insanlar için Agora'nın hiçbir şeyin satılmadığı bir yer olması gerektiğini ve alışverişin başka yerlerde yapılmasını söylemiştir.⁹⁸

Özgürlük hakkında yazan önemli bir düşünür olan Jean Jacques Rousseau, 'Yalnız Gezginin Düşleri' adlı kitabında yalnız yürüyüşlerinin ona sağladığı sürpriz keşiflerden, derin ruh hallerinden ve insanlarda bulamadığı uyumu sağladığından söz eder. Rousseau yürüyüşü hem

⁹⁸ Rossi, Aldo, The Architecture of the City, MIT Press, Massachusetts, 1985, s.120

sade bir egzersiz hem de bir düşünce imkânı olarak görüyordu.⁹⁹ Soren Kierkegaard, Benjamin gibi, kentte yürürken farklı düşüncelere dalmaktan hoşlanırdı.¹⁰⁰ Aynı zamanda Kierkegaard kenti farklı şekillerde algıladığını ve tanıdığını yazar: örneğin üst kattaki komşusunun köpeği her gürültüye havlar, Kierkegaard da onun sayesinde kentte olanları ikinci elden öğrendiğini anlatır.¹⁰¹ Sohbet için buraya gitmek, köşede durup izlemek başlı başına bir zevk addediliyordu; herkes erken sabah saatlerinde agorada olurdu; anlaşıldığı üzere, eski yazarlara göre orada olmak yeterince keyifli idi. Klasik yazarlar, yabancıların da agoraya gitmekten ve Yunanlılar gibi giyinmekten zevk aldıklarını yazarlar. Her şeyden önce, kent, Polis, bir eğitim ortamıydı. Eski Yunan'da kentte yaşamak, idareci olmak ve idare edilmek sürekli bir eğitici eylem olarak görülüyordu.

Gece yürüyüşleri insanı yalnız kente değil farklı şekilde kendi iç dünyasına yaklaştırır. En ince bir ses, karşılaştığınız biri, gölgeler, evlerden gelen ışıklar, hepsi gece farklı bir anlamlar dünyası yaratır. Gece yürüyüşlerinin şiirsel bir yönü olduğu gibi, insanın şuur altını düşlerde olduğu gibi dışarı vurabilir; unuttuğunuz bir hüznün ve acı gecenin karanlığında ve kentin sükûnetinde bambaşka şekilde de-

⁹⁹ Jean Jacques Rousseau, *Les Rêveries du Promeneur Solitaire*, Le Livre de Poche, 1983, s.25-33

¹⁰⁰ Cain, David, 'Kierkegaard and the Scale of Metropolitan Metaphor', *The City as Cultural Metaphor*, ed. Arto Haapla, International Institute of Applied Aesthetics, Lahti, Finland, 1996, s.147-171

¹⁰¹ Aynı eser, s. 159

neyimlenir. Tarih boyunca gezginlik her şeyden önce insanın kendi içinde bir seyir gibi düşünülmüştür. Gece gezintileri ise bu anlamı daha da derinleştirir. Kenti karanlık dünyasında bambaşka anlamlarla algılarız, kente daha çok yakınlaşır aynı zamanda bir tedirginlik hissederek gördüklerimize daha çok dikkat ederiz. Gündüz yürüyüşlerinde kentin kalabalığı ve gürültüsü içinde kendimizi kaybediyorsak gece yürüyüşlerinde hem kente daha derinden yaklaşır hem de kendimizle daha çok birlikte oluruz. Gece mekânlar ve zaman sonsuzlaşır.¹⁰²

Kısaca, ideal olarak kent, her zaman bir sosyal iletişim ve özgür hareket alanı ve özellikle eğitim imkânının olduğu yerd. Bugün ise kent hem eğitebiliyor hem de kültürümüzü unutturabiliyor. Sokağa çıktığımızda kalabalıkta yürümeyi öğreniyoruz, insanları selamlamayı, bir kapıdan nasıl gireceğini, nasıl çıkılacağını, sırada beklemeyi ve başka sosyal davranış şekillerini öğreniyoruz. Fakat doğru davranışlar öğrenmek için öncelikle rahat yürüyebilmeliyiz, motosikletlerle tehdit edilmemeliyiz, yürüyenlerin bize çarpmaması gerekir. Kent bize çevreyi oluşturan fiziksel biçimlere karşı dikkatli olmayı, sesleri, simge ve işaretleri okumayı, farklı dilleri ve sesleri, kokuları ayırt edebilmeyi öğretir. Kentte yürümek algı keskinliğimizi arttıran bir eylemdir.

¹⁰² Sansot, Pierre, *Poétique de La Ville*, Petite Biblio Payot, Paris, 2004, s. 230-234 Pierre Sansot gece yürüyüşlerini daha ziyade korku ve acı ile ilişkilendiriyor.

Yerleşim Şekilleri

“Yerleşmek istediğiniz herhangi bir yerde siz kendiniz şehirsiniz; kenti yapan duvarlar değil, insansız gemiler değil insandır.” M.Ö. 5. yüzyılda Kumandan Nicias Syracuse’da Atinalı askerlere böyle sesleniyor.¹⁰³

İnsanın yerleşik düzene geçişinden bu yana, kentler kültür ve coğrafyaya göre farklılık göstermiş, zaman içinde şekil değiştirerek büyümüş, gelişmiş ya da yok olmuşlardır. Bugün tarihe bakıp farklı kültürlerle göre farklı kent biçimleri ayırt edebiliyoruz; ama giderek kent biçimlerinin birbirlerinden temel fakları yok olmaktadır. Avrupa’nın birçok kenti kültürel farklılıklarını ve tarihsel verilerini korumaya çalışsa da dünyanın birçok yerinde kentler birbirlerine benzer şekilde büyümektedirler. Bugün kentler arasındaki farklar daha çok kentlilerin davranışlarından kaynaklanıyor, yapılar ve ulaşım arterleri birbirlerine benzese de, farklı davranış alışkanlıkları sokaktaki biçimlenmeyi etkili-

¹⁰³ Yunan generalin askerlerine hitabı: Thucydides, VII 63., Kostof, Spiro, *The City Shaped*, Thames and Hudson, London 1991, s.36-37

yor. Telaş, uyumsuzluk, kirlilik zemin seviyesinde, insan ölçeğinde kentlere bambaşka görüntüler veriyor. Bu açıdan bakıldığında, başından beri vurgulandığı gibi, kent biçimlerinin, fiziksel yapılar dışında, temelde insan yaklaşımı ile ilgili olduğunu vurgulamak gerekiyor.

Kültürlere ve coğrafyaya göre kentsel biçimlerin temel geometrilerinden, yayılma şekillerinden ve insanın algısı açısından ne ifade edebileceğinden söz etmek doğru olur. Kevin Lynch'in 'Kent İmgesi' kitabının ilk sayfaları kentlerde 'Okunaklılık'ın önemine adanmış.¹⁰⁴ Kentlerin insanla ilişkisinin başlıca niteliklerini oluşturan unsur kuşkusuz bir kentte yaşarken ve dolaşırken, nerede olduğumuzu, nasıl yer değiştirebileceğimizi, güvende olup olmadığımızı bilmek. Bu tür yaşantıları oluşturan niteliklerin başında bulunduğumuz yerden kenti ve nasıl hareket edebileceğimizi anlamak. Kevin Lynch, metni içinde okunabilirliğin ve yaşadığımız kenti anlamlı kılmanın farklı fiziksel özelliklerine dikkat çekiyor. Örneğin, uzun mesafeler boyunca dümdüz giden yolların bir süre sonra anlamsızlaştığını ve belirli aşamalarda yön değiştirmenin, ya da dikkat çekici unsurların insana yer ve mesafe anlamı kazandıracağından söz eder. Yaşadığımız kenti anlamak ve çevremizi değerlendirmek aynı zamanda kenti insanın tarihi bir eseri olarak görmekle ve bu tarihin izlerinin farkında olmakla mümkün.

¹⁰⁴ Lynch, Kevin, *Kent İmgesi*, çev. İrem Başaran, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s.3-7

İnsan zaman içinde çevresini oluşturan ve gelişen evrimsel bir varlık ise geleceğini düşleyebildiği kadar geçmişine ait belleğe sahip olması gerekir. Kimlik, toplumsal ve bireysel değerler, çevremizin, tarihin sağladığı anlamlarla oluşabilir. Bu açıdan, Kevin Lynch'in vurguladığı gibi, yaşadığımız çevrede, bizi o ortam ile ilişkilendiren anıların ve sembollerin bulunması medeni insan olmak için şarttır.

Spiro Kostof ise 'The City Shaped' kitabında tarihte kentlerin tanınmak ve kimlerini vurgulamak için gökyüzüne çizilen siluetin önemsendiğini ve farklı kültürlerle göre biçimlendiğini yazıyor.¹⁰⁵ Tarihi kentler genellikle kendilerini dini sembollerle biçimlendiriyor ve bunlar dinlere göre değişiyordu; İstanbul'un tepelerinde yükselen benzer kubbeler ve minareler, Londra'da olduğu gibi birçok Hristiyan kentinde kiliselerin direkleri ve çan kuleleri, Orta Çağ'da Venedik'te olduğu gibi bacalar kentlerin kimliklerini belirlemek için tarih boyunca kullanılmış semboller. Asya'da ise yüksek Budist pagodaları bu işlevi yerine getiriyordu. Roma ve İstanbul gibi bazı kentlerin tepelerle çevrilmiş topografyaları da kentleri tanımlamak için kullanılmış semboller; İstanbul'un ve Roma'nın yedi tepesi gibi.¹⁰⁶ Daha önceleri birçok kent uzaktan yaklaşılrken yüksek duvarları ile kendini belli ediyordu. Ankara Kalesi (Şeker Ahmet Paşa'nın resmi), Fransa'da Carcasone kentinin çeviren görkemli duvarlar, Selçuk kasabasında Selçuk kalesi böyle örnekler.

¹⁰⁵ Kostof, Spiro, *The City Shaped*, Thames and Hudson, London, 1991, s.288-295

¹⁰⁶ aynı eser s. 288-295

Spiro Kostof bu tür öğeler için “*kent kimliğinin kısa yazısı (shorthand)*” der.¹⁰⁷ Bu konuda da tarihi örneklerde büyük farklar var, yine Kostof, Çin’de tarihte kentlerin hiçbir özerkliği olmadığı için devlet ya da dini otorite tarafından bu tür güç simgelerine gereksinim olmadığını ve genellikle yerleşimlerin tek katlı olduğunu söyler. Genellikle bu kentlerin silueti kent duvarları tarafından belirleniyordu. Ancak, bazı Çin eyaletlerinde duvarlar sellere ve nehirlerle karşı da yapılabiliyor ve çok yüksek olmuyordu.¹⁰⁸

Endüstri öncesi kentlerinde tanıtıcı semboller dini ve bazen yönetim ile ilgili iken Spiro Kostof endüstri sonrası kentlerde gelişmelerin tümüyle sermayenin doğuşu ve gelişmesi ile ve sembollerin para ve güçle ilgili olduğunu söyler.¹⁰⁹ Bunu bütün büyük kentlerde görüyoruz; ekonomisi zayıf olan ülkelerde bile yükseklik yarışı kentlere yeni silüetler kazandırmaktan çok anlamsız kütleler doğurmakta ve sokak düzeyinde trafik sıkışmalarına neden olmaktadır. Tarihi örneklerin çoğunda yükseklik topografyanın ve çevrenin ölçeklerine göre belirlenirken bugün, parasal imkan ve gösteriş hevesi dışında yükseklik belirleyen ölçek kalmamıştır.

Kentlerin görsel belirginliği aynı zamanda renk ve ışık ile ilgilidir. Kimlik belirleyen en önemli niteliklerden biri kuşkusuz renk. Fransa’da Toulouse kenti, yapılarının tuğladan oluşundan ‘kırmızı’ kent, Bologna ‘Pembe’ kent olarak bilinir. Pizza beyaz yapıları, İstanbul bir zamanların

¹⁰⁷ aynı eser s.296

¹⁰⁸ aynı eser s. 309

¹⁰⁹ aynı eser s.168-169

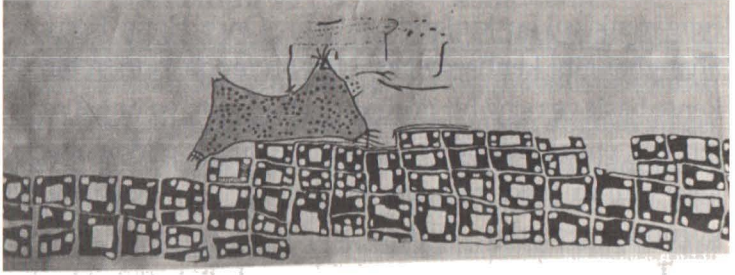
beyaz ahşap yalıları, Bursa ve Afyonkarahisar rengârenk sade evleri ile tanınırlardı. İzmir, İstanbul, Rio gibi liman kentler, denizin yansıttığı ışıkla berrak görünen kentler. Rio sahil boyunca uzanan parkları ve tepelerdeki ormanları ile yeşil ve mavinin hâkim olduğu bir kent. Ankara ise sokaklarının yoğun ağacına rağmen, özellikle kışın yapraklar dökülünce gri bir renge bürünür ve hüzünlü bir hal alır. Bugün elektriğin sağladığı imkânlarla ve özellikle flüoresan ışıklarla birçok kent sokaklarında, parklarında rengârenk ışıklar kullanılmaktadır. Önce Hong Kong ve Shanghai gibi kentlerde başlayan bu moda, bugün birçok kente basit ve ucuz bir görüntü sağlamakta ve doğal renkleri yok etmektedir. Çin kentlerinde birçok parkta ağaçlar gece olunca farklı renklere bürünürler ve gerçeküstü bir görüntü kazanırlar. Türkiye'nin birçok kentinde ise belediyeler geceleri ağaçları yapay bir yeşile boyama hevesine kapılmışlardır.

Tarihi kentlerin biçimlerini bugün, kalıntılardan çok eski haritalardan ve Orta Çağ'da yapılan kent resimlerinden biliyoruz. 1987 yılında Londra'da British Library'nin Haritalar Galerisi tarafından hazırlanan bir sergi ve broşür bize tarihte kentlerin nasıl görselleştirildiğini farklı kent planları ile tanıtıyor.¹¹⁰ İlk kent resmi 6500 yıl önce Çatal Höyük kentini ve yakınında volkanik Erciyes dağını gösteren duvar resmi.¹¹¹ Roma şehrinin tabletler üzerinde çizilmiş planları

¹¹⁰ 1986-1987 yıllarında British Library'de açılan bir kent haritaları sergisi broşürü, 1986; *The City in Maps; Urban Mapping to 1900*

¹¹¹ Mellard, James, Çatalhöyük- A Neolithic Town in Anatolia, Mc-Graw Hill, New York, 1967, s.133

eski çağlardan kalan en önemli kent belgelerinden, on dördüncü yüzyıldan haçlı seferlerini özendirmek için yapılan Kudüs planları, 1420'lerden kalma Floransa'nın kadaastro haritaları, Barok kentlerin geniş caddelerini ve meydanlarını gösteren haritalar ve on sekizinci yüzyılda kent haritaları atlası tarih içinde kentleri yakından tanımak için önemli araçlar. Zira o tarihin şehrini o günün insanların nasıl gördüğünü anlatırlar.

Çatalhöyük'te bulunan kentin duvara yapılmış resmi

Kentlerin farklı kuruluş şekilleri var: belki en önemlileri çarşı ve pazarlar. Birçok kent yazarına göre kentler öncelikle çarşı ve pazarların kurulduğu yerlerde gelişmiştir. Farklı kuramlar kentlerin askeri ve dini yerleşimlerden geliştiğini, hatta bir liderin inisiyatifi ile kurulduğunu iddia ederler. Al- Mansur'un Bağdat şehri, 14. Louis'nin Versailles kent ve sarayı, on altıncı yüzyılda Akbar'ın kurduğu Fatehpur Sikri böyle şehirler. Bu şekilde kurulan kentler, bulundukları coğrafya kadar kuruluş şekillerine göre de biçim alırlar.

Birçok kentin mitolojik kuruluş öyküleri vardır ve çoğu kez kentlerin tanrıların isteği ile kurulduğuna inanılır. Tanrısal güçle kurulduğuna inanılan kentler genellikle planlarında kozmik güçleri belirlerler: dört ana yöne göre şekillenmiş, simetrik akslardan girişler ve geometrik bir bütünlük, tanrısal iradeyi sembolize eder.¹¹² Eski kentlerin birçoğu simgelere göre şekil verilmiştir. Eski Mısır kentleri böyledir. Spiro Kostof'un incelemelerine göre kentlerin tek bir kuruluş nedeni yoktur ve zaman içinde bir kentin biçimlenmesi insanların farklı gereksinimlerine göre gelişir. Kostof'a göre amaçlı şekilde planlanarak kurulan kentler yanında daha spontane, gelişen gereksinimlere göre kendiliğinden oluşan kentler var.¹¹³ Birincisinde her zaman kesin bir geometri ve düzen bulmak mümkün olduğu gibi ikincisi daha düzensiz geometrilere sahip olabiliyor.

Kentler, tarihte birçok kültürde insan bedenine benzetilmiş hatta Rönesans da kentleri insan bedenine benzeten şemalar yapılmıştır. Kalp kentin yönetimi, sokaklar kan damarları gibi çeşitli benzetmeler bilinir. Modern çağda ise kentleri makinaya benzetenler olmuştur. Corbusier hem konut hem kent için bu benzetmeyi yapmıştır.¹¹⁴ Le Corbusier'nin 'İşleyen Kent' (La Ville Radieuse) kitabında belediye merkezi insan beynine, endüstriyel alan beden, fabrika alanları kol ve bacaklar ve trafik kan dolaşımı ola-

¹¹² Kostof 1991, s.31-35

¹¹³ aynı eser s.43

¹¹⁴ Le Corbusier, 1933 s. 40-86; Frampton Kenneth, Le Corbusier, Thames and Hudson, 2001, s. 55

rak düşünölmüştü. Ancak, kent için en doğru tarifi Lefebvre yapmıştır: “...kent bir eserdir, herhangi bir üründen çok bir sanat eserine yakındır. Eğer kentin bir üretimi varsa, ve kentte sosyal ilişkiler mevcutsa, bu nesne üretimi değil insanlar tarafından insanların üretimi ve çoğaltılmasıdır.”¹¹⁵

Kent planlamalarında genellikle merkezde yönetim ve dini yapılar yer alıyordu. Planlamalar aynı zamanda coğrafya ve topografyaya göre değiştiğine göre, liman kentlerde merkezi yönetim denize egemen olacak, eğer dağlık bir yerde ise manzaraya hâkim olan tepede yönetim ve dini merkez yerleşecekti. İstanbul’da Bizans zamanında liman Marmara üstünde iken Aya Sofya denize hâkim, Tekfur sarayı tepede yer alıyordu. İstanbul’u fetheden Fatih ise hem Marmara hem Boğazlar hem de Haliç’e egemen olan Saray Burnuna Topkapı Sarayı’nı yerleştirdi. Osmanlı limanı Haliç’e taşındığında on altıncı yüzyılda Süleymaniye Camii Haliç’i gözetleyen bir güç gibi yukarıdan limana hâkim oldu.

Kent yerleşimleri Paris ve Frankfurt’ta olduğu gibi taşımacılığa ve ticari ilişkilere açık nehirler üstünde, liman olan koylarda, eski Ankara gibi korunaklı tepelerde, eğimli arazilerde ve Venedik gibi alüvyonların oluşturduğu çapraşık kanallarla korunan denizlerde olabiliyor. Aynı zamanda düz bir aks üzerinde kurulan çizgisel kentler de var. Son yarım yüzyıldır Ankara bu şekilde gelişmektedir.

Tarih içinde kentleri költürlere göre genel olarak üç sınıfta ayırabiliriz. Hristiyan ve Batı költürleri kentleri, İslam kentleri,

¹¹⁵ Lefebvre, Henri, 1996, s.101

Uzak Doğu, Budist ve Hindu kentleri. Kuşkusuz bugün bakıldığında hiçbir kent artık saf bir kültürün örneği olarak görünmüyor. Kabataslak bir inceleme, Hristiyan kentlerinde merkezde dini ve politik yönetimin yerleştiğini güç odaklarının kademeli olarak dağıldığını ve eski kentlerin askeri birimler ve duvarlarla çevrildiğini görüyoruz. Merkez aynı zamanda halkın toplanacağı geniş bir meydana sahiptir. Hristiyan toplumlarında güç din ve politik yönetim arasında paylaşıldığı için, bu karşılık her zaman halka bir özgürlük alanı açabilmiştir. Kostof'a göre Orta Çağlar boyunca şehir halkının saray, kilise ve soylulara karşı çıkması kent çevresinin biçimlenmesinde büyük rol oynamıştır.¹¹⁶ İslam toplumlarında dini başkan aynı zamanda politik güç taşıyordu ve tek yönetim olması halkın sosyal alanda herhangi bir sözü olmasına engeldi. İslam kentlerinde kadınlar da dahil olmak üzere halkın serbest şekilde bir araya gelebildiği tek yer Çarşıdır. Arapçada Sug olarak bilinir. Kadınlar kentte örtülü ve siyah giyinirler; yirminci yüzyılda Batı'nın sömürgesi olmuş ülkelerde kadınlar daha özgür olsalar da kadın İslam kentinde ikinci sınıf vatandaşdır ve metin boyunca vurgulandığı gibi, kent eğer insan yaşamı ile şekilleniyorsa İslam kentinde kadının kısıtlı özgürlüğü sokak kültüründen ev mimarisine kadar bütün yapıyı etkiler. Bugün İran'da buna özellikle şahit oluyoruz.

İslam kentlerinde ailenin mahrem sayılması ve aile hayatının dışarıya kapalı olma gereksinimi ile genellikle aile birimlerinin yakınlık derecesine göre yakın yerleşmeler İslam kentinde çıkmaz sokakları oluşturmuştur. Her sokağın

¹¹⁶ Kostof 1991, s.37

iki yanında sıralanan evler genellikle aile akranlarına ait olup sokağa yabancıların girmesi derhal göze çarpar. Aynı zamanda, İslam kentlerinde birçok ev yüksek duvarlarla çevrili ve tamamen içe kapalıdır. Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da birçok İslam kenti tarihi Roma kentlerinin üzerine kurulmuş ve Roma kentlerinin Agoraları çarşı alanı olmuş, sokaklar giderek çıkmaz sokaklara dönüştürülmüştür. Giderek kamusal alanlar yok olmuştur.

İtiraf etmeli ki bu bir genellemedir; Anadolu'da birçok kasaba ve kentte daha açık yerleşim şekilleri görebiliyoruz. Kuşkusuz, Türkiye'nin çok kültürlü halkı ve 1923 Cumhuriyet Devrimi bu konuda yaklaşımların değişmesinde büyük rol oynamıştır. Kentlerde kadın erkek eşitliği ve kadınların sosyal ortamda özgür davranışları İspanya'nın bazı koyu Katolik yerleşimlerinde de çok sınırlı olabiliyor.

Kostof kentleri iki şekilde sınıflandırır, kozmik kentler (tanrı gücü ile oluştuğuna inanılan kentler), pratik kentler ve organik kentler yanında asıl sınıflandırmasını endüstri öncesi kenti, endüstri kenti ve sosyalist kentler olarak yapar.¹¹⁷ Endüstri öncesi kentlerinde çok az sosyal hareketlilik ve fiziksel değişim vardır; genellikle nüfus sınırlı olur. Kent iş ve üretim gruplarına göre bölünür. Endüstri kentini şekillendiren sermaye ve üretim şekilleridir. Sosyalist kentlerde ise sosyal mekânlara, evlerin sayısına, büyüklüğüne, yerine, ulaşım şekillerine yönetim karar verir.

¹¹⁷ Kostof, 1991 s.25-29

Eleştirel Kuramlar

20. Yüzyılda, Birinci ve İkinci Dünya savaşları sonrasında, büyük yıkımların ve krizlerin ardında düşünürler ve sanatçılar kentlerin, sosyal ilişkilerin ve ekonominin farklı yaklaşımlarla tekrar yapılanmasını öneren kuram ve projeler geliştirdiler. Bunlardan, kuşkusuz en etkili olanı 1930'larda Le Corbusier'nin yazıları ve zamanın hükümetleri ile olan girişimleri oldu. Ancak düşünce bazında ve statükoya karşı gelen önemli kent kuramları, sanatçıların da etkin olduğu ve Guy Debord'un başı çektiği Situationist (Durumculuk) tarafından geliştirildi. Bunlara ek olarak 1940 ve 1950'lerde Philadelphia belediyesi ile çalışan Louis I. Kahn'ın kuram ve çizimleri önemli kavramlar ortaya atmıştır.

Yirminci Yüzyıl başında dünyanın bütün büyük kentleri hızla gelişen motorlu trafiğin ve kalabalıklaşan nüfusun sorunlarını çözmeye yöneldi. Fransa'da daha on-sekizinci yüzyıl ortasında Baron Haussmann'ın geniş cadde projeleri ile başlayan bu ilgi bugün hala önüne geçilmeyen ve ekonominin önemli gelirini oluşturan motorlu vasıta artışına karşı sürekli yeni çareler bulmaya çalışmaktadır.

Özellikle dar ekonomik imkânlar içinde gelişen ülkelerde çözümler parça parça ele alınmakta, beş on yıllık kısa sürelerde bile bütün bir kent trafiği ve yollar yeniden planlanmakta, bütün alt yapı tekrardan uyarlanmaktadır.

Frank Lloyd Wright'ın olgunluk döneminde Wisconsin'de doğal bir alanda kurduğu Taliesin Mimarlık okulu, 'Nasıl bir Yaşam' sorusuna yanıt bulmaya çalışan ve tarım, mimari ve kültür alanlarını bütünleştiren bir anlayış geliştirmeye çalışmıştır. Her ne kadar Amerika'nın New York, Chicago, Los Angeles gibi büyük kentleri motorlu trafiğe yenik çıkmışsa da, Amerikan halkının büyük bir kısmı doğa yaşamına yatkındır. Bu nedenle, kalabalık büyük kentler yanında, Amerika'da birçok eyalette çiftlik evlerinde yaşayanlar da yadırganmayacak bir sayı oluştururlar. Aynı yorumu Avrupa'nın birçok eyaleti için de yapabiliriz. Alt yapı hizmetlerinin, okul ve hastanelerin, raylı ulaşımın yaygın olduğu birçok Alman, İsviçre ve Fransız köyleri tek katlı bahçeli evleri ile kentte çalışanlara konut imkanı sağlamaktadır. İngiltere'de ise on dokuzuncu yüzyıl ortalarından itibaren birçok entelektüel, sanatçı ve yazar kent çevrelerinde, doğa ortasında yaşamayı yeğlemişlerdir. Bu yaklaşım, raylı ulaşımın da desteklediği bir değerdir.

Le Corbusier şehircilik üzerine yazdığı kitapları, CIAM (Uluslararası Mimarlık Kongresi 1928-1959) toplantılarına yaptığı katkılar ve yeni ilkeler sunan mimarisi ile dünyaca

tanınmış ve yirminci yüzyılın en etkili kent kuramlarını ortaya atmıştır.¹¹⁸ Le Corbusier'ye göre tarih boyunca bütün büyük uygarlıklar geometri prensipleri ile yapılarını gerçekleştirmişlerdir. İnsan, hayvana kıyasla düz yolda yürür, rasyoneldir ve düzene uyar. Bundan dolayı Le Corbusier modern kentlerin makina gibi düzenli, hızlı ve yenilikçi olması gerektiğini savunur. Küçük, dar ve dolambaçlı yollar modern insan için değildir, boğucudur, insanın ruhunu daraltır. Yollar geniş ve trafik hızlı olmalı, binalar yüksek ve açık alanlar içinde yerleştirilmeli, kent merkezleri yoğun olmalıdır.

Le Corbusier modern yaşamın pratik, işlevsel, amaca yönelik, faydacı olması gerektiğini savunurken sermayenin kentlere egemen olacağını göz ardı etmiştir. Le Corbusier'nin kent kuramları çelişkilerle doludur. Bir yandan insanların keyifli yaşamak için çalışmaları gerektiğini savunurken bir yandan mekanik bir yaşam önermiştir.

İkinci Dünya Harbinin psikolojik yıkımı Le Corbusier'nin kent kuramlarının ve endüstriyel yaşamın gerekçelerinin modern kenti saat gibi çalışan bir olguya dönüştürdüğünü, kültür ve dinlenme dâhil gündelik yaşamın makinalaştığını düşündüren tepkiler doğurmuştur. 1950'ler sonrasında birçok ülkede modernitenin getirdiği normatif değerlere karşı çıkan hareketler belirmiştir. Felsefe ve kültür alanında bunları en genel çerçevede sunan,

¹¹⁸ Le Corbusier – Mimarın şehircilik ile ilgili kitapları yukarıda sözü edilen ilkeleri vurgular. 1. *La Ville Radieuse*, 1933, Orion Press, New York; 2. *The City of Tomorrow and Its Planning*, Dover Publications, New York, 1987

birçok sanatçı ve entelektüelin katıldığı, gençlik ve feminist hareketlerin de beslendiği Post-Modernizm mimaride, kent kuramlarında ve sanatta çoğulcu yaklaşımlar geliştirmiştir.

Bunlardan kenti ilgilendiren en önemli tepki Guy Debord'un öncülüğünde ve Avrupa'nın farklı ülkelerinden bazı mimar ve sanatçının katıldığı Situationist – Durumcu akım olarak belirir. Bu akımı benimseyen öğrenci, mimar ve sanatçılar kentin bir makina gibi işlemesini, insanların telaş içinde yaşamalarını, işlevselliği eleştirmişler, kentlerin insanları mutlu edecek, telaşa sokmayacak, eğlenceli bir yer olması için projeler geliştirmişlerdir. Bu projelerin çoğu düşünce ve çizim bazında kalmış, pek azı kentsel biçimler olarak belirmiştir.

Uluslararası Durumcu (Situationist Internationale) akımının kurucusu ve aynı zamanda Lettrism (Lettrizm – Anlamsız söz dizimi ve uyduruk ses ve sözcüklerden kurulu şiir akımı)¹¹⁹ adıyla bilinen şiir akımının kurucusu ve izleyicisi Debord kimliğin çevresel koşullarla belirlendiğini iddia ederek kentin her gün yeniden kurulmasını, zaman ve mekân mevhumlarının değişmesi için farklı kentsel ilişkilerin oluşturulmasını, manifestolarla, filmleri ve çizimleri ile savunmuştur.¹²⁰ Ortaya attığı önemli kavramlardan psikocoğrafya kentin değişmesi ile insanın daha olumlu olacağını ileri sürerken, Marksist kurama göre kültürün ve

¹¹⁹ Tahsin Saraç, 1976 Büyük Fransızca Türkçe Sözlük, Adam Yayınları, Türk Dil Kurumu

¹²⁰ Debord, Guy, Situationist International, Texts and Documents, ed. Tom McDonogh, Cambridge Massachusetts, MIT Press, 2002

insanın değişmesinin elzem olduğunu göstermeye çalışmıştır. Guy Debord'un akımına katılan sanatçılardan Danimarkalı Asger Jorn ve Hollandalı Constant Nieuwenhuys kentsel biçimlerin Kapitalist uygulamalarla değil, rastlantısal karşılaşmalar ve oluşan durumlarla akışkan ve değişken olmaları gerektiğini ileri sürerek bazı uygulamalarda bulunmuşlardır. Nieuwenhuys, Amsterdam'da çocuk parkları ve meydanlar düzenlemiştir.¹²¹

Bu eleştirel akımlardan görüyoruz ki yirminci yüzyılın ikinci yarısında gerek mimarlık, gerek kentsel alanda düşünürler arasında büyük bir memnuniyetsizlik oluşmuş ve kentlere daha insancıl kuramlarla yaklaşılması gerektiği savunulmuştur. Bu eleştirel ve Marksist yaklaşımlar yanında, Pennsylvania eyaletinde mimar Louis Kahn mesleğinin ilk verimli yıllarında kentlerin daha iyi çalışması için ilginç projeler geliştirmiş ancak uzun yıllar kent konseyleri ile yaptığı çalışmalar netice vermemiştir. Louis Kahn farklı vasıtalar için farklı otoyollar, büyük vasıta parkları, kente giriş çıkışı kontrol eden ulaşım düzenleri geliştirmiştir.¹²² Daha sonra Edmund Bacon'un farklı şekilde geliştireceği Philadelphia kentinin merkezinde, Kahn ızgara planı ara ara keserek spor, alış-veriş, park gibi farklı eylemler için farklı alanlar yaratmış, yüksek yapıları belli merkezlerde toplamış ve De-

¹²¹ Miller, Tyrus, 'Utopian Interiors: The Art of Situationist Urbanism from Reification to Play', Gandesha, Samir, and Johan F. Hartle, eds. *The Spell of Capital: Reification and Spectacle*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2017.

¹²² Romaldo Giurgola & Jaimini Mehta, *Louis I: Kahn Architect*, Westview Press, Boulder Colorado, 1975, s.227-240

laware nehri ile olan kent ilişkisini özel bir şekilde çözmüştür. Kahn'ın projesi bugün için bile son derece ilerici olmuştu, çok büyük dönüşümler gerektiriyordu ve birlikte çalıştığı belediye konseyleri büyük ihtimalle hem projeyi anlamıyor hem de büyük bir yatırım gerektiği için kabul edemiyorlardı.

İnsanın temel barınağı ve en gelişmiş bütüncül eseri olarak kent orta çağlardan itibaren düşünürlerin üzerinde kuramlar geliştirdiği bir olgu olmuş ve ideal kent hakkında ütöpik birçok kitap yazılmıştır. Thomas More'un '*Utopia*' kitabı¹²³, Campanella'nın '*Güneş Ülkesi*' kitabı Tony Garnier'nin '*Endüstriyel Kent*' kitabı, Ebenezer Howard'ın '*Bahçe-kent*' kitabı bunlardan en akılda kalanlar. Utopik kent kitapları Helen Rosenau'nun '*The Ideal City*' kitabı ideal kent konusunda etkili olan metinlerden.¹²⁴

¹²³ More, Thomas, *Utopia*, çev. Paul Turner, The Penguin Classics, 1965

¹²⁴ Howard, Ebenezer, *Garden Cities of Tomorrow*, London, 1902; Dora Wiebenson, *Tony Garnier: Cite Industrielle*, Braziller, New York, 1969; Rosenau, Helen, *The Ideal City*, Studio Vista, London 1959

Kentte Doğa

Bütün kentler ne denli içe kapanık, ne denli yaygın olurlarsa olsunlar her zaman doğa içinde ve doğa ile ilişkili olarak yer alırlar. Bütün kentler gerek enerji gereksinimlerini karşılamak gerek gıda ve insan kaynakları için her zaman doğaya bağımlıdırlar.

Kentlerin doğa ile ilişkileri çeşitlidir. Bütün kentlerin bulundukları çevreye göre flora ve faunası farklıdır ve topoğrafya ile birlikte kentin hem temel varoluş düzeni, atmosferi, havası, suyu çevreye bağlıdır. Bir kentin yeraltı kaynakları, doğal zemini ve iklim özellikleri, hem flora ve faunayı hem de yerleşimleri, yapıları, ulaşım ve planlamaları etkiler. Örneğin, Ankara kuru bir iklimde olduğu için rutubet barındırmaz, yeşil kolay büyümez ama yer altı suları bol olduğundan iyi çözümlerle su sıkıntısı çekmez. Son yüzyılda artan hava kirliliği birçok kentin atmosferini bozduğu gibi hastalıklar çoğalmış ve kuşlar kent semalarını terk etmiştir. Birçok kent, ne tür bir coğrafyada yer alırsa alsın öncelikle akarsuların, pınarların olduğu yerde kurulmuştur. Ancak, insanı doğaya tabi değil, doğayı insana

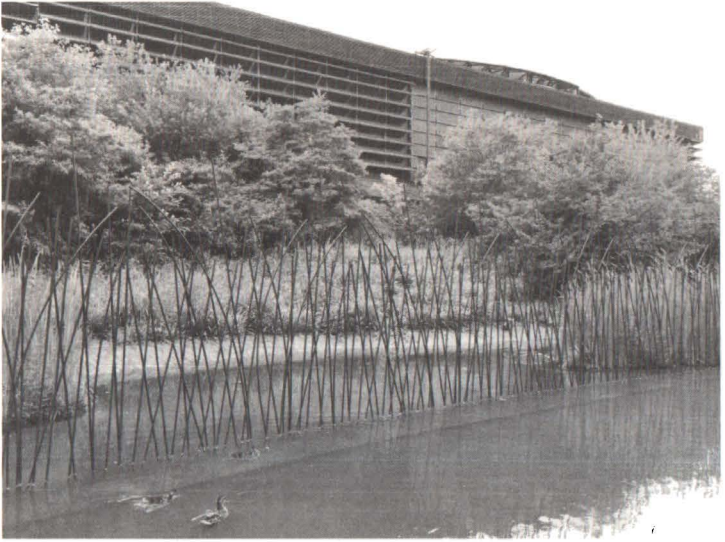
tabi olarak gören modern yaklaşım kentlerde motorlu ulaşım öncelik tanıyarak, akarsuların doğal olarak açtığı arterleri asfaltlayarak yolları buralardan geçirmişler ve kentin sağlıklı yaşamını engellemiştir. Buna karşı örnek olarak Japonya'da Kyoto kenti gösterilebilir. Kyoto'da birçok sokak akarsu kanallarının yanından geçerek insanı doğa ile su sesi ve serin hava ile buluşturur.

Kentlerin doğa ile ilişkileri tarih içinde ve görsel anlayışlarla değişmiştir. Justine Balibar kentten doğaya bakışın ve doğayı algılayışın iki farklı türü olduğunu söylüyor.¹²⁵ Siena müzesinde Ambrogio Lorenzetti'nin 'İyi Hükümetin Doğa Üstündeki Etkisi' adlı resminde görüldüğü gibi doğa belirli bir noktadan çerçevelenerek, perspektif bir mekân içinde görülür. Giderek bu bakış, insanın doğa ile daha yakın ve güvenli ilişkileri ile, Barok resminde olduğu gibi genişlemiş, dar perspektif yaygın ve dinamik bir doğa görüntüsü çizmiştir. Modern zamanda, gerek edebiyatta gerek resimde doğa insanı çerçeveleyen ve dört bir yanında yayılan bir gerçeklik olarak temsil edilmiştir. Bu da insanın artık doğaya egemen olduğunu ve ona her açıdan yaklaşabildiğini göstermektedir. Artık doğa kentin sınırları dışında otonom bir olgu değil, kent sınır tanımadan doğaya yayılan bir 'saldırgan' olmuştur. Kentlerin dışında, doğadan yararlanmak amacı ile inşa edilen uydu kentler, genellikle kentlilerin ikinci evi olarak işlev görmekte ve

¹²⁵ Justine Balibar, 'The Natural Landscape Distant From the City, between exclusion and Integration'. *Nature and the City Beauty is Taking on a New Form*, ed. Jale N. Erzen & Raffaele Milani, Edizione Edes, Editrice Democratica, 2012, s.133-140

burada asırlardır var olan doğal yaşamı ve ziraatı yol etmektedir.

Kentlerde doğa öncelikle toprak ve gökyüzü olarak bizi karşılar. Parklarda, refüjlerde, bahçelerde asfaltlanmamış, betonlanmamış yerlerin bulunması insanın nüfuz ettiği havayı da etkiler. Bu nedenle bahçe ve parklar, refüjlerde ve yol kenarlarında ağaçlar havadaki oksijeni beslerler. Parklar ve ağaçlar bir kentte kişi başına düşen yeşil alanı ve oksijeni çoğaltır.

Paris'te Musee Quai Branly girişinde ödüllü bir peyzaj uygulaması

Yeşil unsuru temiz hava ve oksijen için ne denli önemli olsa da bunun için yörenin iklimine uymayan nebatlar dikip yaşamaları için su harcamak doğa ve hava için aynı de-

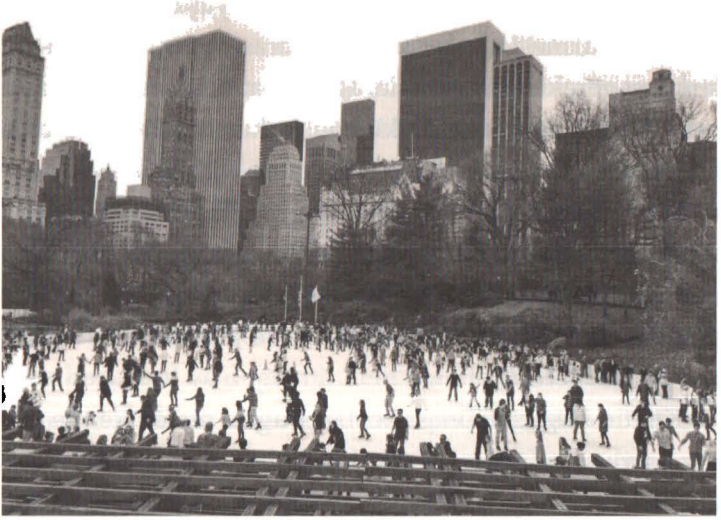
recede zararlıdır. Havada rutubet olmayan yerlerde bahçeleri sürekli sulamak o yöredeki hava kalitesini değiştirecek, istenmeyen bir rutubet yaratacak ve su israfına neden olarak doğal sistemi bozacaktır. Bu nedenle, iki konuya önem vermek gerekiyor. Birincisi bir yöredeki doğal su kaynaklarını, ne denli önemsiz gibi görünürlerse görünsünler, kurutmamak, yaşamaları için çareler bulmaktır. Örneğin, Ankara'da çeşitli vadilerde akan ufak dereler kanallar içine alınıp sürdürülebilirlerdi bugün Ankara çok daha hoş, yeşil ve doğal bir kent olabilirdi. İkinci konu ise herhangi bir kenti yeşillendirmek için öncelikle yer altı sularını ve o yörenin havasına uygun nebatları bulmak ve onları dikmek gerekliliğidir.

New York Central Park

Bir kentte yeşilin, doğanın sağlıklı yaşaması ve yaşamını sürdürmesi için yeşil alanlar arasında süreklilik sağlanması gerekir. Bir şekilde, ağaçlarla, boş kırsal alanlarla nebatların bir parktan ötekine ilişki kurmaları son derece önemlidir. Kendi içine kapalı bir park sağlıklı olarak yaşamını sürdüremez. Toprağın altında ağaçların kökleriyle ilişki kurduklarını biliyoruz; ama bu ilişki asfalt bir yolun altından devam edemez. Bu nedenle bir kentte parklar planlanırken aralarındaki ilişkinin de göz önünde bulundurulması gerekir.

Kentin başlıca faunası kuşlar. Bugün birçok kentte güvercin ve serçe dışında fazla kuş kalmadı. İstanbul birçok göçmen kuşun göç yolunda olduğu ve bazı tepelerinde hala ormanlık alanlar bulunduğu için bazı kuşlara ev sahipliği etmeye devam edebiliyor. Güvercinlerin beslenerek çoğalması temizlik ve sağlık için zararlı olmasına rağmen pek çok şehirde bu bilinç gelişmemiştir. Kargalar ve saksakağanlar, liman kentlerinde martıların gökleri canlandırması kente hoş bir yaşantı verir. İstanbul ve Roma gibi kedileriyle meşhur kentler var. Sokak kedileri fare sayısını kontrol etmek için bir çare ama bir kentte sahipsiz köpek ve kedilerin çoğalması ve sağlık kontrolünden geçmemesi halk sağlığı için sakıncalı. Hindistan'ın birçok şehrinde Hindu geleneklerinden dolayı inekler, keçiler insana zarar vermeden sokaklarda dolaşır. Zaten florası çok zengin olan, çiçek ve ağaçların her yerden fışkırdığı Hindistan ve Güney Asya kentlerinde insan kendini her zaman doğanın içinde ve doğanın bir parçası hisseder.

New York Central Park'ta Buz

Bir kentte yeşilin yaşamı yalnızca belediyelerin ve birkaç kişinin doğa ilgisi ile var olamaz. Kentte doğanın sağlıklı varlığı, kentin sağlığına etki ettiği gibi ancak ve ancak sevgi ile, ilgi ve bilgi ile olabilir. Bir kentte tarihi anıtlar kadar anıtsal ve nadir ağaçlar da kente kişilik verir. Örneğin Ankara'da eski Tarım Bakanlığı önündeki meşe ağaçları, ya da Milli Kütüphanenin ötesindeki büyük çam ağacı, Çankaya'da korunmuş bir köşedeki Gül İbrişim ağacı ve kuşların getirdiği tohumlardan büyüyen Erguvan ağaçları kente çeşitlilik katarlar. Arıları, böcekleri sevmeyen ve merak edip öğrenmeyenler, bitkileri bilmeden sevmeyen sulayan ve budayanlar ne kadar çaba gösterebilir de kentte gerçek bir doğanın gelişmesinde yardımcı olamazlar, bila-

kis bilmeden de olsa zarar verirler. Kentlerimizde ağaçların bakımı giderek terkedilmiş bir konu. Dalları kuruyan, karda ağırlaşarak arabaların üstüne düşebilen ağaçlar bilgi ile budanmalıdır; aksi takdirde kaderine bırakılmış olarak, kuru dallardan başlayarak kurumaya yüz tutar. Kuru bir ağaç hüznü ve barbarca bir görüntüdür. Bugün ekoloji söylemleri ve dertleşmeleri herkesin ağzında iken okullarımızda gençlere doğa ile ilgili derslerin azlığı ve içerikten yoksunluğu da hüznü bir konu.

Kentte Sanat

Her şeyden önce kentin kendisi bir sanat eseridir; Lefebvre'nin vurguladığı gibi kent bir eserdir. Kentte sanat öncelikle kenti süslemek, güzel göstermek için değil, gündelik yaşamın akışına bir 'oyun', bir düşünüş ve fark getirmek içindir.

Kent mekânlarının, park olsun, sokak ya da meydan olsun sanat eserleri ile donanması kentlilerin tahayyül gücünü açan, dünyalarını değiştiren, düşündüren, eğlendiren unsurlardır. Kentte sanat her zaman resim, heykel gibi bilinen bir sanat türü olmayabilir. Bir çeşme ne denli işlevsel olursa olsun, biçimiyle bir heykeli andırabilir, su sesi estetik bir nitelik sunar, bir havuz ışıkları, görüntüleri yansıtır, suyun hareketi insanı hülyalara daldırabilir. Yaygın bir havuzda çocuklar oynayarak neşelenirler, konan kuşlar güzel bir hareketlilik sağlar. Kısacası bir kentte sanatın varlığı yalnızca resim ve heykel ile sağlanmaz. Chicago'da Chagall'ın üç boyutlu mozaik panosu ya da Mies van der Rohe'nin ka-

ranlık ve sert çizgilere haiz binasının önündeki Calder heykeli gibi gerçek bir sanat eseri kente bambaşka bir boyut sağlayacaktır.

Chicago'da Mies van der Rohe binası önünde Calder heykeli

Chicago'da Marc Chagall'ın prizmatik mozaik eseri

Yirminci yüzyılda kentler genellikle hızlı işleyen mekanik olgular olarak gelişmiştir. Buna rağmen, belki de bunu elafi etmek için, Avrupa kentlerinin çoğunda parklara, kanusal alanlara sanat eserleri yerleştirmek bir gelenek olmuştur. Bunun bir önemi de ülkenin sanatçılarını onurlandırmak ve tanıtmak ve belediye olarak onlardan faydalanmaktır. Halk için, sokaktaki sade insan için bir sanat eseri le karşılaşmak bir anda onun rutin yaşamına bir yenilik getirecek, hayal gücünü çalıştıracak ve düşündürecektir. Bazı eserler kente mizahi ya da neşeli bir hava katabilir. Örneğin Paris'te Beaubourg müzesinin yanındaki haruzda Niki de Saint Phalle'in İsviçreli sanatçı Tinguely ile yaptığı hareketli heykeller renkleriyle, hareketleri ile espili biçimleri ile neşe veren işlerdir. Bu tür eserler herkese

hitap eder; onlardan zevk almak için sanat uzmanı olmak gerekmez. Kentteki sanat işlerinin çoğunun herkese hitap edebilmesi istenir; ama bazen alışılmadık bir iş insanları sanat üzerinde düşünmeye sevk eder. Bu ise eğitici bir işlevdir.

Paris'te Beaubourg Müzesi yanında Niki de St. Phalle'ın Tinguely ile gerçekleştirdiği hareketli havuz heykelleri

Kentlerde sanat eserlerinin daha çok insanların durakladığı yerlerde, kafelerin yoğun olduğu alanlarda ve doğal olarak müze binalarına yakın yerlerde yerleştirilmesi hem

herkesin rahatlıkla bunları temaşa etmesini sağlayacak hem de müzelerin olduğu yerler gibi belirli alanlarda daha ziyade estetik, sanatsal bir atmosfer oluşturacaktır. Bugün Avrupa'nın birçok kentinde müzelerin olduğu alanlar farklı müzeler, galeriler, müzik salonları gibi sanatsal faaliyetlerin olduğu yapılarla zenginleştirilmiştir. Böylece etraftaki alan trafiğe kapatılarak insanların rahatça gezinecekleri bir rekreasyon bölgesi yaratılmıştır. Berlin'de müze adası, Paris'te Beaubourg çevresi böyle alanlardır.

Soyut sanatçı Buren'in Paris Palais Royale girişinde uyguladığı işi

Kentte sanatın varlığı, Situationist Internationale sanatçılarının, Debord ve Constanx'ın vurguladıkları, kentin bir eğlence ve oyun alanı olması savına uygundur. Zira sanat, içeriği ne olursa olsun, insanları kısa süre için bile olsa

gündelik kaygılarından uzaklaştırır, başka bir dünyaya açar. Son yıllarda gençler birçok politik düşüncelerini, tepkilerini kentlerde serbest buldukları yüzeylerde genellikle hızlı uygulama yapabildikleri spreylere boyalarla ifade etmektedirler. Önceleri kentin daha az görünen yerlerinde, örneğin trenlerin geçtiği alanlardaki büyük boş duvarlarda grafitiler uygulamışlar, giderek bu grafitiler kentlerin merkezlerine girmeye başlamıştır. Bologna gibi kaldırımları özenli mozaiklerle kaplı, birçok yapının Rönesans'tan kaldığı kentlerde bu tür uygulamalar daha ziyade tahripkâr Vandalizm olarak belirir. Birçok kez bu tür grafitiler oldukça başarılı grafikler ve renkler içermektedir. Buna karşın her yerde çoğaldıkları vakit artık sanatsal bir olay olarak değil bir saldırı olarak algılanabilirler.

1970'lerden bu yana dünyanın birçok kentinde artan bir uygulama da grup halinde, kentin sahipsiz ve boş alanlarında duvar resimleri uygulamak olmuştur. Bu önce Fransa'da sokak sanatı adı altında, büyük binaların boş duvarlarına uygulanan yanılmalı resimler olmuştur. Çoğu kez yanılma oluşturan tekniklerle boş bir duvar bir sokak görüntüsüne, ya da gerçekçi bir manzaraya bürünmüştür. Ülkemizde bu pek az rağbet görmüştür zira büyük binaların boş duvarları daha çok büyük reklamlar için kullanılmaktadır. Aynı şekilde belediye otobüslerinin dışları insanlara baskı yapan çığırtaan reklamlarla boyanmıştır. Ülkemizdeki uygulamalar halkımızın genellikle sanata ilgisi olmadığını ve devletin de çoğu kez bu ilgisizliği desteklediğini gösteriyor. Zira genellikle sanat amacı ile diki-len anıtsal heykellerin sanatla ya da sanatsal bir teknikle

hiç ilgisi olmadığı gibi, genellikle resmi tarihi vurgulayan uygulamalardır. Devasa Atatürk heykelleri o denli kötü ve sıradan uygulamalardır ki Atatürk'ün imajını bozarlar.

Ülkemizde sokak ve açık alan sanatının destek görmemesi politik ifadelerden çekinildiği içindir. Zira dünyanın daha demokratik ve ifade özgürlüğü olan yerlerinde sanatçılar bugün daha ziyade politik düşüncelerini ve tepkilerini heykeller, afişler ve panolarla açık alanlarda ifade etmeye çalışmaktadırlar.

Ankara'da 'Şiir Sokakta'

Ülkemizde sokakta sanat uygulamasının en güzel örneklerinden biri Achim Wagner'in fotoğrafladığı ve Türkiye'den birçok tanınmış şairin şiirlerinin de yer aldığı 'Şiir

Sokakta' hareketidir.¹²⁶ Can Yücel, Cemal Süreya gibi birçok ustanın şiirlerinden parçalar Ankara'nın kaldırımlarında, sokaklarda yazılmıştı. Son yıllarda Türkiye'de de kent sanatı görünmeye başlamıştır; bunun başlıca nedeni son yarım yüzyıldır heykel sanatının daha çok eğitilir ve uygulanır olarak gelişmesinden olmalı. Birçok üniversite kampusu ve özel ilgililer heykel sempozyumları düzenlemekte ve bunlara yabancı sanatçılar da katılmaktadır. Kıymet Giray'ın Ankara Üniversitesinde düzenlediği heykel sempozyumu kampüse birçok sanat eseri kazandırmış, 1990'larda Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde düzenlenen heykel sempozyumu keza kampa da birçok sanat eserinin yer almasına neden olmuştur. Mimar Sinan Üniversitesi, Ankara'da Hacettepe Üniversitesi gibi birçok kuruluş aynı şekilde kampüslerine heykel tedarik etmişlerdir. Ne yazık ki bu yoğun uygulamalar kente taşıdığına bazen halkın olumsuz tepkisi ile karşılaşmaktadır. İstanbul'da yine 1990'larda kentin farklı yerlerinde önemli Türk sanatçılarının uyguladıkları üç boyutlu işlerin bazıları tahrip edilmiştir.

Kentte, sanat kenti ve sokağı nasıl gördüğümüzü, nasıl ilişki kuracağımızı değiştirebileceği için önemlidir. Sanatsız bir kent insanların ruhsuz olduğunun kanıtıdır.

¹²⁶ *Şiir Sokakta*, fotoğraflar Achim Wagner, Nika Yayınevi, 2014 Ankara.

Vurgulamak İçin

Bu kitabın ana fikri her türlü kent planlamasının insan yaşamı ve bireylerin sağlıklı gelişmesi ile ilgili olarak düşünülmesi gerektiğidir. İnsan yaşamının işlevleri ve değerleri dışında genel olarak verilmiş ve otoritelerin, profesyonellerin ideallerine göre yapılan planlar ve uygulamalar her zaman insan varlığına, sosyal ilişkilere ve sağlığa zarar verecektir. Estetik, güzel, iyi ve hoş nitelikler her kültüre göre değişebilir. Bu konularda evrensel dogmalar uygulamaya çalışmak, yirminci yüzyılın başında Modern düşüncenin zorladığı gibi birçok kültüre yabancı gelmiş ve kentlerin kısa zamanda bozulmalarına, anlaşılmaz ve okunamaz olmalarına yol açmıştır.

İnsan yalnızca biyolojik evrim geçiren bir varlık değil, aynı zamanda kültürel olarak gelişen ve değişen bir varlıktır. İnsan, dili, kültürü ve kenti ile hem çevresini hem de kendini sürekli değiştirmiş, oluşturmuştur. Kültürel bir varlık olarak insanın doğal yaşam alanı doğa değil kenttir. Bu bakımdan kentlerin, ikamet eden insanların kültürel, yaşamsal, sosyal gereksinimleri düşünülerek, yukarıdan

aşağıya değil, aşağıdan yani halktan, bireyden başlayarak, bireylerin ve toplumun değer ve tercihleri bilinerek planlanmaları gerekir. Kentin biçimleri ve işleyişleri öncelikle insanın bedensel ve ruhsal sağlığı göz önüne alınarak planlanmalıdır.

Bugün kentlerin en önemli sorunlarından biri sürekli büyüme ve yayılmaları, giderek kentlilere yabancı ortamlar haline gelmeleridir. Bu sonsuz büyüme hırsı insanların kentin bir köşesine hapis olmalarına, ya da herhangi bir eylem için büyük mesafeler kat etmek zorunda olmalarına yol açmıştır. Sermayenin kentlerin büyümesine, tüketimin artmasına ihtiyacı olması, insan gereksinimlerini ikinci plana atmıştır. Sonsuz büyüyen kentler ayrı zamanda doğal kaynakları tüketen, doğaya zarar veren hale gelmişlerdir. Büyük kentler ancak farklı sosyal gruplara, farklı insanlara hitap eden pratikler, yaptırımlar, medeni kurumlar ve medeni konutlar, medeni ulaşım şekilleri geliştirdikleri zaman kabul görebilirler. Ancak, bu tür imkânları geliştirmeye çalışan New York ya da Paris gibi kentler bile sermayenin yarattığı fakirliğe engel olamıyorlar. Bu tür imkânları oluşturan zenginlikler ve ekonomik imkânlar geliştikçe sınıf farkları da artmakta, kentin birçok köşesinde sefalet yayılmaktadır.

Sermayenin kente hâkim olması sosyal birlikteliklerin olabileceği kamusal alanları giderek azaltmakta, özelleştirme kentsel mekânlara, kamusal kurumlara yayılmaktadır. Sermayenin güçlenmesi sınıf farklarını çoğalttığından, kentin birçok alanları da kalitelerini yitirirler. Yirminci

yüzyıl başından beri kentleri en kötü şekilde etkileyen unsurların başında motorlu trafik gelir. Kentler taşıtlar için yapılmamıştır. Tarihi kentlere taşıtlar ancak resmi geçitler, törenler için girebilirdi. Yoksa kentler insanların bir arada yaşayacakları, birbirlerine hizmet edecekleri yerlerdir. Birçok medeni kurum toplu yaşam sayesinde oluşabilir, toplu yaşamın gereksinimidir ve medeni ortamı geliştirir. Bu kamusal kurumların özelleştirilmesi bunların kentlilerin çoğundan uzaklaşması anlamına gelir. Bugün artık birçok gereksinim için motorlu ulaşım elzem ise, bunun en sağlıklı şekilde çözülmesi ve insan sağlığının ve bedeninin, insanın kentle olumlu ilişkisinin bozulmayacağı şekilde düzenlenmesi gerekir. Bugün artık büyümenin ve denetlenemeyen sermayenin yerküreyi nasıl iflasa götürdüğünün farkındayız. Böyle bir bilinçle artık yapılması gereken tüketici yaşam şekillerinin acil olarak değişmesidir.

Kent insanın insan olarak gelişirken yarattığı ve insanı kültürel bir varlık olarak yaratan ortamdır. Kentin niteliklerini insanın kendini tanımasında, geliştirmesinde, olumlu ilişkiler kurmasında etkin olacak unsurlar olarak düşünmeliyiz; yoksa genellemelere göre uygulanan hiçbir şey estetik ya da işlevsel olamaz.

Bir kentin olumlu gelişmesi ancak kentlilerin onu yakından tanuması ile olabilir. Buna olanak sağlayan en önemli eylem yürüyüştür. Yalnızca plancılardan değil, kentte ikamet edenlerin kenti tanuması onları kente sahip kılacak, katılımcı olmalarını, kentsel haklarını talep etmelerini, sorun olmak yerine çözümün parçası olmalarını sağlayacaktır. Yürümek

insanın en doğal eylemidir ve bütün kentlerin insanın güvenli ve algısal farkındalığına hizmet edecek şekilde biçimlenmeleri gerekir. Kentler öncelikle motorlu araçlar için değil insanın yürüyerek birbirine ulaşması, kentin olanaklarından yararlanabilmesi için biçimlenmelidir. Ulaşım arterleri oluşturulurken motorlu araçlara öncelik tanınması insanı giderek uzaklaştıracak, motorlu trafiğin çoğalmasına yol açacaktır. Şimdiye dek kentlerimizin çoğunda plancılar bu gerçeği görmemişlerdir.

Kentlerin oluşmasında ve biçimlenmesinde tarih içinde farklı unsurlar ve yaklaşımlar rol oynamıştır. Kentlerin oluşmasında ve gelişmesinde hiçbir zaman tek bir neden olmamış, kentler farklı şekillerde değişmiş, yok olmuş, büyümüş ya da sönmüştür. Bu değişimler aynı zamanda insanı anlatır. Bu bakımdan kentlerin belleğini korumak insanın kendi geçmişini bilmesi ve kimliğini tanıması, nereden gelip nereye gittiğini anlayabilmesi için önemlidir. Politik nedenlerden dolayı kentlerin tarihini unutturmaya çalışmak insanın oluşuma yapılan kıyımıdır.

Kentler doğa içinde ve doğanın kaynaklarından yararlanan kültürel ortamlardır. İnsanın en bütüncül sanat yapıtı olarak düşünülebilirler. Kentler, kentlilere doğanın hava ve suyundan, yeşilinden yararlanma, doğayı yakından tanıma ve sevme imkânı vermelidir. Ağaç ve parkların, betonlanmamış alanların bulunması insan ve kent sağlığı için elzemdir. Kentlerin sağlıklı yaşaması doğadan uyumlu bir şekilde yararlanması ile mümkün olabilir, doğal kaynaklar kentler için sınırsız tüketilirse kentler de bundan sonsuz zarar görürler. Nitekim bugün insanlığın

karşısındaki en büyük tehlike doğanın bozulmuş ve kirlenmiş olmasıdır. Doğanın yaşamı sonsuz olabilir ama bozulan bir doğa içinde insan ve kent yok olmaya mahkûm olacaktır.

Bütün kent söylemlerini günümüz ağılık krizinin ortaya koyduğu bir gerçeğe noktalamak gerekir...

Eğer konumuz kentlerin iyi, hoş, güzel niteliklerinin sağlanması ve takdiri ise, öncelikle yaptırımların insanların sağlıklı yaşamı için düşünülmesi gerekir. Bu da medeni gereksinimlerin karşılanması ve doğa ile uyum içinde ve saygılı olunmasını gerektiriyor.

Kent Yaşam

Bu metin kentler üzerinde mimari ya da planlama alanlarında bilgi aktarmak amacıyla değil. Fakat insanlığın çoğunluğu gibi, yaşamını kentlerde geçirmiş biri olarak kent yaşamının bedenimize, zihnimize ve ruhumuza nasıl işlediğini, bir birey olarak hem çevre hem de toplum ile ilişkilerimizi kentin nasıl etkilediğini, kentlerde yaşam kalitesinin herkes için nasıl eşit kılınabileceğini ve belediyelerin ve plancıların genellikle göz ardı ettikleri gündelik yaşamın kentle ilişkilerini irdelemeye çalışıyor. Bu bakımdan, bazı bölümlerde plancıların, tarihçilerin, kent yapıtırlarında kendini yetkili gören kişilerin alanlarına giriyor gibi görünmesi, kentin her zaman bize parçalanamaz bir bütün olarak hitap ettiğinden ve kentlerin bütün unsurlarının hepimizi her an etkilediğindendir. Kent üzerine yazılan kitapların çoğunda hava kalitesi, ses, koku, ışık, doğa, sosyal ilişkiler, eğlence, spor, eğitim, kitap, sanat gibi konulara rastlamak zor. Fakat yaşam kalitesini, caddelerde arabaların ne hızla gittiği değil, bu tür özellikler oluşturmuyor mu? İşte, bu kitapta, farklı bölümler içinde bu tür gerçeklikleri ve kenti neden sevip neden sevmediğimizi gündeme getirmeye çalıştım.

 /idealkentdergi

 /idealkent

 /idealkentyayinlari

www.idealkentdergisi.com

idealkent

